

RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1945.

Första kammaren.

Nr 25.

Fredagen den 1 juni.

Kammaren sammanträdde kl. 4 eftermiddagen.

Justerades protokollen för den 25 och den 26 nästlidne maj.

Anmäldes och godkändes statsutskottets förslag till riksdagens skrivelse, nr 205, till Konungen i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ordnande av civilianställning för avgående fast anställt manskap vid försvaret, jämte i ämnet väckta motioner.

Föredrogs och hänvisades till behandling av lagutskott Kungl. Maj:ts proposition nr 327, med förslag till lag om inkallelse av värnpliktiga för avveckling av försvarsberedskap m. m.

Föredrogs och hänvisades till jordbruksutskottet nedannämnda motioner:
nr 398, av herr *Johansson, Johan Bernhard*, m. fl.,
nr 399, av herr *Andersson, Alfred*, samt
nr 400, av herr *Andersson, Alfred*,
alla i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående prisreglerande åtgärder på jordbrukets område m. m.

Föredrogs och bordlades ånyo statsutskottets utlåtanden nr 154—162, andra lagutskottets utlåtanden nr 56 och 57 samt jordbruksutskottets utlåtanden nr 60—64.

På framställning av herr talmannen beslöts att statsutskottets utlåtanden nr 154—162, andra lagutskottets utlåtanden nr 56 och 57 samt jordbruksutskottets utlåtanden nr 60—64 skulle på föredragningslistan för morgondagens sammanträde i nu angiven ordning uppföras näst efter jordbruksutskottets utlåtande nr 23.

Justerades protokollsutdrag för denna dag, varefter kammarens sammanträde avslutades kl. 4.06 eftermiddagen.

In fidem
G. H. Berggren.

Lördagen den 2 juni.

Kammaren sammanträdde kl. 11 förmiddagen.

Upplästes en till kammaren inkommen ansökning, som jämte därvid fogat läkarintyg var så lydande:

Till riksdagens första kammare.

Med stöd av bifogade läkarintyg får jag härmed vördsamt anhålla om ledighet från riksdagsgöromålen under i intyget angiven tid.

Länslasarettet i Norrtälje den 1 juni 1945.

L. Franzon.

Härmed intygas på begäran, att riksdagsman *Laur Franzon*, som för närvarande är intagen på lasarettet i Norrtälje för en inflammation i ett ben, med anledning härav från och med den 31 maj och tills vidare är förhindrad att deltaga i riksdagsarbetet.

Norrtälje den 1 juni 1945.

Sten Hasselrot,
lasarettsläkare.

På gjord proposition bifölls ansökningen för den tid, det i åberopade läkarintyget omförmälda hindret varade.

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning.

Föredrogs ånyo andra lagutskottets utlåtande nr 52, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 4 § lagen den 27 juni 1927 (nr 287) angående uppsikt å vissa jordbruk, såvitt propositionen hänvisats till lagutskott, dels ock en i ämnet väckt motion.

Genom en den 2 mars 1945 dagtecknad proposition, nr 172, hade Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att

dels antaga ett vid propositionen fogat förslag till lag om ändrad lydelse av 4 § lagen den 27 juni 1927 (nr 287) angående uppsikt å vissa jordbruk,

dels ock till Jordbrukskommissioner för budgetåret 1945/46 under nionde huvudtiteln anvisa ett förslagsanslag av 70 000 kronor.

Propositionen hade, såvitt angick anslagsfrågan, hänvisats till jordbruksutskottet och i övrigt till lagutskott. I sistnämnda avseende hade propositionen behandlats av andra lagutskottet.

I samband med lagförslaget hade andra lagutskottet till behandling förehäft en i anledning av propositionen inom andra kammaren av herr *Andersson* i Tungelsta m. fl. väckt motion, nr 505.

Utskottet hade i det nu föredragna utlåtandet på åberopade grunder hemställt,

A. att riksdagen, med förklaring att det genom propositionen framlagda lagförslaget icke kunnat i oförändrat skick antagas, måtte för sin del antaga följande förslag till

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning. (Forts.)

(Kungl. Maj:ts förslag:)

(Utskottets förslag:)

Lag

om ändrad lydelse av 4 § lagen den 27 juni 1927 (nr 287) angående uppsikt å vissa jordbruk.

Härigenom förordnas, att 4 § lagen den 27 juni 1927 angående uppsikt å vissa jordbruk skall erhålla följande ändrade lydelse.

4 §.

För uppsiktens utövande skall för varje hushållningssällskaps område finnas en jordbrukskommission. Kommissionen skall bestå av en ordförande och fyra ledamöter. Ordföranden utses av Konungen. *Landstinget och hushållningssällskapets förvaltningsutskott välja vardera två ledamöter, vilka* skola vara den ene ägare av jordbruksfastighet och den andre arrendator av sådan fastighet. Ordföranden och ledamöterna utses för en tid av tre år. För envar av dem utses för samma tid en suppleant.

För uppsiktens utövande skall för varje hushållningssällskaps område finnas en jordbrukskommission. Kommissionen skall bestå av en ordförande och fyra ledamöter. Ordföranden utses av Konungen. *Ledamöterna väljas till lika antal av landstinget och hushållningssällskapets förvaltningsutskott. De ledamöter som väljas av förvaltningsutskottet* skola vara den ene ägare av jordbruksfastighet och den andre arrendator av sådan fastighet. Ordföranden och ledamöterna utses för en tid av tre år. För envar av dem utses för samma tid en suppleant.

Beträffande jäv mot ordförande och ledamot skall i tillämpliga delar gälla vad om domarejäv är stadgat.

Närmare bestämmelser om kommissionens verksamhet meddelas i reglemente, som utfärdas av Konungen.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1946.

B. att motionen II: 505 måtte anses besvarad genom vad utskottet fört anförts och hemställt; samt

C. att riksdagen måtte för sin del antaga under punkten infört förslag till lag angående ändrad lydelse av 2 kap. 55 § lagen den 14 juni 1907 (nr 36 s. 1) om nyttjanderätt till fast egendom.

Reservation hade avgivits av herrar *Wahlund, Pettersson* i Hällbacken, *Ryberg* och *Håstad*, vilka ansett, att utskottets utlåtande bort hava den lydelse, reservationen visade, slutande med en hemställan,

A. att riksdagen, med avslag å motionen II: 505, måtte antaga det genom propositionen framlagda lagförslaget oförändrat; samt

B. att riksdagen måtte för sin del antaga det av utskottet under punkten C framlagda förslaget till lag angående ändrad lydelse av 2 kap. 55 § lagen den 14 juni 1907 (nr 36 s. 1) om nyttjanderätt till fast egendom.

Herr statsrådet **Pehrsson-Bramstorp**: Herr talman! I samband med att riksdagen år 1943 behandlade förslaget om ny arrendelag begärde riksdagen i anledning av motion en utredning om jordbrukskommissionernas sammansättning med hänsyn till den uppgift, som skulle tillkomma dem att granska arrendeavtal och därmed sammanhängande frågor.

I motionen uttalades, att jordbrukskommissionerna borde sammansättas på sådant sätt, att såväl arrendatorer som jordägare bleve representerade. Utskot-

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning. (Forts.)
tet anförde vid behandlingen av motionerna ingen avvikande mening, utan godkände enligt mitt sätt att se motionärernas uppläggning rörande jordbrukskommissionernas sammansättning. Den av utskottet tillstyrkta motionen bifölls sedan av kamrarna. Med stöd av riksdagens beslut tillkallade Kungl. Maj:t särskilda utredningsmän. På grundval av deras utredning utarbetades därefter det förslag, som Kungl. Maj:t nu framlagt för riksdagen.

Propositionen innebär, såsom kammarens ledamöter torde ha funnit, att jordbrukskommissionerna skola bestå av fem i stället för såsom tidigare tre ledamöter. Av de fem ledamöterna skall, såsom förut, Kungl. Maj:t utse ordförande samt hushållningssällskapets förvaltningsutskott och landstinget vardera två ledamöter. Med beaktande av det uttalande, som gjordes i motionen vid 1943 års riksdag, föreslog Kungl. Maj:t, att var och en av de båda organisationerna skulle utse en representant för vardera av de två av arrendeförhållandena intresserade parterna, jordägare och arrendatorer.

Utskottet förklarar, att det icke kan ansluta sig till propositionens förslag, I anslutning till en motion, som behandlats i samband med propositionen, framhåller utskottet, att landstinget icke bör vara bundet vid att utse någon representant vare sig jordägare eller arrendatorer. Självfallet kan det ju också finnas andra lämpliga personer, som kunna behandla dessa ärenden, även om de inte äro direkta intresserepresentanter. Utskottet betonar emellertid samtidigt, att det för behandlingen av tvister om arrendeavtal är viktigt, att båda parternas intressen äro lika företrädda inom jordbrukskommissionerna. På den punkten ansluter sig således utskottet till den tankegång, som framkom i motionerna och beslutet vid 1943 års riksdag och som efter verkställd utredning resulterat i det i propositionen framlagda förslaget.

Utskottet föreslår, att hushållningssällskapets förvaltningsutskott skall utse två ledamöter, varav den ene skall vara arrendator och den andre jordägare, medan landstinget vid sitt val av ledamöter skall vara obundet. Utskottet utgår som sagt ifrån att vid behandling av arrendeärenden bland ledamöterna jordägare och arrendatorer skola närvara till lika antal. Detta medför, att landstingets representanter, om båda äro antingen jordägare eller arrendatorer, icke få delta i prövningen av dylika frågor. Då skulle nämligen antingen jordägarna eller arrendatorerna bli överrepresenterade, varigenom enligt utskottets mening hela omregleringen av jordbrukskommissionernas sammansättning skulle bli förfelad. Samtliga fem ledamöter inom jordbrukskommissionerna skola enligt utskottets förslag däremot kunna deltaga i handläggandet av vanhävdsärenden. Jag förstår inte riktigt, varför utskottet har gått på denna linje, ty enligt mitt förmenande måste det vara oformligt, att jordbrukskommissionens samtliga ledamöter icke skola få deltaga vid avgörandet av arrende frågor, som väl äro de viktigaste ärenden som jordbrukskommissionerna ha att behandla. Anledningen till att skrivelsen till Kungl. Maj:t tillkom vid 1943 års riksdag var ju, att det ansågs angeläget att jordbrukskommissionerna finge en för avgörande av arrendeärenden lämplig sammansättning.

Utskottet förklarar vidare, att om landstinget utser två ledamöter i jordbrukskommissionen, vilka varken äro jordägare eller arrendatorer, böra dessa ledamöter få deltaga även vid avgörandet av arrendeärenden. Det kan givetvis sägas, att dessa ledamöter liksom ordföranden och andra skiljemän böra försöka att se saken objektivt. Hela anordningen blir dock, synes det mig, litet besynnerlig med tanke på att 1943 års riksdag ju så tydligt uttalat angelägenheten av en rättvis partsrepresentation.

Härtill kommer en annan omständighet. Om landstinget utser en ledamot, som varken är jordägare eller arrendator, skall det enligt det reglemente, som utskottet förutsätter komma att utfärdas, icke finnas något hinder för denne

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning. (Forts.)

att deltaga i avgörandet av arrendeärenden. Jordbrukskommissionen kan då i sin egenskap av skiljenämnd komma att bestå av fyra ledamöter, således ett jämnt antal ledamöter, vilket ju icke kan vara lämpligt. För att komma ifrån svårigheten vid lika röstetal föreslår utskottet, att ordföranden i dylikt fall skall ha utslagsröst. Jag vill fästa uppmärksamheten på att ett reglemente utfärdat efter de grunder, som andra lagutskottet förordat, i varje fall icke kommer att stå i överensstämmelse med den uppfattning som riksdagen uttalade år 1943.

Utskottet framhåller vidare, att även personer utanför jordbrukarnas krets böra få deltaga i avgörandet av vanhävdsfrågor, besiktning av fastigheter o. s. v. Ur samhällets synpunkt är det naturligtvis angeläget, att vanhävdsärenden bedömas fullt objektivt, vare sig de handläggas av jordbrukare eller andra. Under de senaste åren har det många gånger varit kristidsnämnderna ute i orterna som påtalat fall, då man ansett att en egendom vanhävddats. Vid noggrannare prövning har det emellertid därvid ofta visat sig, att på grund av obekantskap med de ekonomiska förutsättningarna för att kunna driva ett jordbruk efter vad man anser vara de lämpligaste linjerna ha de av kristidsnämnderna gjorda anmärkningarna om vanhävvd icke varit så grundade, att man kunnat tillgripa förfogandelagen.

Det förefaller mig med hänsyn till vad jag nu anfört, som om det hade varit riktigare, att utskottet hade följt Kungl. Maj:ts proposition. Då hade vi fått fulltaliga jordbrukskommissioner såväl vid prövningen av vanhävdsfrågor som av de kanske än viktigare ärenden som gälla tvister mellan arrendatorer och jordägare.

Herr Wahlund: Herr talman! Sedan herr jordbruksministern yttrat sig, har jag inte så mycket att tillägga.

Vi hörde, att tvisten rör sig om sammansättningen av jordbrukskommissionerna och att skillnaden mellan reservationen och utskottsmajoritetens förslag är den, att utskottsmajoriteten vill, att landstingen vid utseende av sina ledamöter i jordbrukskommissionerna inte skola vara bundna vid att utse en jordägare resp. en arrendator, utan att valet därvidlag skall vara fritt. Det är just där utskottsmajoritetens svårigheter uppkomma. Jag tror mig kunna säga, att jag aldrig har varit med om en utskottsbehandling, där ett förslag har framgått under så stora födslovändor. Man stötte direkt på en rad besvärligheter, av vilka statsrådet Bramstorp ju här har nämnt några. Efter vilken princip skall man t. ex. utvälja de ledamöter, som skola deltaga i avgörandet av arrendeärenden, när man vill ha lika representation för jordägare och arrendatorer? Om landstingen utse ledamöter, som varken äro jordbrukare eller arrendatorer, kan, såsom herr statsrådet också påpekade, uppkomma den situationen att det blir fyra ledamöter vid beslutet, varvid förmodligen ordföranden bör få utslagsröst. Allt detta skall enligt utskottsmajoriteten bestämmas i reglementet. Men, herr talman, blir inte det här krångligt, ja rent av mycket krångligt? Varför då inte gå på propositionens linje? Det måste väl föreligga alldeles särskilda skäl, om man skall göra avsteg från den. Ja, säger majoriteten, det gäller att få med bra folk, personer som ha ekonomiska insikter och praktisk erfarenhet i fråga om jordbruk och kännedom om ortsförhållandena. Jag är övertygad om att dylika personer i erforderlig utsträckning finnas inom jordbrukarnas och arrendatorernas led. Om herr talmannen tillåter, skulle jag vilja säga att jag tycker, att ledamöterna av utskottet vid behandlingen av denna proposition ha varit en smula klåfingriga.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till reservationen.

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning. (Forts.)

Herr **Hage**: Herr talman! Jag har inte avgivit någon reservation till det föreliggande utskottsutlåtandet, men jag har i alla fall under behandlingen av frågan i utskottet deklarerat en annan mening än den som utskottsmajoriteten har stannat för. Det föreliggande utskottsförslaget är enligt mitt sätt att se endast det näst bästa av dem, som voro uppe i utskottet under behandlingen av ärendet. Det bästa förslaget anser jag vara det, till vilket jag deklarerade min anslutning i utskottet. Det fanns dock ingen möjlighet att förmå utskottets ledamöter att gå på den linjen.

Jordbrukskommissionerna skola ju hädanefter behandla två olika slag av frågor. De skola dels ha uppsikt över vanhävdslagarnas tillämpning och vad därmed sammanhänger, dels vara en partsorganisation för avgörande av frågor, som beröra de två parterna, arrendatorer och jordägare. Då jordbrukskommissionerna behandla partfrågor, böra enligt min uppfattning endast de ledamöter, som utsetts enligt partsrepresentationsidén, deltaga i avgörandena. De av hushållningssällskapens förvaltningsutskott utsedda ledamöterna skola ju enligt det föreliggande förslaget utgöras av en jordägare och en arrendator, vilka således företräda de båda parternas intressen. Det är då rimligt, att deras röster tillsammans med ordförandens bli avgörande för jordbrukskommissionens utslag i mål, som beröra dessa båda parter. De två andra ledamöterna i jordbrukskommissionen, vilka valts av landstinget och icke utsetts enligt representationsidén, ha efter mitt sätt att se i dylika fall ingenting med denna sak att göra. I frågor rörande vanhävdslagets tillämpning borde å andra sidan de nyssnämnda partsrepresentanterna icke deltaga i avgörandena. Dylika ärenden borde avgöras av de ledamöter, som utsetts med utgångspunkt från att vederbörande ha goda kunskaper och insikter på just detta område. Jag tror dock inte, att det vore så farligt, om även partsrepresentanterna finge deltaga i dylika avgöranden, varför det kanske inte är så nödvändigt att undanhålla dem rätten härtill. Huvudsaken är att de enligt partsrepresentationsidén valda ledamöterna deltaga i behandlingen av sådana frågor, som gälla förhållandet mellan parterna.

Jag anser, att detta hade varit den förnuftigaste linjen. Utskottet har emellertid inte följt den, men jag har inte reserverat mig, ty jag tror ändå, att utskottets förslag är bättre än propositionen. Jag behöver ju inte här redogöra för, varför jag anser detta, ty det kommer väl ordföranden att göra.

Jag yrkar därför, herr talman — visserligen med stor tvekan och trots att jag hellre hade sett att ett annat förslag hade gått igenom — bifall till utskottets hemställan.

Herr **Norman**: Herr talman! Såsom kammarens ledamöter finna, har utskottet enat sig om en sak, nämligen att förorda en mera formell ändring av 55 § nyttjanderättslagen. Vi ha ansett detta vara både önskvärt och kanske till och med nödvändigt för att de här ifrågavarande olika lagarna skola korrespondera med varandra på rätt sätt.

Vi ha också varit eniga i ett annat avseende, nämligen om att jordbrukskommissionernas nuvarande sammansättning icke är lämplig för de vidgade uppgifter, som kommissionerna ha fått enligt arrendelagen. Utskottet har, kan jag nämna, varit enigt om att intet av de här föreliggande förslagen, vare sig Kungl. Maj:ts, utskottets eller det som framförts i en motion, är den allra bästa lösningen. Jag har för min del inom utskottet förordat, att Kungl. Maj:ts förslag skulle bifallas. Jag anser nämligen, att det inte betyder så mycket, hur det nu än bestämmes, ty det blir väl troligen snarast ett provisorium i avvaktan på en slutlig reformering av föreskrifterna i samband med de lagstiftningsåtgär-

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning (Forts.)

der, som kunna vidtagas, när den gällande provisoriska vanhävdslagen skall ersättas av mer definitiva bestämmelser.

Att jag inte tillhör reservanterna beror därpå, att när det inte gick att vinna majoritet inom utskottet för den kungl. propositionen, ansåg jag det lämpligt att medverka till att redan inom utskottet få fram ett kompromissförslag. Med det läge, som kunde väntas vara för handen i kamrarna, är det väl ganska säkert, att motionen skulle ha vunnit flertal i andra kammaren och det skulle ha blivit synnerligen besvärligt att få till stånd en sammanjämkning, om kamrarna fattat olika beslut. Jag har därför inom utskottet medverkat till det av utskottet förordade förslaget, som på sitt sätt är en sammanjämkning. Det går ju lättare att göra en sammanjämkning i förväg än efteråt när kamrarna bundit sig i motsatta beslut.

Jag tror för min del, att det kommer att ordna sig ganska bra i tillämpningen av de bestämmelser som utskottet nu förordat. Såsom herr statsrådet här framhållit, kan visserligen den situationen inträffa, att det blir fyra ledamöter, som komma att vara med om ett beslut, när det gäller jordbrukskommissionens uppgifter enligt arrendelagen. Det förefaller mig emellertid, som om den situationen också skulle ha kunnat föreligga, om Kungl. Maj:ts förslag hade bifallits. I ett sådant fall kan man inte tillämpa vad som stadgats i lagen om skiljenämnd. Om inom en skiljenämnd parternas uppfattning går i sådan riktning, att det icke blir majoritet för en viss inställning, anses ju uppdraget såsom ofullbordat, och vederbörande, som vädjat till skiljenämnden, har att söka få ärendet avgjort inför allmän domstol. Om det blir lika antal röster inom rätten, gäller ju där såväl enligt den gamla som enligt den nya rättegångsbalken den mening som ordföranden företräder. Saken synes mig i detta fall kunna ordnas så, att motsvarande bestämmelse inskrives i det blivande reglementet för jordbrukskommissionerna. Jag tror, att det är både lämpligt och riktigt att så sker. I praktiken föreställer jag mig att det inte kommer att bli så stora besvärligheter, ty jordbrukskommissionerna ha ju dock en sådan sammansättning, att medlemmarna väl inte skola envist driva sina särmeningar utan försöka att jämka ihop åsikterna redan under förhandlingarna innan man går till omröstning. Jag har en ganska bestämd uppfattning, att kommissionerna komma att kunna besluta tämligen enhälligt. Det förefaller mig därför, som om de olägenheter, som här synas kunna inträda, i praktiken inte skulle bli av någon särskild betydelse.

Jag anser därför, herr talman, att det är lämpligt att första kammaren bifaller utskottets förslag. Skulle det bli olika beslut i kamrarna, vilket eljest vore att befara, skulle utskottet få ännu värre födslovändor, herr Wahlund, än vad det haft när det sniekrat ihop det föreliggande förslaget. Jag vet faktiskt inte, hur vi då skulle kunna ordna saken, och befarar att vi i så fall möjligtvis måste låta det hela förfalla, vilket icke skulle vara bra. Det är en lämplig tidpunkt att nu göra denna reform, då jordbrukskommissionerna skola förnyas i och med detta års slut. Det är också ett påtagligt intresse, att arrendatorerna få medinflytande i de ärenden, som gälla arrendelagen och som skola behandlas av jordbrukskommissionerna.

Jag förordar, herr talman, bifall till utskottets förslag.

Herr Andersson, Alfred: Herr talman! När det gällt att ta ställning till de två förslag, som här föreligga, Kungl. Maj:ts å ena sidan och andra lagutskottets å andra, har det i varje fall för mig inte varit någon som helst svårighet att fatta ståndpunkt.

Utskottets förslag har enligt min mening vissa fördelar framför Kungl. Maj:ts förslag. Om man skulle följa Kungl. Maj:ts förslag att hushållnings-

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning. (Forts.)

sällskapens förvaltningsutskott skola utse två ledamöter, av vilka den ene skall vara arrendator och den andre jordägare, och landstingen skulle förfara på samma sätt, blir det enligt min mening en ensidig sammansättning, som kan föra med sig obehagliga konsekvenser. Jag har alltså här en rakt motsatt mening mot professor Wahlund, som antydde att det skulle bli synnerligen krångligt om man följde utskottets förslag. Tvärtom, herr Wahlund, kan det bli ytterst krångligt om man följer Kungl. Maj:ts förslag. Om ledamöterna nu skulle väljas enligt Kungl. Maj:ts förslag skulle de utan tvivel i många fall gå till sin uppgift med förutfattade meningar. De två som äro utsedda som arrendatorernas representanter måste mycket starkt känna att de representera en viss kår, och likaså måste jordägarnas representanter göra det. Det kan betyda att ordföranden kan komma i situationer, som kunna bli ytterst obehagliga för honom.

Enligt min mening är det fullt riktigt att hushållningssällskapens förvaltningsutskott utse två representanter, en speciellt för arrendatorerna och en speciellt för jordägarna — då menar man givetvis de jordägare som ha arrendatorer under sig och som alltså ha att göra med denna kår. Landstingen där emot böra ha fria händer i valet av sina ledamöter. Det är ju självklart att även landstingen när de gå till dessa val böra se till att de välja människor, som äro väl förtrogna med jordbruket. Men man behöver inte vara vare sig arrendator eller ägare av jordbruksfastighet för att besitta de egenskaper som här kunna behövas. Det torde alltså inte möta några svårigheter för ett landsting att utse lämpliga representanter. Jag tror att sådana finnas ute i bygderna. Man behöver inte alls välja ledamöter av landstingen för dessa uppdrag, ty det finns andra personer med lika stor eller i många fall större kompetens på detta område än många av landstingens ledamöter. Det kan tänkas att det finns folk som har varit jordbrukare, antingen arrendatorer eller också jordägande jordbrukare, som av en eller annan anledning har lämnat sitt jordbruk — de kunna ha fått stora uppdrag i kommunen, som ta hela deras tid i anspråk, och därför ansett det lämpligt att lämna ifrån sig jordbruket. Men detta får väl inte betyda att de också ha sålt sin kompetens på detta område. Den ha de alltså med sig.

Om man nu tänker sig, att en tvist uppstår mellan de två speciellt utsedda jordbruksrepresentanterna, är det en verklig tillgång för en ordförande i en jordbrukskommission att ha dessa övriga representanter, som känna sig fullständigt obundna och alltså fria när det gäller den inställning, som vederbörande representanter kunna ha intagit i den ena eller andra frågan.

Jag har därför den bestämda uppfattningen, att det är lyckligast om man följer utskottets förslag. Jag tror att vi därmed skulle icke endast göra det lättare för jordbrukskommissionerna att fullgöra sitt värv, utan också att vi därigenom få större möjligheter att skipa rättvisa på området, såväl i fråga om tvister om arrendelagens tolkning som vid bedömandet av vanhävd. Därvidlag kunna meningarna gå mycket starkt isär mellan de jordbruksbetonade representanterna. När det gäller att bedöma en reparation eller ett underhåll tror jag mig kunna säga, med den lilla erfarenhet jag dock har som ledamot av jordbrukskommissionen i mitt eget län, att arrendatorn nog känner litet starkare för arrendatorernas synpunkter. Och säkerligen kommer på samma sätt jordägaren, då han skall ta ställning till någon större reparation, såsom jordägarnas specielle representant att känna varmare för den part som han representerar.

Herr talman! Jag har med detta velat klargöra min ställning, och jag skall sluta med att yrka bifall till utskottets förslag.

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning. (Forts.)

Herr statsrådet **Pehrsson-Bramstorp**: Det är väl ganska klart att ingen fråga är sådan att den inte kan klaras, vare sig man lagstiftar på det ena eller andra sättet. Jag vill inte måla upp några speciella svårigheter i detta fall, men jag har dock velat påpeka saken, emedan denna kammare hade en helt annan uppfattning år 1943 än nu. Då anslöt sig kammaren till tanken i motionen att det här skulle vara fråga om en partsrepresentation. Nu har man såvitt jag förstår en annan uppfattning.

Till den siste ärade talaren skulle jag vilja säga, att jag tycker det vore en smula märkvärdigt om de av hushållningssällskapen valda partsrepresentanterna ovillkorligen skulle känna sig vara bundna såsom representanter för var sin part, när de gå att avgöra så svåra frågor som dem vilka gälla arrendelagstiftningen. Då är uppenbarligen det hela inte rätt uppfattat. Jag betraktar saken så, att visserligen kan en arrendator se på spörsmålen mer ur arrendatorernas synpunkt och jordägaren likaså mer ur jordägarens synpunkt, men de skola väl i sin egenskap av skiljemän fälla en dom efter sitt sunda förstånd och inte uteslutande tänka på den ena eller den andra parten. Eljest är hela skiljedomsförfarandet mer eller mindre förfelat. Jag har nog också varit med om skiljedomar, där den ene sagt att han är representant för den ena parten och den andre sagt att han representerar den andra parten i tvisten. Jag har svarat på detta, att vi nog samtliga få lov att finna oss i att vara representanter för kravet på att försöka lösa tvistefrågan på det riktigaste sättet.

Skulle det inträffa, att vissa landsting välja någon som inte kan deltaga i dessa skiljedomar, så skulle ju hushållningssällskapens representanter, om de läsa yttrandena i dagens protokoll, närmast känna det såsom om de ovillkorligen måste vara den sortens representanter, som herr Alfred Andersson här karakteriserar. Jag skulle vilja fråga herr Alfred Andersson, som själv tillhör en jordbrukskommission, som enligt vad jag förmodar haft att pröva sådana delikata frågor som kunna uppkomma på grund av arrendelagstiftningen: har det förmärkts i denna kommission, att den som är arrendator och den som är jordägare ha satt sig ned på sina stolar i skiljenämnden och tagit ståndpunkt redan innan de prövat ärendet? I sådant fall behandlas sådana saker onekligen en smula märkvärdigt.

Och jag tycker att det skulle bli ännu märkvärdigare om hushållningssällskapen skulle välja sådana representanter, som skulle utgå ifrån att de skola handla på ett visst, på förhand givet sätt.

Nu säges i motionen, att hushållningssällskapen utgöra en fri organisation och att man därför bör kunna stipulera att de skola utse partsrepresentanter. Men det är väl ändå meningen att vad riksdagen förra året beslutade i fråga om hushållningssällskapen skall genomföras, och då få hushållningssällskapens förvaltningsutskott ett visst antal ledamöter, som äro valda av landstingen. Således kommer därigenom skillnaden mellan hushållningssällskapens förvaltningsutskott och landstingen att delvis försvinna — åtminstone kommer den inte att föreligga i samma utsträckning som hittills.

Herr **Andersson, Alfred**, erhöll nu ordet för kort genmäle och yttrade: Då herr statsrådet undrade om det möjligen i den kommission jag tillhör skulle ha uppstått en sådan situation, som jag i mitt första anförande befarade, så vill jag besvara den frågan med nej. Men kommissionen är sammansatt av två ledamöter jämte ordföranden, och vi ha när vi ha tagit ställning till olika frågor, vilka mest gällt vanhävd, inte haft att samarbeta med någon speciellt utsedd godsägarrepresentant. Om vi hade haft det, så hade nog frågorna i vissa fall spetsat till sig.

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning. (Forts.)

Nu missförstod nog herr statsrådet mig när jag talade om vad som skulle kunna inträffa. Jag har den uppfattningen att det är klokt att i god tid förebygga sådana eventualiteter, som kunna tänkas uppstå. Jag har också någon erfarenhet i denna riktning från mitt nämndemannskap under 18 år. Jag har därunder varit med om många av- och tillträdessyner, där det funnits speciellt utsedda representanter för två parter. Dessa ha i många fall, herr statsråd, uppträtt såsom parternas speciella representanter. De ha ingalunda gått ut ifrån att de fått detta uppdrag för att utföra det på sin ämbetsmansed. Där har man svikit många gånger och gjort allt vad man har kunnat för att tillvarata respektive parters intressen. Och det är därför jag befarar att så kan komma att ske även nu om man följer Kungl. Maj:ts förslag.

Talaren avbröts här av herr talmannen, som påpekade, att den i § 12 mom. 2 av kammarens ordningsstadga bestämda tiden för kort genmäle redan nu vore av talaren överskriden.

Herr talmannen lämnade härefter ordet till herr **Holmbäck**, som anförde: Herr talman! Det är riktigt som herr Wahlund nyss antydde att detta utskottsförslag har tillkommit under mycket starka födslovänder. Jag vet för min del få ärenden, i vilkas behandling jag har deltagit, där det varit så svårt att komma fram till ett resultat som just i detta fall. Det beror på att jordbrukskommissionerna nu få två skilda uppgifter, nämligen dels att övervaka förekommande fall av vanhävd och dels att uppträda som skiljedomare beträffande arrenden. Dessa två uppgifter äro av disparat natur, och det riktiga vore att det funnes en särskild myndighet för den ena och en annan myndighet för den andra typen av ärenden. Det är alltså ett fel, enligt min uppfattning, att koppla ihop dessa två uppgifter hos en myndighet.

Vid dylikt förhållande skulle jag för min del ha kunnat anse, att det bästa vore att hela denna fråga fölle i år och toges upp till ny behandling nästa år. Emellertid har det sagts att det är ett verkligt behov att jordbrukskommissionerna redan i år kompletteras på sådant sätt, att arrendatorerna och jordägarna verkligen tillförsäkras rätt att ha representanter, om man nu får begagna det ordet, i jordbrukskommissionerna. Därför har jag för min del inte gått på ett avslag på propositionen, utan i stället anslutit mig till det förslag som utskottet har stannat för. Det är, som herr Norman angivit, ett kompromissförslag mellan två olika uppfattningar.

Det har sagts att detta kompromissförslag blir krångligt att tillämpa. Jag tror att så inte behöver bli fallet, om Kungl. Maj:ts utfärdar ett reglemente som passar för förhållandena. Dessutom måste jag betona, att även det kungl. förslaget blir svårt att tillämpa. I lagrådets yttrande över den text, som nu av Konungen förelagts riksdagen, förklaras att reglerna om jordbrukskommissionernas sammansättning och beslutförhet m. m. i framtiden böra upptagas i en särskild lag. Lagrådet fortsätter: »I avbidan på tillkomsten av en sådan lag kunna, såsom nu är avsett, föreskrifterna om beslutförhet intagas i reglementet. Härvid bör övervägas, huruvida icke även för det fall, att flera än ordföranden och två ledamöter äro tillstädes, bör stadgas, att bland ledamöterna företrädare för jordägare och arrendatorer skola närvara till lika antal å vardera sidan. Det är nämligen av vikt, att de intressen, som här stå mot varandra, bli i lika mån representerade.»

Jag kan inte finna annat än att i dessa ord ligger, att antingen måste man för det fall att det inte finns lika stort antal representanter närvarande för jordägare och arrendatorer skjuta upp vissa ärenden till ett följande sammanträde, eller också måste man i reglementet ha en bestämmelse om att man

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning. (Forts.)

skall utesluta en jordägare eller en arrendator från rätt att få deltaga i beslutet. Det blir alltså även i detta fall krångligheter i tillämpningen.

Nu har jordbruksministern i sitt utlåtande sagt att vad lagrådet uttalat rörande jordbrukskommissionernas beslutförhet torde få upptagas till övervägande i samband med utfärdande av nytt reglemente för kommissionerna. Han har alltså icke bundit sig helt vid lagrådets uppfattning, men de antydda svårigheterna komma att inträda i alla händelser.

Jag har alltså i utskottet varit med om detta kompromissförslag, och jag hoppas att det skall kunna väl genomföras i praktiken. Det kommer endast att gälla ett år, och därför få vi snart frågan på nytt igen.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Norman: Herr talman! Beträffande frågan hur ett beslut nu i överensstämmelse med utskottets förslag skulle korrespondera med riksdagens uttalande 1943, vill jag säga att jag har den mycket bestämda uppfattningen, att om riksdagen nu godtager utskottets förslag så sker därmed ingen som helst avvikelse från vad riksdagen år 1943 uttalade. I de motioner, som gävo anledning till detta uttalande, heter det att det vore i högsta grad önskvärt att representanter för de båda berörda parterna, jordägarna och arrendatorerna, inginge i jordbrukskommissionerna. Och utskottet yttrade i sitt förslag att det delade det i motionerna anförda önskemålet om skyndsamt utredning och förslag rörande jordbrukskommissionernas sammansättning.

Jag minns mycket väl hurusom i det särskilda utskott, som behandlade arrendelagstiftningen, mycket bestämt framhölls att partsrepresentationen inte i första hand syftade till att vederbörande skulle få möjlighet att driva sina speciella meningar, utan syftet var att jordbrukskommissionerna skulle tillföras den sakkunskap, som man förutsätter finns hos de olika parterna. Jag kommer också ihåg att jag hade ett förslag om att utskottet i motiveringen skulle ge en anvisning om hur partsrepresentationen skulle utses, men det avvisades av utskottet därför att man inte ville att riksdagen skulle binda sig i förväg för några bestämda direktiv.

Fattar kammaren nu beslut i överensstämmelse med utskottets förslag, så menar jag således att därmed icke någon som helst avvikelse skett från den ståndpunkt som riksdagen intog år 1943.

Sedan överläggningen ansetts härmed slutad, gjorde herr talmannen jämlikt därunder förekomna yrkanden propositioner, först på bifall till vad utskottet i det nu ifrågakvarande utlåtandet hemställt samt vidare på antagande av det förslag, som innefattades i den vid utlåtandet avgivna reservationen; och förklarade herr talmannen, efter att hava upprepat propositionen på bifall till utskottets hemställan, sig finna denna proposition vara med övervägande ja besvarad.

Herr *Wahlund* begärde votering, i anledning varav uppsattes samt efter given varsel upplästes och godkändes en så lydande omröstningsproposition:

Den, som bifaller vad andra lagutskottet hemställt i sitt utlåtande nr 52, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, antages det förslag, som innefattas i den vid utlåtandet avgivna reservationen.

Sedan kammarens ledamöter intagit sina platser samt voteringspropositionen ånyo uppläst, verkställdes till en början omröstning på det sätt, att efter sär-

Ang. jordbrukskommissionernas sammansättning. (Forts.)
skilda uppmaningar av herr talmannen först de ledamöter, som ville rösta för ja-propositionen, och därefter de ledamöter, som ville rösta för nej-propositionen, reste sig från sina platser. Herr talmannen förklarade därpå, att enligt hans uppfattning flertalet röstat för ja-propositionen.

Då emellertid herr *Wahlund* begärde rösträkning, verkställdes nu votering medelst omröstningsapparat; och befunnos vid omröstningens slut rösterna ha va utfallit sålunda:

Ja — 57;

Nej — 39.

Därjämte hade 4 ledamöter tillkännagivit att de avstode från att rösta.

Föredrogos ånyo andra lagutskottets utlåtanden:

nr 53, i anledning av väckt motion angående utredning om höjning av sjukpenning enligt lagen om försäkring för olycksfall i arbete;

nr 54, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag angående fortsatt giltighet av lagen den 30 december 1939 (nr 934) om tjänsteplikt, m. m., dels ock en i ämnet väckt motion; samt

nr 55, i anledning av väckt motion om viss ändring i lagen om provisoriska förstärkningar av tilläggs pensioner och invalidunderstöd.

Vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt bifölls.

Vid förnyad föredragning av jordbruksutskottets utlåtande nr 23, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 4 § lagen den 27 juni 1927 (nr 287) angående uppsikt å vissa jordbruk, såvitt angår anslagsfråga, bifölls vad utskottet i detta utlåtande hemställt.

Föredrogos ånyo statsutskottets utlåtanden:

nr 154, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag för budgetåret 1945/46 till granskningsnämnden för vissa patentansökningar m. m.;

nr 155, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag för budgetåret 1945/46 till ersättningar för vissa beslagtagna fartyg m. m.;

nr 156, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående reglering av nomad- och folkskolinsepektörernas expeditjonsförhållanden m. m. jämte i ämnet väckta motioner;

nr 157, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående bidrag till avlöning av landsantikvarier m. m. jämte i ämnet väckta motioner;

nr 158, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående vissa anslag för budgetåret 1945/46 till yrkesundervisningen; samt

nr 159, i anledning av väckta motioner angående utredning om statligt stöd till lokaler för fritidsverksamhet m. m.

Vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt bifölls.

*Ang. e. o.
landskans-
listen R.
Björkmans
löneklass-
placering.*

Föredrogs ånyo statsutskottets utlåtande nr 160, i anledning av väckta motioner angående extra ordinarie landskanslisten R. Björkmans löneklassplacering.

I två likalydande motioner, väckta den ena inom första kammaren av herrar *S. Linnér* och *C. P. Wahlmark* (I: 125) och den andra inom andra kammaren

Ang. e. o. landskanslisten R. Björkmans löneklassplacering. (Forts.)
av herr *E. Håstad* (II: 226), hade hemställts, att riksdagen måtte medgiva, att extra ordinarie landskanslisten vid länsstyrelsen i Uppsala län *R. Björkman* finge för uppflyttning i löneklass tillgodoräkna sig den tid utöver ett år före förordnandet som extra ordinarie landskanslist, under vilken han från och med den 1 juli 1930 tjänstgjort vid länsstyrelsen och såsom extra landsfiskal, och sålunda finge uppbära den avlöningsförhöjning, som bort följa därav, dock med avdrag av ett belopp av 515 kronor 55 öre, som *Björkman* enligt *Kungl. Maj:ts* beslut den 17 mars 1944 fått behålla.

Utskottet hade i det nu föreliggande utlåtandet av angivna orsaker hemställt, att motionerna I: 125 och II: 226 ej måtte av riksdagen bifallas.

Herr Linnér: Herr talman! Jag skall be att få ta kammarens tid några ögonblick i anspråk för en lönefråga.

Det är ju på det sättet, som många i kammaren väl veta, att det under de sista 25 åren i detta land har utvecklats en löneteknik, som är så invecklad och så detaljerad, att inte mer än några få experter behärska denna teknik. Själva den tekniska utformningen av lönebestämmelserna har också lett till en mycket utpräglad stelhet i systemet, och det medför, att man har mycket svårt att i vissa fall träffa ett skäligt avgörande. De myndigheter som vaka över bestämmelsernas efterlevnad, nämligen å ena sidan riksräkenskapsverket och kammarrätten och å andra sidan lönenämnden, hålla också med den yttersta stränghet på tolkning efter bokstaven av dessa givna bestämmelser. Detta leder till att rättspraxis härvidlag i motsats till annan rättspraxis kommer att gå i riktning mot en bokstavstolkning, fri från all den skälighet som man i övrigt eftersträvar.

Vi ha nu här att behandla ett ganska slående exempel på hur illa det kan åtbäras, när omständigheterna på ett olyckligt sätt sammanträffa. Det förhåller sig så, att det är en extra ordinarie befattningshavare på landskansliet i Uppsala län, som har råkat mycket illa ut genom tillämpningen av dessa lönebestämmelser. Mannen, som nu är 37 år gammal, är extra ordinarie landskanslist, men han har kommit att få en synnerligen ogynnsam löneplacering genom en tolkning av en lagbestämmelse, som ingen förut hade kommit att tänka på. Det gick till på det sättet att denne man jämte två andra befattningshavare sökte en extra ordinarie landskanslistbefattning. Samtidigt som denna extra ordinarie landskanslistbefattning var ledig var också en ordinarie befattning ledig, och han tillråddes då av sina överordnade att söka även den ordinarie befattningen, emedan han på det sättet skulle få en fördelaktigare ställning, framför allt i pensionshänseende. Såväl han som de två andra sökte också denna ordinarie befattning, och på grund av att han var mer meriterad och ansågs mer förtjänt erhöill han befattningen.

Sedermera utvecklade sig emellertid händelserna så, att det befanns mera fördelaktigt för honom att söka en extra ordinarie befattning, då även denna under tiden hade blivit förenad med pensionsrätt. Han gjorde detta och erhöill en extra ordinarie landskanslistbefattning. När han då skulle inplaceras i löneklass, som det på det byråkratiska lönespråket heter, tolkade länsstyrelsen bestämmelserna på det sättet att han skulle få tillgodoräkna sig hela den tid, under vilken han hade gjort »likvärdig tjänstgöring», som det heter. Emellertid var det i verkligheten så, att på den ordinarie befattningen hade han aldrig kommit att tjänstgöra, emedan det befanns vara nödvändigt på grund av speciella förhållanden i ett landsfiskalsdistrikt att skicka ut honom till tjänstgöring i detta landsfiskalsdistrikt omedelbart efter det att han erhöillit sin ordinarie befattning. Denna tjänstgöring är enligt allas mening, även kam-

Ang. e. o. landskanslisten R. Björkmans löneklassplacering. (Forts.)
marrättens och lönenämndens, av den kvalitet att den skall likställas med tjänstgöring såsom extra ordinarie landskanslist. Följden blev nu, att han av länsstyrelsen placerades i 14 lönegraden och 14 löneklassen. När ett par år efteråt länsstyrelsens räkenskaper underkastades granskning i riksräkenskapsverket, gjorde detta anmärkning på placeringen och sade, att eftersom denne man hade varit innehavare av en ordinarie befattning, skulle han icke få tillgodoräkna sig den tjänstgöring, som han faktiskt hade utövat, utan han skulle betraktas såsom innehavare av den ordinarie befattningen, och hans löneplacering skulle rätta sig efter löneklasserna inom den ordinarie befattningens räckvidd. Följden blev, att han nedflyttades två löneklasser.

Sedan har det gått med honom som med alla andra; under årens lopp har han naturligtvis avancerat i löneklasser, men för närvarande står han i 14 löneklassen i stället för i 17. Detta innebär för honom en löneskillnad på 879 kronor om året, vilket är en rätt betydande summa i detta fall — hans nuvarande lön utgör 4 602 kronor.

Detta domslut är så mycket egendomligare, som hans två kamrater, vilka vid tävlingen om den ordinarie befattningen blevo satta efter denne befattningshavare, sedermera erhöilo e. o. landskanslistbefattningar och enligt den tolkning, som kammarrätten här har gjort, ha avancerat i löneklasser, så att den ene av dem, som har kortare tjänstetid, nu befinner sig i 16 löneklassen och den andre i 17.

Det materiella resultatet är således, att denne man, som ansågs mera kompetent, mera förtjänt än de två andra, nu står två resp. tre löneklasser efter dem. Jag tror inte, att någon kan bestrida, att detta är orättvist. Det är emellertid enligt de utomordentligt genomarbetade löneförfattningarna så, att kammarrätten är den sista instansen. Kammarrätten har fastslagit den tolkning, som jag här har angivit, och den kan icke ändras i administrativ ordning. Att resultatet är materiellt otillfredsställande har emellertid erkänts av lönenämnden, som säger, att detta resultat är mindre tilltalande. Inte heller utskottet har kunnat vara fullständigt likgiltigt för själva sakläget, utan utskottet har sagt, att de ifrågavarande bestämmelserna »i föreliggande fall, såsom allmänna lönenämnden även framhållit, givit ett mindre tilltalande resultat». Ja, det kan man säga är särdeles milt uttryckt. Det är ju ett resultat, som man annars skulle kalla för uppenbart orättvist.

Det finns nu inte någon annan möjlighet att åstadkomma rättvisa än att riksdagen i enlighet med motionen beslutar, att mannen skall få räkna sig till godo sin föregående tjänstgöring och således uppbära den högre lön, som bort följa därav, dock med ett visst avdrag, som jag här inte behöver omnämna. Såsom hinder häremot åberopar man nu inte alls några rättviseskäl, utan endast att det är så farligt med konsekvenserna. Jag måste säga, att det är mycket svaga skäl. Det belopp, som det rör sig om i dessa och liknande fall, är ju ytterligt obetydligt. Det rör i allmänhet något hundratal kronor, i detta fall några hundratal. Vi röra oss ju annars här i riksdagen utan någon större betänksamhet med miljoner och hundratal miljoner. Kan det då inte vara möjligt att i ett sådant fall som detta riksdagen utan någon förskräckelse beviljar denne man rättvisa?

Herr talman! Jag skall inte gå djupare in på löneförhållandena i detta fall. Jag vill endast inskränka mig till att yrka bifall till den i ämnet väckta motionen.

Herr Nilsson, Bernhard: Herr talman! Det råder ju inte någon meningskiljaktighet mellan motionärerna och statsutskottet om att löneklassplaceringen i fallet Björkman är otillfredsställande, men det är inte så lätt att göra

Ang. e. o. landskanslisten R. Björkmans löneklassplacering. (Forts.)
en rättelse. I detta speciella fall kunde man givetvis göra det, men som löne-
nämnden också har sagt är det då risk för att en del nya fall uppträda, där
befordringsgången har föranlett utslag, som inte äro tilltalande, och ifall
man går in för att bevilja en uppflyttning här vid sidan av lönereglementets
bestämmelser, kan man inte underlåta att gå in för dylika ändringar också i
andra fall, som kunna vara behjärtansvärda, även om de inte äro alldeles
jämförbara med detta. Jag påminner om nästa ärende, statsutskottets utlå-
tande nr 161. Det är inte analogt med detta, men det är i alla fall av samma
natur, och det är uppenbart, att ifall vi bifalla motionerna i detta fall, kan
inte riksdagen underlåta att också bifalla motionen i nästa ärende, därför att
billighetsskäl tala för att även den person det där gäller i så fall får en
bättre ställning.

Jag skall inte hålla något långt anförande, utan ber endast, herr talman,
att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Wahlmark: Herr talman! Det var endast ett par veckor sedan kam-
rarna hade att behandla en motion, som till sitt innehåll var nära nog iden-
tisk med den nu föreliggande, av herr Linnér och mig väckta motionen. Den
motion, jag syftar på, var väckt i denna kammare, för övrigt av ett par stats-
utskottsledamöter, och rörde en befattningshavare i det militära, som hade
kommit i en oförmånlig ställning, inte heller han på grund av eget förvål-
lande utan där genom en underlåtenhet av vederbörande myndighet, i detta
fall regementschefen. Jag skall i korthet rekapitulera, vad som förekom i detta
löneärende.

Det gällde som sagt en militär befattningshavare. Han hade haft mans-
kaps ställning, gått igenom arméns underofficersskola och sedermera beford-
rats till fänrik och därefter till löjtnant vid Dalregementet. Hans namn var
Hjukström. Hans tjänstgöring i manskapsgraderna ägde rum vid Västerbot-
tens regemente, han blev officersaspirant vid Svea livgarde och löjtnant vid
Dalregementet. Vederbörande regementschef, således chefen för Västerbottens
regemente, hade underlåtit att, trots att det fanns en sergeantsbeställning le-
dig, befordra honom till denna underofficersbefattning, och följden blev, att
när han hade gått igenom officersexamen, erhöll han inte den löneklassplacering
som han eljest skulle ha varit berättigad till. Chefen för Dalregementet
ingick då med en framställning till Kungl. Maj:t med begäran om att den
löneklassplacering, som Hjukström eljest varit berättigad till, skulle ges ho-
nom. Kungl. Maj:t kunde lika litet som regementschefen i efterhand befordra
denne man till sergeant, då han redan var löjtnant, varför ett avslag följde.
Jag har mig emellertid bekant, att från Kungl. Maj:ts kansli uppmanades
regementschefen att försöka åvägabringa rättelse på det enda sätt, som var
möjligt, eller genom en motion i riksdagen. Detta skedde också, och i den
motionen hänvisades, på samma sätt som nyss av den föregående ärade tala-
ren gjorts beträffande fallet Björkman, till att genom vad som ägt rum hade
vederbörande kommit i en så oförmånlig löneställning, att det var skäligt,
att riksdagen gjorde en rättelse. Det var i det fallet ett enhälligt statsutskott,
som utan hänsyn till vilka konsekvenser detta ärende kunde få förordade bi-
fall till motionen, och riksdagen gick, likaså enhälligt, med på motionen.

Jag nämnde, att de båda fallen äro nära nog identiska. Jag skulle vilja
säga, att såsom ärendet ligger till i dag synes det finnas större skäl för ett
bifall till denna motion än det fanns för bifall till den av mig förut om-
nämnda motionen, detta framför allt på grund av det prejudikat, som stats-
utskottet har givit i fallet Hjukström. I det fallet rörde det också ett par
löneklasser. Där blev det emellertid en premiering av den underlåtenhet, som

Ang. e. o. landskanslisten R. Björkmans löneklassplacering. (Forts.)
vederbörande regementschef låtit komma sig till last. I föreliggande fall har däremot länsstyrelsen, för att förvärva en kvalificerad kraft, givit en extra befattningshavare ordinarie ställning, som efter det att ärendet hade passerat riksräkenskapsverket och Kungl. Maj:t förklarades icke gå för sig, detta med anledning av att det inte går att från en ordinarie befattning få en högre extra ordinarie sådan. När Kungl. Maj:t inte ansåg sig kunna bifalla denna framställning, fanns det i detta fall lika väl som i fallet Hjukström inte någon annan väg att gå än att hänvända sig till riksdagen och anhålla om dess hjälp för att åvägabringa rättelse.

Jag skall inte här upprepa alla de skäl, som finnas för en sådan rättelse. De äro redan anförda av herr Linnér. Jag skall endast uttrycka min förvåning över att statsutskottet kunnat gå till väga på så olika sätt i två så likartade frågor. Jag har gjort en fråga därom till en av statsutskottets ledamöter, en av de främsta kapaciteter i lönefrågor, som statsutskottet förfogar över. Denne var rätt så besvärad av frågan och gav ett föga tillfredsställande svar — det är kanske föga tillfredsställande även för kammaren. Hans yttrande gick nämligen ut på att det förra fallet behandlats i statsutskottets första avdelning, medan det senare behandlats av statsutskottets tredje avdelning.

Det förundrar mig, att det inte finns kommunikation mellan statsutskottets olika avdelningar i dylika ärenden, och framför allt, att statsutskottet inte har en aning om vad det självt förordar den ena veckan, när det den andra veckan föreslår avslag på ett liknande ärende.

Jag håller före, att såsom frågan nu ligger till alla skäl tala för att riksdagen åvägabringar den rättelse, som här är begärd, och att kammaren således bifaller det yrkande, som är framställt av herr Linnér, vilket jag ber att få instämma i.

Häri instämde herr *Krügel*.

Herr **Anderson, Gustaf Iwar**: Herr talman! Jag är fullt ense med herr Linnér om att det är ytterst få, som behärska de statsanställdas löne- och tjänstevillkor. Jag har verkligen under min riksdagstid försökt att sätta mig in i dem, men i många fall kommit till korta. Men vi ha ju ett organ, den allmänna lönenämnden, vars uppgift är att hålla alla trådar i denna härva i sin hand och i sina utlåtanden klara ut även den principiella innebörden av de olika förslagen. I föreliggande ärende har den allmänna lönenämnden yttrat sig och av principiella skäl avstyrkt framställningen. Statsutskottets tredje avdelning infortrade hela akten i detta fall, och vi funno med någon förvåning, att i lönenämndens enhälliga beslut hade en av motionärerna, herr Wahlmark, deltagit. Jag ber även att få meddela, liksom herr Wahlmark nyss gjorde, att vi inom tredje avdelningen ha förmånen att räkna en expert på sådana här frågor. Han har förklarat, att han kan räkna upp minst hundratalet liknande fall, som vi kunna tänka oss att få behandla i fortsättningen, om vi nu bifalla denna hemställan.

Nu har herr Wahlmark dragit fram ett beslut, som riksdagen nyligen har fattat. Han var mycket skarp mot statsutskottet. Han sade, att han inte kunde förstå, att det inte var någon kommunikation mellan de olika avdelningarna o. s. v., och sedan sade han, att vi inte fatta enhetliga beslut. Jag skall vända mig till herr motionären och erinra honom om att i lönenämnden var han med om att skriva, att ett medgivande skulle få vittgående konsekvenser. I motionen påstår han, att det inte skulle få några konsekvenser alls. Herr Wahlmark, jag undrar, vem som är konsekvent i detta fall.

Ang. e. o. landskanslisten R. Björkmans löneklassplacering. (Forts.)

I anledning av det beslut, som herr Wahlmark åberopade, ber jag att få framhålla, att det är ett skolexempel på att man bör vara försiktig i sådana här ärenden, ty vips kommer det flera upp, som påvisa, att här har man ett prejudikat.

Jag tror, herr talman, att det är klokt att hålla på de regler, som finnas, och skulle herr Wahlmark anse reglerna vränga, torde han inte sakna möjligheter att få dem ändrade till det bättre.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr **Wahlmark**: Herr Anderson har alldeles förbisett, i vilket sammanhang lönenämndens olika utlåtanden ha kommit. I fallet Hjukström låg saken så tydlig och klar för Kungl. Maj:t, att någon remiss till lönenämnd — i det fallet försvarsväsendets lönenämnd — icke behöfde ifrågakomma, utan framställningen kunde omedelbart avslås. Vad beträffar fallet Björkman var Kungl. Maj:t tydligen tveksam trots riksräkenskapsverkets anmärkning och kammarrättens utslag, varför en remiss skedde till lönenämnden för att se, om inte någon möjlighet skulle kunna finnas att bereda denne man den löneklassplacering, som han rätteligen borde komma i åtnjutande av. Lönenämnden svarade då Kungl. Maj:t, att en sådan möjlighet inte fanns — liksom inte heller i det föregående fallet. Den enda möjligheten därefter vore således att gå till det forum, där rättelse kunde åvägabringas i dylika fall, nämligen riksdagen. Detta har också skett i detta fall liksom i det förra fallet.

Vad sedan min ställning till denna fråga beträffar, så är jag nära nog övertygad om att ifall statsutskottet i detta fall lika väl som i det förra hade remitterat ärendet till lönenämnden — det har utskottet inte gjort, herr Anderson! — så hade nog lönenämnden efter det prejudikat, som statsutskottet gett i fallet Hjukström, varit lika välvillig som försvarsväsendets lönenämnd i sitt utlåtande om fallet Hjukström.

Herr Anderson nämnde själv, att fallet Hjukström är ett skolexempel på att man bör vara försiktig i dylika fall. Då tycker jag, att det hade varit berättigat att fordra, att statsutskottet i det fall, som behandlades för fjorton dagar sedan, hade iakttagit denna försiktighet och inte kommit med den just nu. Och skulle det bli några konsekvenser, såsom här påstås, så tror jag inte, att dessa äro av någon större betydelse, vare sig i det militära fallet eller i det civila. För kommunikationsverken däremot är jag villig medge att dylika prejudikat kunna få sin betydelse. Då kan det bli tal om rätt många fall, men inte när det gäller de civila verken.

Här kan ett avslag kanske ha den konsekvensen, att vederbörande länsstyrelse aktar sig för att försöka få fram en önskvärd befattningshavare genom att ge honom en låg ordinarie befattning, som för resten i vanliga fall inte kommer manliga befattningshavare till del utan kvinnliga. Och vad fallet Hjukström beträffar, tror jag, att vederbörande regementschef inte förbigår en person vid en underofficersbefordran i tanke, att det gör alldeles detsamma, utan han får nog lov att se till, att det blir vanlig befordringsgång.

Vad affärsverken beträffar, kan det, som nämnts, få konsekvenser, ifall någonting liknande skulle komma upp där, t. ex. i fråga om telegrafverkets telefonpersonal. Dessa befattningshavare börja ju som lokaltelefonister, fortsätta som landstelefonister och därefter som rikstelefonister. Vid övergången från dessa olika befattningar kan det möjligen bli komplikationer. Detta har också visat sig efter den övergång från tillgodoräkningsförfarandet före den 1 juli 1939 till den s. k. sneddningsregeln, som därefter tillämpats. Men i övrigt måste ju varje enstaka fall, som skulle vara närbesläktat med det jag nu

Ang. e. o. landskanslisten R. Björkmans löneklassplacering. (Forts.)
nämnt, ovillkorligen gå till riksdagen, och denna har i varje särskilt fall också möjlighet att ta ställning därtill. Jag är övertygad om att konsekvenserna härvidlag äro mycket små — ja, kanske inga alls.

Ordet lämnades härefter för kort gemäle till herr **Anderson, Gustaf Iwar**, som yttrade: Herr talman! Jag ber bara att få konstatera, att herr Wahlmark inte har förklarat, varför han inte framförde dessa synpunkter inom allmänna lönenämnden. Det hade ju varit rätta platsen. Vi kunde inte finna någon reservation av herr Wahlmark i akten, och det väckte någon förvåning. Jag bara konstaterar detta.

Herr **Holmbäck**: Herr talman! Jag vågar inte blanda mig i denna diskussion, som vilar på författningsbestämmelser, vilka tydligen äro ganska svåröverskådliga, men en sak stod klar för mig, när jag läste betänkandet, och det är, att landskanslisten Björkman har fått en löneplacering, som är mindre tilltalande. Det intygas av länsstyrelsen, det intygas av lönenämnden, och det intygas av ett enhälligt statsutskott. Man kan väl då utgå från att detta om-döme är fullständigt riktigt. Det är alltså någonting, som vi borde rätta till. För att riksdagen inte skall göra det, anförs det skälet, att det medför så stora konsekvenser. Det vågar jag betvivla. Det säges ju i lönenämndens ut-låtande, att denna löneplacering är »mindre tilltalande, framför allt därför att sökanden, enligt vad länsstyrelsen uppgivit, uttryckligen tillrätts att söka den ordinarie kanslibiträdestjänst, som han icke någon dag utövat». Finns det egentligen några andra fall, då en person har kommit i så här oförmånlig position och samtidigt uttryckligen tillrätts av vederbörande att söka den be-fattning, som det är fråga om? Kan det verkligen vara något större antal fall? Det kan väl inte bli fråga om mer än något enstaka fall, och då äro inte kon-sekvenserna farliga av att rätta till en sak, som alla äro ense om att den bör rättas till.

Jag yrkar bifall till motionen.

Herr **Linnér**: Herr talman! I anledning av vad herr Anderson nu yttrade vill jag framhålla, att herr Anderson nog inte riktigt gör klart för sig vad lönenämnden har för funktion, då den yttrar sig till Kungl. Maj:t. Vad nämnden då har att klargöra är tolkningen av bestämmelserna. Det var således ganska naturligt, att herr Wahlmark och lönenämndens alla övriga ledamöter följde den tolkning, som högsta instansen, nämligen kammarrätten, här hade givit. En helt annan sak är det, när man kommer till riksdagen och det skall avgöras, huruvida billighetsskäl tala för att riksdagen ger en dispens från dessa lönebestämmelser. Om statsutskottet hade frågat lönenämnden om den saken, så föreställer jag mig, att det kan tänkas, att lönenämnden från sin utgångspunkt — när den säger, att resultatet har blivit mindre tilltalande — också kunde ha tillstyrkt en dispens, precis som i fallet Hjukström.

När det sedan av både herr Bernhard Nilsson och av herr Anderson talas om konsekvenserna, måste jag säga, att det finns två utomordentligt starka ga-rantier emot dessa farliga konsekvenser. Den ena är, att det här alltid rör sig om mycket små belopp, och den andra är, att det finns en ofelbar över-vakningsmyndighet, nämligen statsutskottet, som sörjer för att icke några far-liga konsekvenser komma att inträffa.

Efter det överläggningen förklarats härmed slutad, gjorde herr talmannen enligt de därunder förekomna yrkandena propositioner, först på bifall till vad utskottet i det under behandling varande utlåtandet hemställt samt vidare på

Ang. e. o. landskanslisten R. Björkmans löneklassplacering. (Forts.)
bifall till de i ämnet väckta motionerna; och förklarade herr talmannen, sedan han upprepat propositionen på bifall till utskottets hemställan, sig anse denna proposition vara med övervägande ja besvarad.

Herr *Linnér* begärde votering, i anledning varav uppsattes samt efter given varsel upplästes och godkändes en omröstningsproposition av följande lydelse:

Den, som bifaller vad statsutskottet hemställt i sitt utlåtande nr 160, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, bifallas de i ämnet väckta motionerna.

Sedan kammarens ledamöter intagit sina platser samt voteringspropositionen ånyo uppläst, verkställdes till en början omröstning på det sätt, att efter särskilda uppmaningar av herr talmannen först de ledamöter, som ville rösta för ja-propositionen, och därefter de ledamöter, som ville rösta för nej-propositionen, reste sig från sina platser.

Då herr talmannen fann tvekan kunna råda angående omröstningens resultat, verkställdes härefter votering medelst omröstningsapparat; och befunnos vid omröstningens slut rösterna hava utfallit sålunda:

Ja — 34;

Nej — 44.

Därjämte hade 10 ledamöter tillkännagivit, att de avstode från att rösta.

Föredrogos ånyo statsutskottets utlåtanden:

nr 161, i anledning av väckt motion angående rätt för kronojägaren J. E. Gustafsson att för löneklassuppflyttning tillgodoräkna viss tid; samt

nr 162, i anledning av väckt motion angående utredning om de erkända sjuk-kassornas övertagande av kostnaderna för tandvården.

Vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt bifölls.

Vid förnyad föredragning av andra lagutskottets utlåtande nr 56, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till kungörelse om ändring i byggnadsstadgan den 20 november 1931 (nr 364) jämte i ämnet väckt motion, bifölls vad utskottet i detta utlåtande hemställt.

Föredrog ånyo andra lagutskottets utlåtande nr 57, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till butikstängningslag, dels ock i ämnet väckta motioner.

*Förslag till
butikstängningslag.*

Genom en den 9 mars 1945 dagtecknad proposition, nr 197, vilken hänvisats till lagutskott och behandlats av andra lagutskottet, hade Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att antaga ett vid propositionen fogat förslag till butikstängningslag.

I förevarande lagförslag var 11 § 1 mom. så lydande:

Länsstyrelsen må under nedan i denna paragraf angivna förutsättningar meddela näringsidkare tillstånd att hålla butik öppen för allmänheten eller att annorstädes idka försäljning till allmänheten å tid, då sådant eljest icke är förenligt med bestämmelserna i denna lag.

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

Ansökning om tillstånd skall innehålla uppgift om den tid och de varuslag, som framställningen avser, samt de närmare omständigheter, under vilka öppethållandet eller försäljningen avses skola äga rum.

Tillfälle att avgiva yttrande över gjord ansökning skall, där ej fråga är om öppethållande eller försäljning under allenast kort tid, av länsstyrelsen beredas stads- eller kommunalfullmäktige eller, där kommunalfullmäktige ej finnas, kommunalnämnden. Kommunens beslutande myndighet må uppdraga åt kommunal nämnd, beredning eller styrelse att avgiva sådant yttrande.

Avser ansökning försäljning av tobaksvaror, skall länsstyrelsen före ärendets avgörande inhämta utlåtande över ansökningen från statens tobaksnämnd.

I samband med propositionen hade utskottet till behandling förehåft tre i anledning av densamma väckta motioner, nämligen motionen i första kammaren nr 335 av herr *Boman* m. fl. samt motionerna i andra kammaren nr 525 av herr *Sköldin* m. fl. (lika lydande med I: 335) och nr 554 av herrar *Hammarlund* och *Thorell*.

I de likalydande motionerna I: 335 och II: 525 hade hemställts, att den i 11 § 1 mom. fjärde stycket av lagen föreskrivna skyldigheten för länsstyrelse att inhämta utlåtande från tobaksnämnden måtte begränsas till att avse endast ärenden angående tillstånd till försäljning av tobaksvaror i stad eller stadsliknande samhälle.

Utskottet hade i det nu ifrågavarande utlåtandet på anförda skäl hemställt,

A. att riksdagen, med förklaring att det genom propositionen framlagda lagförslaget icke kunnat i oförändrat skick antagas, måtte för sin del antaga under punkten infört förslag till butikstängningslag;

B. att motionerna I: 335, II: 525 och II: 554 måtte anses besvarade genom vad utskottet förut anført och hemställt.

I det av utskottet framlagda lagförslaget hade 11 § 1 mom. fjärde stycket erhållit följande lydelse:

Avser ansökning försäljning av tobaksvaror i stad eller stadsliknande samhälle, skall länsstyrelsen före ärendets avgörande inhämta utlåtande över ansökningen från statens tobaksnämnd.

Reservation hade anmälts av herr *Hage*, som likväl ej antytt sin åsikt.

Herr **Boman**: Herr talman! Då jag tillsammans med ett par andra ledamöter i denna kammare väckt en motion med förslag om vissa ändringar i den föreliggande kungl. propositionen, finner jag mig föranlåten att säga några ord.

Jag vill först och främst rikta ett tack till andra lagutskottet för den välvilliga behandling motionen fått. Utskottet har i stort sett beaktat vad som i motionen framförts.

Jag vill också begagna detta tillfälle till att säga, att jag står fullständigt oförstående inför insinuationerna om att det skulle ligga särskilda intressen bakom denna motion. Jag hyser lika litet intresse för svenska pressbyrå som jag hyser för den beklagligtvis existerande tobaksnämnden. Det är främst ett landsbygdens intresse som jag här velat bevaka.

Jag kommer på resa uppifrån västra Dalarna till en landsvägsknut, där en massa busslinjer sammanstråla och där man byter linje, och jag går ut och frågar en inföding om det inte finns möjlighet att köpa en kvällstidning, ty mänskligt att döma borde dessa ha hunnit dit upp, men det går inte, och inte heller får man köpa cigaretter. Det berättades för mig, att ett äldre par velat bygga en liten kiosk för att försörja sig på, men varken pressbyrån eller tobaksnämnden ställde sig tillmötesgående beträffande denna sak, trots att det här alltså fanns ett verkligt behov av ett dylikt försäljningsställe. Motive-

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

ringen var att det fanns en affär någon kilometer längre bort, som skulle lida skada, om en dylik kiosk upprättades.

Jag skall taga ännu ett exempel. Enbart i Avesta järnverk, där jag är anställd, arbeta ungefär 800 människor från Grytnäs socken. Nu utgör Dalälven gränsen mellan Grytnäs socken och Avesta stad, och varje kväll klockan tio, då alltså det avgående eftermiddagsskiftet slutar sitt arbete, cykla inemot 200 människor över Dalälven till sina hem i Skogsbo i Grytnäs, där sammanlagt 1 500 människor bo, huvudsakligen industriarbetare i Avesta. Dessa ha genom sina kommunalfullmäktige begärt, att det trafikbolag, som har hand om busstrafiken däruppe, skulle få bygga en trafikiosk på platsen. Mark ställdes till förfogande, men för att det skall vara någon mening med att uppföra en kiosk, måste man ju även ha tillstånd att sälja varor. Tidningar fick man sälja, och snask får man ju sälja utar tillstånd, liksom den kolorerade pressen, som är så förskräcklig för folk i Borås, men när man kom till tobaksnämnden för att få tillstånd att sälja tobak var det stopp, med påföljd att länsstyrelsen i Kopparbergs län icke beviljade sådant tillstånd. Det bekräftar en sak, som för övrigt framgår av det föreliggande utlåtandet, nämligen att tobaksnämnden är högre än Konungens befallningshavande. Ärendet ligger för närvarande hos Kungl. Maj:t, men jag tror inte samlingsregeringen mäktar besegra tobaksnämnden i denna fråga.

Jag förstår inte varför man skall göra samhället krångligare att leva i än nödvändigt. Varför skola dessa människor varje kväll behöva cykla en à två kilometer upp i Avesta stad för att köpa sin kvällstidning eller för att få sin snusdosa fylld? När vi nu en gång fått någonting som kallas för näringsfrihet, skola vi väl inte skruva sönder denna så totalt som här sker.

Jag kan överhuvud taget inte förstå varför vi skola ha en butikstängningslag. Den kan saklöst avskaffas, då vi ju ha en arbetstidslagstiftning, som skyddar de handelsanställda från att bli oskäligt exploaterade. Varför ha vi inte också en hyttstängningslag? Varför skola vi inte stänga hyttorna klockan sex? Det går inte, säger man, av tekniska skäl. Jag måste säga, att det väl ändå inte kan vara riksdagens uppgift att på detta sätt göra livet surare och besvärligare för människorna. Man talar på bilspråk om att hålla en god service. Det är ett dåligt varsel, om det blivande samhället skall utformas på ett sådant sätt, att man skall få be att få köpa en vara, medan det naturliga är att folk konkurrerar om att sälja den bästa varan till billigast möjliga pris. Det är mot detta missförhållande jag reagerat, och jag säger än en gång, att varken svenska pressbyrån eller tobaksnämnden bekommer mig ett dugg.

Herr Hage: Herr talman! Jag har vid detta utskottsutlåtande fogat en blank reservation. Jag har med denna reservation velat säga, att jag i större utsträckning än vad utskottet förordat velat biträda den motion, som den föregående talaren väckt. Motionären har nu emellertid förklarat, att han icke kommer att ställa något yrkande, och jag skall med hänsyn därtill inte heller göra detta. Jag vill emellertid ha till protokollet min syn på detta spörsmål, vilken inte helt och fullt stämmer med den uppfattning utskottet deklarerat.

Vad det egentligen står strid om, när det nu är fråga om att prolongera butikstängningslagen, vilken hittills gällt under år 1943, 1944 och 1945 och nu föreslås få fortsatt giltighet under åren 1946, 1947 och 1948, är i huvudsak, huruvida de kiosker, där för närvarande tobakshandel bedrivs, även i fortsättningen skola tillåtas bedriva sådan handel. Det har i viss utsträckning gjorts gällande, att specialtobakshandlarna skulle ha kommit i en viss misär — en del av dem får inte tillräcklig avsättning för sina varor m. m. sådant — och

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

så har man sagt sig: låtom oss offra dessa handlare i kioskerna, som syssla med tobakshandel, på det att specialtobakshandlarna må kunna leva.

Jag får emellertid säga, att jag inte har denna grundåskådning, att de som främst skola skyddas i detta fall äro specialtobakshandlarna. I tobakskioskerna säljer man inte bara tobak utan även andra saker, tidningar m. m. Det gör man emellertid även i specialtobakshandlarnas affärer. Om specialtobakshandlarna levde enbart på tobaksförsäljning, skulle jag möjligen kunna förstå den grundåskådning, som ligger bakom hela detta resonemang. Men det är ju inte på det sättet, utan båda parterna leva ju på försäljning av en hel del olika slag av varor.

Utskottet har nu i viss mån tillmötesgått en del av de yrkanden som gjorts i motionen. Så skall exempelvis frågan, huruvida kiosk på *landsbygden* skall erhålla rätt att sälja tobak, icke underställas tobaksnämndens prövning, vilket ju är helt naturligt, då det på den rena landsbygden inte existerar några specialtobakshandlare, som behöva skyddas. Där har man alltså inte detta problem att specialtobakshandlarna skola få en tillräcklig inkomst och en tillräcklig avsättning på sin tobaksförsäljning.

Jag vill påpeka, att det finns ännu ett yrkande i motionen, vilket emellertid av utskottet avstyrkts. Detta yrkande tycker jag det hade varit rimligt att bifalla, vilket jag också i utskottet yrkat. Det gäller här frågan, till *vilka* specialtobakshandlare man skall taga hänsyn, när man skall avgöra, huruvida en tobakshandlande kiosk även i fortsättningen skulle få rättigheter att sälja tobak. Därvidlag har ju hittills den praxis tillämpats, att hänsyn skall tagas till sådana tobaksaffärer, som ligga i *närheten* och som kunna anses bli direkt lidande på grund av den konkurrens, som uppstår genom att en kiosk med rättighet att sälja tobak — det är ju här mest fråga om trafik kiosker — tillåtes driva sin verksamhet i närheten.

I den föreliggande propositionen liksom i utskottsutlåtandet har emellertid framhållits, att det inte är tillräckligt att taga hänsyn till tobaksaffärer, som ligga i närheten, utan att hänsyn överhuvud skall tagas till specialtobakshandlare på *orten*, som det heter. Detta är ju en mycket betydelsefull utvidgning av tidigare praxis, ty det kan ju innebära, att hänsyn skall tagas till en specialtobakshandlare, som låt mig säga i en stor stad har sin affär tre till fyra kilometer från kiosken, såvida denne gör gällande, att hans försäljning minskas på grund av att denna kiosk tillåtes sälja tobak. Denna princip har för övrigt synbarligen redan börjat praktiseras. Jag vet att det i utskottet påtalats, att det varit fråga om att tillåta försäljning av tobak i en kiosk vid Drottningtorget i Göteborg, ett ställe där ett flertal busslinjer löpa samman. Det har då sagts, att det antagligen kommer att bli en så stor försäljning av tobak i denna kiosk, att det kommer att inverka på alla tobakshandlarna i Göteborg — jag tror denna fråga ligger hos Kungl. Maj:t för prövning. Det har framhållits, att det vore ganska rimligt, att man tog hänsyn till denna omständighet. Då kan väl emellertid å andra sidan sägas, att även om det blir en rätt stor tobaksförsäljning på denna nya plats och samtliga tobakshandlare i hela Göteborg beröras av detta, så måste dock minskningen på var och en av dessa bli ganska ringa; åtminstone måste de som ligga långt bort beröras i mycket liten utsträckning. Nu är att märka, att i detta fall tobakshandel ju förekommer vid centralstationen, som ligger alldeles i närheten, vilket ju givetvis kan vara ett skäl för avslag på framställningen om tobakshandel i kiosken vid Drottningtorget. Men antag, att det inte funnits någon tobakshandel annat än på mycket långt avstånd. Då skall man alltså lika väl taga hänsyn till den minskning i tobaksförsäljningen, som i detta fall skulle inträda för de tobakshandlare, som ha sin affär långt ifrån Drottningtorget.

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

Jag kan för att belysa detta spörsmål taga ett annat exempel, som ligger mig mycket nära. I Luleå har startats en kioskhandel alldeles vid Stads-
hotellet, alltså mitt i staden. Nu finns det emellertid möjlighet att köpa tobak på hotellet och på ytterligare två ställen inte så långt därifrån, och jag skall gärna erkänna, att det i detta fall är mycket möjligt, att tillåtandet av tobaksförsäljning i denna kiosk skulle medverka ganska avsevärt till en nedgång i tobaksförsäljningen för de tobakshandlare, som ha sina affärer i närheten. Antag emellertid, att det inte funnes några sådana. Skulle man då taga hänsyn till att eventuellt en tobakshandlare, som har sin affär någonstans i utkanten av staden, kommer och säger, att hans konsumtion kommer att minska, om denna kioskförsäljning mitt i staden kommer till stånd? Det skall man, såvitt jag förstår, göra enligt den lydelse det föreliggande förslaget fått och med den motivering, som givits för detta förslag. Nu har utskottet för sin del sagt, att det gärna ser, att man tillämpar detta stadgande på ett rimligt och förnuftigt sätt, och det hoppas jag skall ske, men formuleringen av bestämmelsen och själva motive-
ringen kunna, såvitt jag förstår, uttolkas på det sätt jag här gjort.

Då nu emellertid icke något yrkande ställts av motionären, som framlagt detta ändringsförslag, skall inte heller jag göra det, i synnerhet som jag är ensam reservant i utskottet. Jag vill emellertid här ha sagt, att från mina utgångspunkter den restriktivitet inte tilltalar mig, som går ut på att tobaksförsäljningen skall hållas tillbaka mera än som är nödvändigt. När det gäller, låt mig säga spriten, är jag mycket starkt anhängare av all möjlig restriktivitet, men beträffande tobaken må jag säga, att saken inte ligger till på alldeles samma sätt. Jag är själv närmast absolutist vad tobak beträffar — ja, om vi ha ett långt nattplenium och någon kommer och ger mig en pris snus, så tar jag tacksamt emot, men någonting annat använder jag inte i tobaksväg. Trots detta måste jag emellertid säga, att om det nu finns människor, som tycka att det smakar gott med en sådan där giftpinne i munnen, må man inte neka dem rätten att använda tobak. Därför tycker jag, att den synpunkten är riktig, som kommit till uttryck i annat sammanhang, nämligen att denna tobakshandel skall bedrivas på sådant sätt, att *allmänheten lätt har tillgång till tobaken*. Att märka är också, att dessa tobakskiosker ha rätt att hålla öppet längre på dagarna än de vanliga affärerna, och för en hel del människor, som inte under arbetstiden hunnit skaffa sig vad de behöva i tobaksväg, är givetvis tillvaron av tobakskiosker av stor betydelse. Jag tycker det är rimligt, att man tillgodoser detta faktiskt existerande behov hos alla människor, som använda tobak i en eller annan form.

Jag skall, herr talman, inte säga så mycket mer i denna fråga. Jag förmodar att min gamle vän herr Bårg, såsom specialist på tobaksfrågans område, kommer att framlägga de synpunkter, som ligga bakom detta intresse att skydda specialtobakshandlarna, så att de få en tillräcklig avsättning för sina varor. Jag står inte alls främmande för denna tanke, utan jag anser att man nog i någon mån skall taga hänsyn även därtill, men enligt min mening har redan den lagtext och den motivering för denna, som hittills gällt, tagit en viss hänsyn till denna bakomliggande tanke att skydda specialtobakshandlarna. Jag skulle för min del vilja hävda, att det vid en nyetablering av en kiosk, för vilken begäres tillstånd att få sälja tobak, kan vara rimligt — såsom jag framhöll i fallet Luleå — att man tar hänsyn till om specialtobakshandlare *i närheten* skulle få minskad avsättning. Såvitt jag förstår, skall emellertid den prövning, som i detta sammanhang skall äga rum beträffande rättigheten att försälja tobak, inte endast beröra *nyetableringar* av kioskföretag, utan även avse en *omprövning* av de tillstånd, som redan lämnats gamla kioskinnehavare. Jag uttrycker den förhoppningen, att indragningar av be-

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

stående rättigheter för tobakskiosker måtte ske i mycket ringa utsträckning, ty det är dock att märka, att hänsyn i många fall bör tagas till dessa kioskinnehavare på grund av sociala skäl. Det kan vara fråga om åldringar etc., vilka det vore obilligt att fråntaga den rättighet de en gång fått. Men sedan finnas ju bland dessa kioskhandlare även många som tillhöra det stora företaget, som den föregående talaren omnämnde, beträffande vilka ju inte några sociala skäl tala för att de skola tillgodoses. Däremot föreligger ju i sådana fall många gånger det sociala skälet, att *allmänheten* bör tillgodoses på bästa möjliga sätt, och av det skälet vore det önskvärt, att de bestämmelser, som nu föreslås, inte leda till en försämring, utan att allmänheten åtminstone kan tillgodoses på sätt som hittills skett.

Jag har lovat att inte göra något yrkande, men jag vill ändå få dessa tankar till diskussionsprotokollet, så att det inte kan sägas, att vad som nu genomföres sker utan motstånd från någon sida. Jag har med dessa ord velat säga, att jag hellre hade sett att särskilt på den punkt jag här behandlat bestämmelserna utformats på ungefär det sätt, som antytts i den motion, som väckts av herr Boman i denna kammare.

I detta anförande instämde herr *Karlsson, Gottfrid*.

Herr statsrådet **Erlander**: Herr talman! Jag ber först att få uttrycka min tacksamhet mot andra lagutskottet för den välvilliga behandling, som det låtit propositionen undergå. De ändringar som utskottet föreslagit, äro ju både med avseende på lagtext och motivering ganska obetydliga. Jag kan emellertid, herr talman, inte underlåta att framhålla, att jag på en punkt känner mig tveksam. Nästan varje gång dessa frågor diskuteras, ökas antalet tillåtna kioskvaror, varför så småningom skillnaden mellan kioskhandeln och den vanliga av butikstängningslagen reglerade handeln blir mindre och mindre. Nu öppnar man för honungen — det är visserligen en obetydlig ökning, men man känner ändå en viss tveksamhet inför denna utveckling.

I övrigt har jag inte mycket att säga. De två ärade talarna före mig ha inte ställt några yrkanden, och det gör, att jag kan vara mycket kortfattad.

Vår temperamentsfulle vän herr Boman i Avesta frågade, vad man skall med en butikstängningslag att göra. Den innebär ju ett hinder för människornas fria samlevnad, som känns kränkande och obehagligt.

Det är ett intressant spørsmål han här tar upp. Jag har själv ställt mig denna fråga. Det är klart, att behovet av en butikstängningslag är mindre sedan vi fått en arbetstidslag för detaljhandeln, men å andra sidan tror jag inte man kan säga, att på grund därav butikstängningslagen kan helt avskaffas. Det skulle kunna ha till resultat, att konkurrensen tvingade många av våra mindre affärer, som ha svårt att ordna med skiftesarbetare och skiftesbiträden, till ett öppethållande, som skulle utsätta innehavarna av dessa små affärer för en orimlig arbetsbörd. Jag tror det är nödvändigt med vissa inskränkningar i den medborgerliga friheten för att inte människor skola utsättas för påfrestningar, som man själv skulle betrakta såsom orimliga, om det gällde en själv.

I denna fråga om kioskhandeln och framför allt i fråga om tillhandahållandet av tobak i kioskerne gäller det att avväga olika intressen mot varandra. Å ena sidan har man de intressen, som herr Boman gjorde sig till tolk för med sådan styrka, nämligen allmänhetens intresse av att en impulsvara är lätt tillgänglig. Det är klart att man både i lagstiftningen och i tillämpningen av densamma sökt att så långt det överhuvud taget varit möjligt tillgodose allmänhetens intressen, men vi kunna å andra sidan inte heller förbise, att stats-

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

makterna genom 1943 års beslut tagit en mycket bestämd ställning till regleringen av tobakshandeln för att göra den i möjligaste mån bärig för de människor som söka sin försörjning på detta område. Det har förefallit orimligt, att staten skulle medverka till nedläggandet av tobaksaffärer samtidigt som den skulle släppa loss ett obegränsat antal kioscaffärer. En avvägning måste härvidlag komma till stånd, och vid denna avvägning har det syntts naturligt, att tobaksnämnden fått vara vägledande. Tobaksnämnden förefaller att ha visat ett gott omdöme och ett gott handlag.

Herr Hage uttalade nyss farhågor att den nya lagen skulle komma att tolkas på ett så orimligt sätt, att den obetydliga inverkan, som uppförandet av en kiosk kunde ha på affärer som lågo på ett mycket långt avstånd från kiosken, skulle diktera tobaksnämndens beslut. Blir så fallet, får väl Kungl. Maj:t korrigera nämnden. Jag har visserligen förklarat, att det måste betraktas såsom naturligt att följa tobaksnämnden, men för den händelse tobaksnämnden skulle komma till uppenbart orimliga ställningstaganden måste givetvis Kungl. Maj:t se till att förnuftet får sitt ord med i laget.

Jag tror därför att första kammaren inte behöver hysa någon ängslan för att följa det utskotts-förslag, som här ligger på kammarens bord.

Herr Bärq, Johan: Herr talman! Det kanske vore behagligast och klokast att inte säga någonting i denna fråga. De ärade opponenterna mot utskotts-förslaget tyckas emellertid alldeles ha glömt bort varför 1943 års lag kom till. Herr Hage talade, som om han hade den uppfattningen, att avsikten med dessa restriktiva åtgärder var att hindra folk i största möjliga utsträckning att använda den skadliga varan tobak, vilken även jag brukat och brukar rätt omåttligt än i dag, fast jag likväl håller mig någorlunda uppe. Detta är ingen lovsång till tobaken, ty den är säkerligen ingen nyttig vara, men människorna och jag bland dem betrakta den såsom någonting ganska outhärligt, och så länge få vi i denna värld inrätta oss därefter. Meningen har emellertid inte alls varit att söka strypa till möjligheten för rökare och snusförbrukare att komma åt sina varor på ett bekvämt sätt.

Under de 30 år, som tobaksmonopolet utövat sin verksamhet, har det rått en ständig strid mellan å ena sidan tobaksåterförsäljarna, enkannerligen de s. k. specialisterna, och å andra sidan tobaksmonopolet jämte statsmakterna, regering och riksdag. Från tobakshandlarnas sida har det ideligen krävts höjda rabatter eller om man vill kalla det för provision, hur många affärer som än vuxit upp, för att de skulle kunna leva anständigt på tobaksförsäljningen. Under tiden fram till 1943 ha med statsmakternas begivande offrats många miljoner kronor för att söka komma till rätta med detta spörsmål. Över åtta miljoner kronor ha direkt givits ut för att lösa ut tobakshandlarna i syfte att om möjligt minska deras antal. Det är inte möjligt att få kundkretsen att räkna till för varje tobakshandlare, så att han kan leva på den avans rörelsen ger, även om rabatten vore orimligt hög. Höjer man rabatten med två å tre procent, växer det genast upp fyra å fem procent flera affärer, och så är läget sämre än det var förut. Hela den där gamla visan är det inte möjligt att herr Hage kunnat glömma.

Detta var alltså orsaken till att man 1943 gjorde ett försök — jag kallar det ett försök — att genom en lagstiftning få till stånd en begränsning av antalet tobakshandlare. Denna fråga rör ju väsentligen städerna och de stadsliknande samhällena. På landsbygden har man ju inte något dylikt tobaksproblem. Till den ändan kom också tobaksnämnden till, vilken fått i uppdrag att vara rådgivare åt tobaksmonopolet, när det gäller regleringen av denna handel i syfte att åstadkomma ett mindre antal återförsäljare, nämligen

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

återförsäljare av den kategori, som anser sig ha anspråk på att den bör leva på sin näring — återförsäljarna i städer och stadsliknande samhällen således eller de s. k. specialisterna. Denna reglering pågår för närvarande, dock mycket varsamt och med mycket stort besvär, och den kostar det allmänna mycket pengar. Blir det för många tobakshandlare på en plats, så att ingen av dem kanske kan leva anständigt på den vinst han får, erbjuder tobaksnämnden dem som ha en ringa försäljning — låt oss säga under 30 000 kronors omsättning — och som drivit sin rörelse i ett flertal år att sluta upp med den mot att de av tobaksmonopolet erhålla en anständig livränta eller, om de inte drivit näringen tillräckligt länge, ett engångsbelopp — detta för att minska antalet tobakshandlare. Om vi emellertid samtidigt som vi bedriva sådana saneringsoperationer ohämmat låta andra tobaksaffärer växa upp i stället, äro vi ju tillbaka i det gamla trampet igen, där vi varit under de sista 30 åren, då statsverket dels i direkta utgifter och dels i oskäligt höga rabatter fått giva ut många tiotal miljoner kronor. Jag har förut här i kammaren givit en översikt över rabatternas storlek i förhållande till varuvärdet. En gång i världen kostade en sådan enkel åtgärd som överlämnandet av ett tobakspaket från butikshyllan till kunden, om inte lika mycket så inemot lika mycket som hela tillverkningen av varan jämte hemforslandet till tobakshandlaren disk. Det måste ligga någonting orimligt i detta.

Jag har kanske litet opåkallat dragit fram dessa saker, men jag har nödgats göra det, då herr Hages anförande gav en antydning om att syftet med dessa restriktioner skulle vara någonting annat än ett försök att sanera tobakshandeln. Denna kioskfråga är, höll jag på att säga, egentligen inte någon tobakshandlarnas fråga i egentlig mening, utan en pressbyråns fråga. Den Bomaniska motionen är inte heller, kan jag säga, i långa stycken någonting annat än ett utdrag ur de publikationer, som pressbyrån skickat ut. Det är inte tobaksnämnden som är den stora busen emot de kioskhandlare, som herr Hage och herr Boman här talat om, utan det är pressbyrån, som strävar efter att lägga under sig varenda fet bit som finns. Den har ett synnerligen gott handlag med kommunerna. Den bygger vänthallar vid spårvägarna, den lämnar kommunerna andel i försäljningsvinsten, och de kommunala myndigheterna, som skola yttra sig om trafikioskerna, tillstyrka nästan alltid upprättandet av sådana trafikiosker, och de stackars kioskinnehavare, vilka av sociala eller andra skäl borde ha möjlighet att skaffa sig sitt levebröd på detta område, få de alla magraste bitarna, om de överhuvud taget få någonting alls. Så ligger kioskfrågan till, och det är närmast med hänsyn till denna omständighet som man från tobaksnämndens sida strävat efter att få tillbörligt inflytande på regleringen av trafikioskerna — således de tobaksaffärer, som hålla öppet längre än övriga affärer.

Det har från åtskilliga håll klagats över de olägenheter, som följa med att en eller annan tobaksaffär indrages eller att tillkomsten av en ny affär förhindras. Det kanske är farligt att ge uttryck åt den uppfattning jag har, då jag själv använder rätt avsevärt med tobak, men enligt min mening skulle man kunna reda sig med litet färre tobaksaffärer än som för närvarande finnas. Människorna ha emellertid fått den vanan, att tobaksvaror skola kunna köpas var och när som helst, så att man inte skall behöva förse sig med denna vara för ens en dag, utan ha tillgång till den hur många gånger om dagen som helst. Detta är en sak, som är förenlig också med tidningarnas intressen, därför att tidningar och tobak ju rätt intimt höra samman, vad omsättningen beträffar. Jag tror nu emellertid, att livet skulle kunna gå sin gång även om inte tobaksaffärerna lågo så tätt. Det kan ju finnas anledning till klagomål, men det är omöjligt att tillgodose intresset av att ha tätt, tätt med tobaksaffärer, samtidigt

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

som man är tvungen att se till att alla tobakshandlare kunna leva på sin näring. Det går inte, även om man gäve aldrig så höga rabatter, ty så fort det kan skönjas någon utsikt till förbättring på marknaden, får tobaksmonopolets kundkrets nytt liv och rusar till i sådan omfattning, att omsättningen i den enskilda affären blir mindre än förut, varigenom möjligheterna för dessa tobakshandlare att försörja sig också bli mindre.

Jag skall i detta sammanhang, herr talman, be att få säga, att jag faktiskt börjar tro, att det inte är möjligt att på den väg, som 1943 års lag anvisat, komma till ett förnuftigt resultat med avseende på möjligheten att förena de båda intressen jag här talat om. Tobaksaffärerna tycker jag för övrigt ligga orimligt tätt redan nu. Jag kan ju stå i ett enda gathörn och räkna till åtta, nio, tio tobaksskyltar, och då tar jag ändå inte med alla restauranger och kaféer, vilka ju i allmänhet inte annonsera sin tobaksförsäljning genom skyltar utåt.

Håller man på att det även i fortsättningen skall vara så bekvämt att skaffa sig tobak, att man inte skall behöva gå förbi kanske ett par hus för att få köpa tobak, får man enligt min mening kasta hela det nuvarande systemet och lägga tobaksskattefrågan på helt andra linjer. Jag kan inte se någon annan utväg än att man får lägga skatten på monopolets försäljningspris och märka varje paket med det belopp, som inköpet plus skatten betingar. Sedan får vilken handlare som helst köpa tobak och sälja tobak var och när han behagar med iakttagande av gällande lagar och bestämmelser. Då kan man alltså få köpa tobak i vilken diversehandel som helst, och handlarna få beträffande dessa varor på samma sätt som beträffande andra varor skaffa sig den rabatt de kunna få. Därmed vore problemet löst. Men denna fråga bleve då inte den försörjningsfråga som den nu är. Vi äro faktiskt på god väg att glida över till ett system, enligt vilket staten skall svara för tobakshandlarnas bärgning — åtminstone gäller detta dem som betrakta sig såsom specialister — och den tiden är kanske inte avlägsen då de även skola ha pension. I den riktningen pekar det inlösningsförfarande, som jag nyss talat om.

Jag är medveten, herr talman, om att jag medverkat till att genomföra den ordning vi för närvarande ha — även om den inte precis fått den utformning jag tänkt mig — och det skedde såsom ett försök att komma till rätta med ett spörsmål, som man under dessa trettio år inte lyckats komma till rätta med. Jag tvivlar på att vi äro inne på rätt väg, när det gäller att lösa detta problem, men så länge vi ha dessa bestämmelser på detta område, få vi försöka efterleva dem så gott vi kunna.

Jag har, herr talman, i stort ingenting att erinra mot det föreliggande utskottsutlåtandet.

Herr Norman: Herr talman! Såväl föredragande statsrådet i detta ärende som motionären herr Boman ha ju uttalat sin relativa belåtenhet med utskottets förslag. Det stärker mig i den uppfattning, som jag redan förut hade, att utskottet funnit en gyllene medelväg mellan de olika intressen, som här göra sig gällande.

Vi hade här i kammaren tidigare i dag en liten diskussion om huruvida ett beslut, som andra lagutskottet förordat, överensstämde med riksdagens uttalande för ett par år sedan eller inte. Då det alltså gäller tobakshandeln, föreligger emellertid icke, såsom både statsrådet Erlander och herr Bårg påpekat, någon skillnad i uppfattningarna. Beslutet år 1943 om reglering av tobakshandeln gör att riksdagen i år inte kan gå längre i sina beslut än vad utskottet här förordat.

Herr statsrådet var tveksam beträffande en detalj i det föreliggande spörs-

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

målet, nämligen i fråga om utökningen av antalet impulsvaror, som få säljas i kiosker under utsträckt affärstid. Jag delar statsrådets betänksamhet i detta fall. Jag tror man bör vara restriktiv, när det gäller att avgöra vilka varor som skola hänföras till denna kategori, som allmänheten bör ha möjlighet att skaffa sig även efter vanlig affärstid.

Vad nu det tillägg beträffar, som utskottet gjort med avseende på dessa varor, har det tillkommit på grund av det behov utskottet ansett föreligga för friluftsfolket att få köpa dessa små honungsförpackningar, som det här är fråga om, på helgdagarna, när de äro ute i det fria, och även i övrigt när den vanliga affärstiden är slut. Jag tror således, att detta tillägg inte på något sätt är ett uttryck för någon strävan från lagutskottets sida, och inte heller blir det från riksdagens sida, att mer och mer utvidga kretsen av impulsvaror. Detta tillägg är lämpligt att göra, men i övrigt bör man, såsom herr statsrådet sade, vara ganska restriktiv i fråga om utvidgningen av dylika varusortiment.

Jag hemställer, herr talman, om bifall till utskottets förslag.

Herr **Hage**: Herr talman! Endast ett par ord gentemot herr Bärge. Han antydde, att jag alldeles glömt bort vad som låg bakom 1943 års beslut och hur det hade kommit till. Jag vill då påminna om att jag i mitt anförande direkt vände mig till vännen Bärge och sade, att jag förstod, att dessa synpunkter skulle av herr Bärge framläggas. Jag gick t. o. m. så långt, att jag sade mig mycket väl förstå dessa synpunkter, så till vida som jag medgav, att det, när det gällde tobaksaffären i Luleå, var ganska rimligt att den nya kiosken inte fick tobaksrättigheter, eftersom det låg ett par tobaksaffärer alldeles *i närheten*. Jag måste dock fortfarande framhålla de stora olägenheter, som uppstå för en del kunder vid en restriktiv tilldelning av tobaksrättigheter till kiosker, därigenom att tobakshandlarna stänga klockan sex och många kanske inte äro i tillfälle att köpa sin tobak före denna tid.

Det avgörande har för mig varit, att jag fruktar, att detta hänsynstagande till tobakshandlarna i en vidare krets skall komma att beröra icke blott nyetableringar av tobakskiosker, utan även sådana, som kanske existerat sex år eller längre, med risk att dessa få lägga ned sin rörelse. Beträffande dylika indragningar framhöll emellertid statsrådet — i varje fall fattade jag honom så — att man måste vara mycket försiktig, och det uttalandet är jag mycket tacksam för. Det stämmer för övrigt med utskottets yttrande på en viss punkt. Gäller det däremot *nyetableringar* av affärer, särskilt kiosker, förstår jag mycket väl de framförda synpunkterna. Kan man således lita på att de kioskinnehavare, som ha tillstånd sedan flera år tillbaka, även i fortsättningen komma att få behålla dessa, är jag i viss mån belåten. Med detta har åtskilligt vunnits.

Men om det nu emellertid skulle inträffa, att en kioskinnehavare, som har tobakshandel, får lov att lägga ned sin rörelse, synes det mig egendomligt, att han inte får någon som helst ersättning, men däremot specialtobakshandlaren i motsvarande fall. Jag vet inte om jag fattat fel, men såvitt jag förstår förhåller det sig på detta sätt. Detta tycker jag är en orimlig behandling. Båda kategorierna borde väl i detta fall behandlas lika.

Jag skall inskränka mig till detta. Jag har i varje fall med min framstöt vunnit, att statsrådet och även, såvitt jag förstår, herr Bärge uttalat sig för, att man skall vara mycket försiktig när det gäller att eventuellt draga in tobaksrättigheterna för gamla kioskinnehavare. Dessa uttalanden är jag mycket tacksam för.

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

Herr **Boman**: Herr talman! Jag skall endast säga ett par ord

Om jag fattade herr Bärge rätt sade han, att det ligger i samhällets intresse, att det inte blir så många tobaksaffärer, att tobakshandlarna inte kunna försörja sig på dem. Jag tror, att det var andemeningen. Men vad angår det samhället, om inte folk kan försörja sig på sitt arbete! Vi ha ju en konkurslag. Låt folk etablera sig som tobakshandlare och ta risken, så få vi de bästa och duktigaste kvar i branschen. Skulle man lägga någon social synpunkt på detta problem, skulle jag vilja lägga den synpunkten, att tobakshandeln förbehålles den partiellt arbetsföra arbetskraften. Det är upprörande, kan jag säga, att se stora starka karlar göra det enkla handgrepp, som består i att lyfta en dosa snus från väggen till disken och häva in pengar åt tobaksmonopolet.

Herr **Bärge, Johan**: Herr talman! Jag nödgas säga ett par ord till herr Boman.

Han talade här om att om han skulle lägga sociala synpunkter på frågan, skulle det bli något annat. Ja, det är ju rätt intressant att höra, men riksdagen har upprepade gånger under dessa 30 år lagt så gott som uteslutande sociala synpunkter på den, och därefter har man handlat. Man har naturligtvis rättighet att klandra principen, men att klandra deras förfaringssätt, som äro satta att söka genomföra de sociala åtgärder, som riksdagen beslutat, är ju någonting väsentligt annat. För den som vill något annat gäller det här att komma åt själva lagbestämmelserna, och det skulle jag på det hela taget inte ha så mycket emot.

Herr Hage talar åter om hur man skall tolka lagtextens ord angående det område, som man skall ta hänsyn till, när det gäller att bevilja rättigheter för nya kiosker. Förut har bestämmelsen tolkats så — och den står alltjämt kvar i lagen — att man vid beviljande av rättigheter åt nya kiosker skulle ta hänsyn till affärer som ligga i närheten. Jag och många med mig ställa frågan: vad är »närheten»? Är det 10, 20, 30, 40, 50, 60 eller 100 eller 1 000 meter? Nu har man från dem, som ivrat mest för att få till stånd dessa trafikiosker, menat, att »närheten» bara avser ett mycket litet område. Detta har gjort att statsrådet, för att ge något större rörelsemöjligheter, har givit detta begrepp en tolkning, som är betydligt mera vidsträckt till sin innebörd än som tidigare förekommit. Men obestämdheten är ändå ungefär lika stor hädanefter som den varit hitintills.

Herr Hage talade om förfarandet mot de kioskinnehavare, som haft kiosk-rättigheter i, som han säger, 5 å 6 år. Jag kan inte erinra mig att man har vidtagit några som helst åtgärder mot dem, som haft sina kiosker före den nya lagens tillkomst. Så vitt jag kan minnas, har frågan om några ingripanden i de fallen knappast varit uppe, utan det har så gott som uteslutande gällt tillkomsten av nya kiosker.

Sedan är det riktigt som herr Hage säger, att ersättningar till dem, som lägga ner sin rörelse, endast komma i fråga för s. k. specialister. Frågan är, om det inte på den punkten förefinnes en lucka i lagen, som borde göras till föremål för undersökning. Om man skall praktisera detta system med ersättningar i framtiden, får man måhända utsträcka ersättningsrätten såväl till kiosker som kanske även till affärer, vilka icke äro vare sig kiosker eller s. k. specialaffärer.

Jag tror att man får lov att ha litet större erfarenhet än som nu på ett och ett halvt år har kunnat vinnas, innan man ger sig till att fälla några mera bestämda omdömen om huruvida den här försökta metoden att komma till rätta med tobaksåterförsäljarnas försörjningsproblem är värd att fortfarande bibehållas, eller om man skall tänka sig någon annan lösning.

Förslag till butikstängningslag. (Forts.)

Efter härmed slutad överläggning bifölls vad utskottet i förevarande utlåtande hemställt.

Föredrogos ånyo jordbruksutskottets utlåtanden:

nr 60, i anledning av väckta motioner om viss ändring av bestämmelserna rörande försäljning av jordbruksfastigheter som tillfallit allmänna arvsfonden;

nr 61, i anledning av väckta motioner angående utredning rörande den framtida bokföringsverksamheten för jordbruket och skogsbruket;

nr 62, i anledning av väckt motion om ändrade grunder för statsbidrag till lindring i mindre bemedlade djurägares kostnader för djursjukvård; samt

nr 63, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ändrade grunder för användningen av anslaget till Skogsvård m. m.: Ersättning åt skogsvårdsstyrelser för visst biträde vid virkesavverkning m. m.

Vad utskottet i dessa utlåtanden hemställt bifölls.

Ang. statsbidrag till föreningen Bjärme andelsladugård m. m.

Föredrogos ånyo jordbruksutskottets utlåtande nr 64, i anledning av väckta motioner om statsbidrag till föreningen Bjärme andelsladugård m. m.

I detta utlåtande hade utskottet på oberopade grunder hemställt, att riksdagen i anledning av de likalydande motionerna I: 204, av herr *Olofsson* m. fl., och II: 333, av herr *Jonsson* i Järvsand, måtte

1) till Bidrag till föreningen Bjärme andelsladugård u. p. a. för budgetåret 1945/46 under nionde huvudtiteln anvisa ett anslag av 30 000 kronor;

2) medgiva att ett tidigare till föreningen beviljat egnahemsån å 25 000 kronor finge åtnjutas amorteringsfritt under fem år från utlämnandet.

I motiveringen hade utskottet anfört bland annat:

»Vid besök i orten har utskottet inhämtat att driften i ladugården kommit i gång. Avsett antal djur hade dock ännu icke anskaffats. Byggnads- och inredningsarbeten syntes omsorgsfullt utförda. Ladugården var väl planerad. I likhet med de i ärendet hörda myndigheterna finner utskottet därför angeläget, att verksamheten kan fullföljas. Enligt vad som framgår av motionerna och även vid besöket framhölls för utskottet av föreningens ordförande torde detta knappast kunna ske, därest icke ytterligare medel tillföras föreningen. Enär den angivna stegringen i byggnadskostnaderna icke synes kunna läggas föreningen till last samt den vid ladugården bedrivna verksamheten i allt väsentligt kan betecknas såsom försöksverksamhet, vars resultat synas vara av intresse icke bara för delägarna i företaget utan för jordbruket i gemen, torde skäl kunna anföras för att staten bör tillskjuta ytterligare medel. Utskottet vill därför icke motsätta sig att föreningen erhåller ytterligare statsunderstöd för sin verksamhet.»

Enligt en vid utlåtandet avgiven reservation hade herr *Carlström* ansett, att utskottets utlåtande bort hava den lydelse, som i reservationen angivits. Det av reservanten förordade utlåtandet skilde sig från utskottets utlåtande allenast därutinnan, att den nyss återgivna delen av utskottets motivering avfattats sålunda:

»Vid besök — — — (lika med utskottet) — — — medel tillföras föreningen. Ehuru utskottet finner det angeläget betona, att riksdagen icke för framtiden torde kunna ikläda sig det ekonomiska ansvaret för ifrågavarande föreningsverksamhet, vill utskottet dock — — — när verksamheten i allt väsent-

Ang. statsbidrag till föreningen Bjärme andelsladugård m. m. (Forts.)
ligt kan betecknas såsom försöksverksamhet, vars resultat synas vara av intresse icke bara för delägarna i företaget utan för jordbruket i gemen — icke motsätta sig, att staten nu tillskjuter ytterligare medel.»

Herr **Sundelin**: Herr talman! Jordbruksutskottet har i nu föreliggande utlåtande bland annat framhållit, att den av föreningen Bjärme andelsladugård bedrivna verksamheten i allt väsentligt kan betecknas som försöksverksamhet, vars resultat är av intresse inte bara för delägarna i företaget, utan även för jordbruket i allmänhet. Jag delar helt denna utskottets uppfattning och anser liksom utskottet, att detta motiverar den hjälp från statens sida, som utskottet här föreslår.

Men jag ifrågasätter, om inte i samband därmed från riksdagens sida borde sägas ifrån att någon ytterligare statshjälp icke är att påräkna. Det har visserligen inte satts i fråga, att staten skulle behöva lämna ytterligare bidrag till föreningen, men man kan väl ändå ha viss anledning förmoda, att detta, om föreningen även i fortsättningen kommer att få kämpa med svårigheter — och jag skulle tro att så säkert blir fallet — inte är sista gången framställning göres till riksdagen om stöd till föreningens verksamhet.

Jag anser att det inte är till fördel för föreningens verksamhet, om delägarna skulle bibringas den uppfattningen att staten, därest svårigheter skulle uppstå, även framgent kommer att träda hjälpende till. Om en sådan samverkan jordbrukare emellan, som här har börjat praktiseras, skall bli av något värde för svenskt jordbruk, så måste väl verksamheten visa sig försvarbar även ur ekonomiska synpunkter.

Föreningen torde, genom det stöd den tidigare erhållit och det bidrag som nu är ifrågasatt, i stort sett ha erhållit kompensation för de förhöjda byggnadskostnader, som blivit en följd av det ändrade prisläget. Nu bör enligt min mening föreningen söka få verksamheten att bära sig utan ytterligare ekonomiskt stöd från staten i fortsättningen.

Jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till den av herr Carlström avgivna, vid utskottets utlåtande fogade reservationen.

I herr Sundelins yttrande instämde herr *Albertsson*.

Herr **Näslund**: Herr talman! Som kammarens uppmärksamma ledamöter hörde, föreligga icke några delade meningar i fråga om själva utskottets kläm, utan endast när det gäller motiveringen.

Såsom skäl för ett annat skrivsätt anföra nu reservanten och herr Sundelin, att man bör säga ifrån att några ytterligare bidrag till denna verksamhet icke skola lämnas. Men jag ber då att få fästa uppmärksamheten vid att inga delade meningar råda i fråga om denna verksamhets karaktär av försöksverksamhet. Och när föreningen nu har drabbats av rätt betydligt förhöjda byggnadskostnader, får man väl medge, att det är rätt och skäligt att riksdagen lämnar en viss hjälp för att täcka denna fördyring.

Den föregående ärade talaren påpekade, att föreningens merkostnad för bygghusen har blivit kompenserad genom dels det bidrag och det lån, som tidigare beviljats — när de nu kunna lyftas — och dels det här föreslagna bidraget med 30 000 kronor. Ja, jag kan vara överens med herr Sundelin om den saken. Men därav framgår ju då klart och tydligt, att något bidrag till verksamheten såsom sådan i varje fall icke har lämnats, och det vore väl inte alldeles för obilligt att begära, att riksdagen lämnar något bidrag till en försöksverksamhet, som man har intresse av skall utföras.

Med detta vill jag inte ha sagt, att utskottet menat, att man skall lämna

Ang. statsbidrag till föreningen Bjärme andelsladugård m. m. (Forts.)
ytterligare bidrag. Vad utskottet velat vinna med sitt skrivsätt har varit att icke binda en framtida prövning, om en sådan situation skulle uppstå, att bidrag i en eller annan form skulle komma att ifrågasättas. Utskottet menar, att kommande riksdagar säkerligen skola besitta förmågan att själva bedöma en sådan fråga; vi behöva inte i dag föreskriva, hur kommande riksdagar skola bedöma sådana eventuella spörsmål.

Med det anförda hoppas jag, herr talman, tillräckligt ha motiverat utskottets ståndpunkt, men det är ett par saker ytterligare, som jag vill understryka. De stå inte redovisade i utskottsutlåtandet, men jag tror att det är av värde för denna kammare att äga kännedom om dem. Först och främst vill jag framhålla, att nästan alla befintliga ladugårdar i Bjärme, vilkas ägare äro anslutna till andelsföreningen, voro så gott som totalt uttjänta. Somliga av dem voro så dåliga, att man förvånade sig över att det överhuvud taget hade varit möjligt att fram till de senaste åren ha några kreatur där. Vidare skola vi beakta, att Bjärme är beläget på en plats 350 meter över havet och betingelserna för jordbruket äro där inte så synnerligen lysande.

Det skulle därför, synes det mig, inte ha varit alldeles orimligt att tänka sig, att det allmänna bidraget till ladugårdsförbättringar kunde ha kommit till användning i Bjärme. Och om så hade skett, kan det ju tänkas att statsmakterna eller riksdagen skulle ha kommit att i något tiotal fall bevilja betydande belopp till ladugårdsförbättringar där uppe, vilket man tack vare andelsladugården har sluppit ifrån. Den bidragsfrågan är löst i och med att riksdagen har lämnat bidrag till denna andelsladugård.

Jag anser att dessa förhållanden böra bli kända för kammaren, när man nu diskuterar detta spörsmål mot bakgrunden av den försöksverksamhet, som här pågår, för att inte detta bidrag skall framstå såsom en hjälp av den utomordentliga storleksordning, att föreningen där uppe absolut inte skall få ha några förhoppningar om ytterligare bidrag i fortsättningen, ifall en prekär situation av en eller annan anledning skulle inträda. Jag understryker vad jag sade för en stund sedan, att jag därmed inte på något sätt har velat ge på hand, att riksdagen eller det allmänna har något ekonomiskt ansvar för föreningens verksamhet. Det vare mig fjärran att uttrycka en sådan tanke.

Sedan är det ännu en sak jag vill påpeka, nämligen de stora fördelar ur social synpunkt, som jag tyckte klart och tydligt kommo till synes vid jordbruksutskottets besök i Bjärme. I den allmänna diskussionen har ju ofta framhållits, att man genom en sådan rationalisering av ladugårdsskötseln skulle kunna göra betydande besparingar i fråga om hemarbetet och därmed minska husmödrarnas stora arbetsbörd. På den punkten finga vi den allra klaraste bekräftelse i Bjärme. Vi ställde nämligen frågor till de fem eller sex husmödrar, som voro tillstädes för att biträda med litet servering, huru de för sin del betraktade detta experiment, som inom parentes sagt ännu icke har pågått mer än sju å åtta månader. På våra frågor svarade en av husmödrarna med att berätta ungefär följande. Under tiden från föreningens bildande hade hon blivit änka, men även före makens död hade hon, som brukligt är, i huvudsak skött ladugårdsarbetet; detta är ett bruk som alltfört är rådande, men som jag för min del anser oriktigt: mannen bör mer än som sker deltaga i ladugårdsskötseln. Denna husmor hade sex kor att sköta och dessutom fem barn, och hon berättade att det första hon hade att göra efter det hon stigit upp tidigt på morgonen var att, ofta på fastande mage, gå ut i ladugården för att stöka undan de nödvändigaste göromålen. Sedan skulle hon in i köket för att rusta ut barnen till skolan och därefter tillbaka till ladugården för att göra allt färdigt, så att mjölken skulle komma i väg till mejeriet i rätt tid. På det sättet fortgick det med ett ständigt jäkt från morgon till kväll. Hon

Ang. statsbidrag till föreningen Bjärme andelsladugård m. m. (Forts.)
slutade sin berättelse med att säga: »Och det mest otillfredsställande var ju, att jag varken kunde sköta ladugården eller barnen eller hemarbetet på ett nöjaktigt sätt.» Men nu, menade hon, kunde hon åtminstone ägna den tid, som hon förut måste använda för att sköta ladugården, åt barnen och hemmets skötsel.

Jag har för min personliga del funnit det angeläget att betona den sociala synpunkten i denna överläggning. Det beaktas måhända inte tillräckligt, när man nu talar om att ett försök som detta bör lämna ett sådant ekonomiskt resultat, att det från den synpunkten är värt att uppmuntras. Det är inte så lätt att i siffror redovisa den vinst man gör i fråga om underlättandet av husmödrarnas arbete genom att rationalisera ladugårdsskötseln på det sätt, som denna förening nu är i färd med att i praktiken genomföra. Det är ju helt enkelt omöjligt att åstadkomma en sådan redovisning, men bara den omständigheten, att man redan vid första försöket har husmödrarnas odelade anslutning till tanken, är, tycker jag, en angenäm och löftesrik företeelse.

Herr talman! Jag skall inte förlänga debatten ytterligare. Jag ber att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr statsrådet **Pehrsson-Bramstorp**: Herr talman! Detta ärende förelades riksdagen av Kungl. Maj:t, ursprungligen på min föredragning, och förutsättningen för att denna andelsladugård skulle komma till stånd var, att man på ett ändamålsenligt sätt skulle för det första underlätta husmödrarnas arbete vid dessa jordbruk och för det andra ge jordbrukarna själva möjligheter att skaffa sig arbetsinkomst genom att inte vara bundna vid ett för litet jordbruk, där ju särskilt ladugården måste skötas på bestämda tider, även om detta arbete icke ger full sysselsättning. Då frågan nu åter är föremål för behandling, skulle jag vilja säga några ord i saken.

Det anslag på 20 000 kronor, som blev beviljat, var ju avsett att ungefär motsvara vad vederbörande jordbrukare skulle ha fått i ladugårdsförbättringsbidrag enligt de grunder, som gälla för dessa bidrag i olika delar av landet. Nu kan man naturligtvis diskutera, huruvida 20 000 kronor var tillräckligt eller ej, men siffran hade bestämts med hänsyn till dessa beräkningar. Därutöver skulle föreningen få ett egnahemslån å 25 000 kronor, d. v. s. sammanlagt 45 000 kronor. Men det underströks såväl från departementets sida, vid överläggningarna inom regeringen som även från riksdagens sida, att samtidigt som man såg denna anslagsfråga med hänsyn till det sociala problemet, måste man också se den ur ekonomisk synpunkt och försöka åstadkomma bästa möjliga ekonomiska resultat. För att inte föreningens delägare skulle behöva utsättas för ekonomiska svårigheter, gjordes direktiven sådana att man skulle få föreningen funtad på ett ekonomiskt riktigt sätt. Tyvärr är inte detta för närvarande fallet, och det har ju visat sig, att en medlem av en familj har stått kvar såsom andelsägare, under det att en annan medlem icke är andelsägare. Följaktligen blir det ingen helhet i detta, men det är ju ingenting att göra åt den saken.

När man skall lägga ut pengar, vare sig det är statsmedel eller man själv skall bidra, vill man ju ändå alltid räkna efter, vilket som är det ekonomiskt riktiga. Det har tyvärr inte skett här, och anledningen till detta förhållande är naturligtvis, att det har varit för lätt att genom lån skaffa pengar vid igångsättandet av företaget. Föreningen har haft för lätt att få det ekonomiska stöd, som behöves. Det är självklart att man här skulle ha räknat: skall ladugården byggas och kosta 100 000 kronor med inredning och utrustning, eller skall den kosta 180 000 kronor? Man kunde naturligtvis gå två vägar: antingen kunde man säga, att den besättningen som föreningens medlemmar nu

Ang. statsbidrag till föreningen Bjärme andelsladugård m. m. (Forts.)
ha, så och så många kor och så och så många ungdjur, är till fyllest för att skapa avsättning för fodret, eller också kunde man inbjuda flera att gå med som delägare i föreningen för att på det sättet få en större besättning. På grundval härav fick sedan ladugårdsanläggningen konstrueras. Om så hade skett, skulle man ha fått det rätta ekonomiska underlaget redan från början. Men det har man inte nu.

Jag talade om dessa saker med andelsägarna i fjol sommar, när jag besökte Bjärme. Jag framhöll också, att man naturligtvis kan skaffa inventarier på olika sätt. Det är möjligt, att det skulle ha varit ekonomiskt riktigare att sälja de kor, som funnos, så att de, som hade till exempel sex kor, i stället hade köpt fyra stycken, som lämnade en väsentligt bättre avkastning. Hade man penetrerat det problemet, kunde man ju ha byggt ladugården så mycket mindre och producerat lika stor kvantitet mjölk med kanske 60 kor, som man nu får av 80 eller 90 kor med en lägre avkastning. Det är ju en hel del sådana rent ekonomiska saker, som måste beaktas. Man kan inte släppa de ekonomiska synpunkterna, när det gäller denna andelsladugård, även om staten lämnar stöd.

Nu har emellertid olyckan skett, jag skulle vilja säga delvis därför att det har varit för lätt att skaffa pengar för att sätta i gång bygget innan föreningen varit klar, och då är det naturligtvis inte rimligt, när man ur social synpunkt har velat stödja detta företag, att vägra att hjälpa andelsägarna ur knipan, fastän jag ju närmast är av den uppfattningen, att de ekonomiska svårigheterna komma att vara kännbara även i fortsättningen, trots det bidrag, som nu kommer att beviljas.

Det är alltså många olika, låt mig säga mindre lyckliga moment, som här ha tillstött och som åstadkommit att läget blivit sådant som det är. Men jag vill inte underlåta att i dag säga min mening, att då detta är ett så önskvärt försök och då det är angeläget att man skall kunna fullfölja uppslaget också på andra håll, böra kanske statsmakterna, i den mån det blir ett fullföljande och en fortsättning senare, uppdraga strängare ekonomiska riktlinjer, som vederbörande måste följa, även om de med en viss lätthet kunnat skaffa pengar för ögonblicket, pengar som en gång skola betalas tillbaka.

Det skulle vara beklagligt, om företaget nu, trots detta ytterligare stöd, skulle få ekonomiska svårigheter i fortsättningen, ty då blir ju inte denna försöksverksamhet, som den egentligen borde få vara, och inte heller till den hjälp för det mindre jordbrukets utveckling och den besparing av mänsklig arbetskraft, som man genom den vill vinna.

Herr Näslund: Herr talman! Jag skall här inte upptaga någon diskussion med herr statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet om detaljerna i föreningens verksamhet, till exempel huruvida delägarna skulle ha bortrealiserat sina gamla kor och i stället inköpt ett mindre antal bättre djur. Det är naturligtvis saker som man kan diskutera om, och det kan ju hända att statsrådets synpunkter äro riktigare än de, som föreningens ledande krafter ha följt. Men om herr statsrådet menar, att man borde ha byggt ladugården betydligt mindre, tror jag inte att vi äro överens. Det finns med säkerhet förutsättningar att fylla den nu befintliga ladugården även med utomordentligt goda djur, och då tycker jag nog att man kan dröja litet med att diskutera, huruvida föreningen skulle ha bortrealiserat de gamla korna och skaffat sig nya och bättre.

För övrigt vill jag säga, att föreningens ledande män icke voro så benägna att bara köpa uppväxta bruksdjur, utan de ha tydligen gått in för att genom att anskaffa några goda avelsdjur och lägga på den egna kreatursstocken öka ut kreatursbeståndet till en besättning, som kunde motsvara rimliga fordringar på den orten. Jag tror att detta är saker som böra framhållas med anledning av vad statsrådet sade.

Ang. statsbidrag till föreningen Bjärme andelsladugård m. m. (Forts.)

Jag begärde emellertid ordet närmast för att inlägga en gensaga, när herr statsrådet säger, att föreningen har haft för lätt att skaffa pengar. Om herr statsrådet syftade på Kooperativa förbundets villighet att, i varje fall utan större krav på säkerheter, släppa till betydande rörelsekapital, så är det ju riktigt, men omdömet kan icke vara riktigt om det avser de medel, som riksdagen redan har anslagit för ändamålet. Ty det förhåller sig så, att varken statsbidraget eller lånet på tillsammans 45 000 kronor, som beviljades år 1943, hade kunnat lyftas av föreningen, när jordbruksutskottets avdelning nyligen besökte Bjärme. Detta beror på att föreningen inte hundraprocentigt kunnat fylla kravet i fråga om säkerheterna.

Detta ger vid handen, att det ingalunda är så lätt att finansiera ett sådant företag, även om man har fått såväl statsbidrag som statslån.

Överläggningen ansågs härmed slutad, varefter i enlighet med de yrkanden, som därunder framkommit, gjordes propositioner, först på bifall till vad utskottet i det nu ifrågavarande utlåtandet hemställt samt vidare på antagande av det förslag, som innefattades i den av herr Carlström vid utlåtandet avgivna reservationen; och förklarades den förra propositionen, vilken förnyades, vara med övervägande ja besvarad.

Föredrogs ånyo första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 14, i anledning av väckt motion om åtgärder för en förbättring och modernisering av läroböckerna m. m.

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m.

I en inom första kammaren väckt och till dess första tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 256, av herr *Elmgren*, hade yrkats, att riksdagen måtte besluta att hos Kungl. Maj:t anhålla om en snabb utredning angående åtgärder och medverkan från statens sida för åstadkommande av en förbättring och modernisering av läroböckerna samt ett förbilligande av dessa och övrig skolmateriel och att därvid möjligheterna till ett staligt förslag eller andra långt syftande åtgärder måtte upptagas till prövning.

Till utskottet hade därjämte hänvisats ärende angående andra kammarens den 4 maj fattade beslut, varigenom kammaren bifallit en med här förevarande motion likalydande motion, II: 437.

Utskottet hade i det nu föreliggande utlåtandet på åberopade grunder hemställt, att första kammaren måtte, med biträdande av andra kammarens öfvermålade beslut, för sin del besluta, att riksdagen skulle hos Kungl. Maj:t anhålla om en utredning angående åtgärder och medverkan från statens sida för åstadkommande av en förbättring och modernisering av läroböckerna samt ett förbilligande av dessa och övrig skolmateriel och att därvid möjligheterna till ett statligt förslag eller andra långt syftande åtgärder måtte upptagas till prövning.

Reservation hade anförts av herrar *Lodenius*, *Arrhén* och *Englund*, som ansett, att utskottets utlåtande bort hava den lydelse, reservationen visade, och avslutas med en hemställan, att första kammaren för sin del måtte besluta, att riksdagen skulle hos Kungl. Maj:t anhålla om en utredning angående åtgärder och medverkan från statens sida för åstadkommande av en förbättring och modernisering av läroböckerna samt ett förbilligande av dessa och övrig skolmateriel.

Herr *Englund*: Herr talman! Huvudreservanten i utskottet, herr *Lodenius*, har genom att behandlingen av detta ärende uppskjutits från onsdagen till lör-

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)
dagen blivit förhindrad att försvara reservanternas synpunkter på ärendet, och han har bett mig att i hans ställe ge en kort motivering för reservationen.

Innan jag gör det, skall jag be att få påpeka ett störande tryckfel i denna. På femte raden från slutet i motiveringen på s. 20 står det »åtminstone under dessa betingelser». Det skall vara »åtminstone under vissa betingelser».

Ärendet präglas, som kammaren behagade finna, av en mycket stor samstämmighet mellan utskottets majoritet och dess reservanter. Bristen på utpräglad motsättning sträcker sig till och med till den punkt, som är föremål för reservationen, kravet på att undersökningen också skall avse eventuellt inrättande av ett statligt skolboks förlag. Man finner av majoritetens motivering, att även majoriteten betraktar denna åtgärd med mycket stor tveksamhet och närmast intar en avböjande hållning. Majoriteten och minoriteten borde således ha kunnat finna varandra på den linje, som är minoritetens, d. v. s. den som avböjer att framhålla denna särskilda detalj i den kommande eventuella utredningen.

Med hänsyn till frågans behandling i andra kammaren och de yttranden, som ha avgivits och som kammarens ledamöter kunna återfinna i det nu föreliggande utlåtandet, kan det kanske vara skäl att med några ord beröra bakgrunden till den enighet, som råder i huvudsaken, nämligen såtillvida att en förbättring av läroboksbeståndet är behövlig och att det inte är ur vägen med en utredning i det hänseendet.

Jag är ju inte lärare. Jag har visserligen i tjuogoårsåldern gjort en kortvarig gästroll som sådan både i kommunal mellanskola och på gymnasiet. Den mening jag bildat mig i läroboksfrågan har jag emellertid inte fått härigenom, utan genom erfarenheter vid sidan av skolarbetet i olika sammanhang, främst under arbetet i folkrörelserna. Från mina utgångspunkter har jag inte heller kommit att uppmärksamma mer än vissa slag av läroböcker, framför allt dem i matematik, i svenska, i biologi med hälsolära och i samhällslära. Jag är emellertid på grund av det studium, som jag på sådant sätt kommit att ägna detta ärende, livligt övertygad om det befogade i motionärens krav på en förbättring och en utredning i det syftet. Jag skall inte trötta kammaren med att i detalj motivera denna uppfattning. Jag vill bara nämna, att beträffande ett sådant ämne som matematik finns det på realskolan för närvarande praktiskt taget ingen lärobok. Vad som presenteras under den rubriken är bara exempelsamlingar. Den som vill ha en lärobok i matematik på realskolans plan får vända sig till korrespondensinstitutet, som verkligen ha sådana läroböcker.

När jag på grundval av detta mitt studium av de brister, som finnas i fråga om det nuvarande läroboksbeståndet, har försökt överväga orsakerna till dessa, har jag för min del kommit till att de äro två. Den ena är, att arvodes- och arbetsförhållanden för författarna av läroböcker äro sådana, att de åtminstone inom läroverken knappast kunna locka de pedagogiska toppfigurerna till att avsätta tid för uppgiften att skriva läroböcker. Den andra orsaken är, att inom vissa ämnen — det gäller särskilt biologi med hälsolära och samhällslära — uppgiften är så vidsträckt, att den som skall skriva en lärobok, som verkligen avspeglar ämnet i hela dess vidd på ett tillfredsställande sätt, måste ha ett mer omfattande vetande inom sin disciplin än någon egentligen kan besitta, ett nästan encyklopediskt vetande. Uppgiften är således till sin natur sådan, att det inte kan bli fråga om ett enmansuppdrag, utan den måste lösas genom samverkan mellan experter från olika håll. En sådan samverkan kan svårigen komma till stånd genom enskilt initiativ. Den förutsätter nästan ett statligt ingrepp.

Försöker man skaffa sig en internationell överblick över detta spörsmål — och det är lätt att göra på grund av att en avdelning i Nationernas förbund

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

har ägnat en monografi åt frågan om läroböckerna — finner man, att ett vanligt statligt ingrepp i det hänseendet är, att man tillsätter en kommitté av experter för att skriva en lärobok i de fall, där det är särskilt angeläget att en god sådan kommer till stånd. Jag tror, att det vore lämpligt att pröva ett dylikt experiment i första hand på de punkter, där det nuvarande läroboksbeståndet trots sin omfattning har visat sig otillfredsställande. Är detta riktigt, kan jag inte se, att det som motionären här har skjutit i förgrunden — det statliga skolboksförlaget — står i sådant samband med den uppgift som här föreligger, närmast för staten, att det är anledning att ta upp just spørgsmålet om detta statliga förlag till särskilt övervägande. Det finns tvärtom speciella skäl att tro, att det inte skulle främja saken. Utskottets majoritet har också uttryckt sina tvivel på det statliga förlagets värde, reservanterna ha strukit under dem, och man har verkligen nedslående praktisk erfarenhet från dylika försök med statliga skolboksförlag. Även länder, som i övrigt hylla en borgerlig ekonomisk grundåskådning ha nämligen experimenterat med sådana statliga bokförlag. Det är särskilt fallet med några av delstaterna i Förenta staterna. Dessa försök — de äro utförligt skildrade i en monografi över läroboksproblemet av en amerikansk lärarsammanslutning — ha visat, att det statliga skolboksförlaget kommer i svårigheter vid förvärv av författarrätt till en hel del av det material som behöver användas för att skapa de läroböcker, som anses böra ingå i det statliga läroboksbeståndet. Vidare synes denna utbrytning av läroboksförlaget ur den övriga förlagsverksamheten och tryckeriörelsen vara artificiell. Den visar sig inte ändamålsenlig ur ekonomisk synpunkt. Av dessa skäl har man i den amerikanska monografien bestämt avrätt från en sådan utbrytning av skolboksförlagen ur den övriga förlagsörelsen. Jag tror således, att det finnes starka skäl till tveksamhet rörande lämpligheten av utskottsmajoritetens och motionärens yrkande i denna del, och jag skall därför hemställa, att kammaren — i anslutning till den enighet som finnes inom utskottet på de flesta punkterna och den tveksamhet som utskottsmajoriteten själv har uttalat rörande denna detalj — ville ansluta sig till reservanternas yrkande och således bifalla motionen i huvudsak men i motionärens och utskottets kläm stryka den punkt, som ger en detaljanvisning för utredningen i det hänseendet, att den särskilt skulle avse inrättandet av ett statligt läroboksförlag.

Herr **Andersson, Jones Erik**: Herr talman! I egenskap av ledamot av läroboksnämnden har jag tagit mig friheten att begära ordet, mest för att i någon mån klarlägga denna nämnds arbete och frukterna därav.

Det har länge rått ett allmänt missnöje över det s. k. »lärobokseländet» — och jag vill säga, att klagomålen varit berättigade — med den vildvuxna flora av läroböcker som sett dagens ljus under åren. Alla veta ju, att de blivit så många, att de trängas med varandra. Det blir ombyten titt och tätt, till förfång inte minst för föräldrar och målsmän, som ju få betala kostnaderna och för vilka det ställer sig ganska dyrt, när täta ombyten ske.

Det är alldeles påtagligt att några rättelser måste komma till stånd i läroboksfrågan, och för att åstadkomma detta har läroboksnämnden kommit till. Men jag vill från första stund klarlägga, att denna nämnd ingalunda hade en lätt uppgift, när den började, just därför att den måste hålla sig till särskilda direktiv, som bland annat inneburo, att vissa på schemat upptagna läroböcker inte fingo utnönstras. De hade beteckningen A-böcker, och nämnden hade inte rättighet att utan vidare avföra dessa eller särskilt granska dem, utan de måste tills vidare vara kvar. Vi inom nämnden måste medge, att det bland dessa böcker fanns åtskilliga tämligen underhaltiga, beträffande vilka det kunde vara

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)
av behovet påkallat, att de snart nog kommo undan och fingo lämna rum för böcker av bättre halt.

Vi ha emellertid försökt göra det bästa möjliga av situationen, och mycket undermåligt har rensats bort, på samma gång som man försökt hålla ögonen även på en del nyutkomna alster, som varit av den halt, att det knappast kunnat vara lämpligt att föra ut dem på den allmänna marknaden. När det gällt prövningen av dessa böcker, har man fått lov att ta hänsyn till dels deras reella innehåll, dels deras kvalitet i övrigt — stilar, band och utstyrsel — samt sist och icke minst prissättningen.

Så kommer jag till ett annat spörsmål. Jag vill gärna avslöja, att nämndens högt värderade ordförande, landshövding Conrad Jonsson, brukar fråga, när vi pröva en bok: är denna bok behövlig? Oavsett bokens kvalitet måste man ställa frågan till sig, om det till äventyrs inte i vederbörande ämne redan kan finnas bra böcker, som kunna göra det onödigt, att en ny bok kommer fram. Många gånger är det mycket svårt att taga ställning vid bedömningen. Det är en mycket grannlaga och mångsidig uppgift, som nämnden haft och har sig förelagd. Jag vill inte påstå annat än att nämnden kan göra sig skyldig till misstag — det skulle vem som helst kunna göra — men vi ha i alla fall försökt göra så gott vi kunnat.

Det är framför allt i ett hänseende som nämnden utsättes för kritik, och den saken beröres även av motionären, när han i sin motion talar om »det otympliga granskningsförfarandet». I denna beteckning innefattar han vårt tillvägagångssätt att inte syna böckerna, så snart de skrivits. Vi få dem till påseende först i färdigt skick eller — såsom det blivit på senare tid — i korrektur, under det att motionären menar, att effekten skulle bli betydligt bättre, om vi finge granska böckerna redan i manuskript. Ja, jag undrar, om damerna och herrarna egentligen ha tänkt på vad det innebär att granska manuskript och vilka följder det kan ha. En sådan granskning måste naturligtvis äga rum, men denna första sovring sker nu genom förlaget. Givetvis läte det sig även göra, att läroboksnämnden toge hand om böckerna från första början, men jag vill påpeka för kammarens ledamöter att detta ingalunda skulle vara så enkelt för nämnden. En sådan ordning komme nog att stimulera till en hel del både möjliga och omöjliga författarförsök på området, och om manuskriptgranskningen skulle genomföras av nämnden, måste en stab av granskare engageras utöver dem vi redan ha. Det är klart, att man beträffande vissa alster skulle bli tvungen att anlita experter både en och två, kanske flera gånger, innan boken till äventyrs kan föreligga i sådant skick, att den kan godkännas. Detta vore naturligtvis bra för förlagen, som sluppe undan mycket arbete med en första sovring, men för staten bleve det ingalunda billigt. Vi ha erfarenheter på detta område från Norge, där man har försökt sig på ett sådant förfaringssätt men, märk väl, efter en tid nödgats upphöra med det, därför att det visat sig vara förenat med mycket besvär och olägenheter.

Priserna på böckerna äro en mycket viktig sak. Det är otvivelaktigt, att om man här utan vidare skulle lämnat förlagen fritt spelrum, skulle priserna ha sprungit i höjden väsentligt under de senaste åren. Vi ha priskontrollnämnden som en spärrhake, men även läroboksnämnden har gjort starka och djupa ingrepp, för att vederbörande inte skulle överskrida de tillbörliga gränserna. Det är uppenbart, att många försök göras att åsätta tämligen blygsamma alster oskäligen priser, vilket vi naturligtvis måste förhindra.

Distributionen är en av de saker, som inverka på priserna. Man kan fråga sig, om det inte skulle kunna tänkas ett något billigare och genare förfaringssätt än att distribuera böckerna via bokhandlarna. Man menar, att om man

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

kunde gå en genväg och således inte anlita dessa mellanhänder, borde man kunna åstadkomma ett tacknämligt förbilligande. Jag vill inte yttra mig därom — även detta förfaringssätt kan ju ha sina besvärligheter — men det skadar kanske inte att under hand höra sig för, om man inte skulle kunna få ned kostnaderna på detta sätt.

Vidare talar man om förlagen, och man vill särskilt hänvisa till att vi ha ett förlag — Svenska bokförlaget — som utgör en sammanslutning av två förlag och som anses ha en viss monopolställning. Jag erkänner, att detta förlag har en ganska stor inverkan på läroboksmarknaden och på prissättningen. Men vi få på samma gång inte undertrycka den sanningen, att det finns även andra förlag — och ganska betydande förlag — som uppträda som konkurrenter och som sätta en viss gräns och spärr för allenaväldet på detta område. Nu sätter man i fråga, om det inte kunde vara lämpligt att ordna med ett statligt förlag, som uppträder som konkurrent till de andra förlagen. Det är möjligt, att ett sådant förlag skulle ha en viss betydelse. Men om det skulle tendera dithän, att det till sist finns bara ett enda förlag, ett statligt förlag som kommer att bli allenahärskande och besitta monopolställning på detta område, vill jag för min del säga — och det är nog även läroboksnämndens mening — att det knappast kan gagna saken. Det är nog ändå alldeles i sin ordning, att konkurrensen får göra sig gällande även på detta område och att man drar nytta av den fria verksamheten med alla dess fördelar beträffande böckernas innehåll, kvalitet, priser etc.

Ett läroboksmonopol är nog inte något att hurra för. Till och med utskottet tar avstånd från denna tanke. I sitt utlåtande kommer utskottet med några satsar, som nästan svära mot varandra. Utskottet talar om det statliga läroboksförlaget och — som det heter i motionen — »andra långt syftande åtgärder» och säger därvid, att »utskottet är å ena sidan icke övertygat om behövligheten härav», men att »å andra sidan synes intet vara att erinra mot att en blivande utredning jämväl prövar denna tanke» — häri innefattas även möjligheten av ett läroboksmonopol. »Då utskottet icke finner anledning», heter det vidare, »att heller i denna del avstyrka motionen, är det dock med det bestämda uttalandet, att utskottet icke anser att ett statligt läroboksmonopol vore önskvärt eller lämpligt.» Man frågar sig egentligen, vad det skall tjäna till med en utredning om en sak, som man från första stund fördömer, men det må vara utskottets ensak.

Jag har, herr talman, velat säga detta för att i någon mån åskådliggöra vilka svårigheter som föreligga för läroboksnämnden att komma till rätta med den uppgift den har sig förelagd. Nämnden har rensat bort en hel del saker, men mycket återstår. Nämnden står i begrepp att ge ut en ny läroboksförteckning, och därvid har den för avsikt att gallra ytterligare, inte minst bland de s. k. A-böckerna. Vi ta det undan för undan. Vi hålla före — och det tror jag, att även kammarens ledamöter vid närmare eftersinnande måste gå med på — att man inte får vidtaga alltför bryska åtgärder. De gamla och dåliga böckerna döma sig själva. De försvinna så småningom, och vi kunna vara ganska säkra på att läroboksbeståndet kommer att tunnna ut och inom den närmaste tiden bli annorlunda sammansatt.

En utredning må gärna komma till stånd — jag har dock ingen deciderad mening om lämpligheten därav. Jag står på sätt och vis som part i målet, och jag skall för den skull, herr talman, inte komma med något yrkande. Jag vill bara förutskicka den lilla anmärkningen, innan jag slutar, att kammaren inte får tänka sig, att en sådan utredning kommer att uträtta så förfärligt mycket, även om ett och annat till äventyrs kan bli till nytta för framtiden.

Herr talman! Jag har som sagt intet yrkande.

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

Herr **Ericsson, Herman**: Herr förste vice talman! Den föreliggande motionen har två syften, nämligen dels förbättring av läroböckerna och dels förbilligande av desamma. Det har på detta område verkställts flera utredningar. 1927 års skolsakkunniga behandlade ju bland annat frågan om förbilligande av läroböckerna, men såvitt jag vet har det i varje fall på den punkten blivit mycket klena resultat av utredningen. Det är möjligt att det förhåller sig så som den föregående ärade talaren sade, att läroböckerna under det nu pågående kriget inte stigit i pris i samma takt som levnadskostnaderna, utan att priskontrollnämnden har kunnat verka återhållande. Men av 1927 års skolsakkunnigas förhoppning om att läroböckerna skulle kunna förbilligas har det så vitt jag vet inte blivit mycket.

Motionären vill ju även ha en bättre utstyrsel på böckerna. Jag kan inte säga, om utstyrseln på våra läroböcker är sämre än på läroböckerna i andra länder. Vi hade inom utskottet även några böcker från utlandet till påseende, och de böckerna voro inte alls bättre till sin utstyrsel än vad de svenska äro. Men det är ju möjligt, att det kan finnas länder som ha bättre utstyrsel på sina läroböcker än de svenska. Jag har som sagt ingen bestämd uppfattning på den punkten.

Vad framför allt gäller frågan om förbilligande av läroböckerna är det emellertid min bestämda uppfattning, att man borde försöka begränsa antalet läroböcker av olika slag. Jag kan inte förstå, att det skall vara nödvändigt att ha exempelvis åtta olika ordlistor över svenska språket, och inte heller kan jag förstå, att det skall vara nödvändigt att ha ett tjugotal olika räkneböcker. Nog skulle man väl kunna ha *en* lärobok i räkning för alla folkskolebarn över hela landet. I så fall skulle man ju kunna få en verkligt god lärobok och den skulle kunna ges ut i en så stor upplaga, att man skulle kunna nedbringa priset åtskilligt. Jag kan inte förstå annat än att detta skulle vara genomförbart. Det är möjligt att de sakkunniga på området ha en annan uppfattning, men jag är som sagt övertygad om att man på detta sätt skulle kunna förbilliga böckerna. Detsamma gäller även annan skolmateriel, som motionären även syftar till att få förbilligad.

Nu börja kommunerna alltmera övergå till systemet med fria läroböcker. Tidigare har det varit föräldrarna som fått sitta emellan. Många gånger har det varit så, att de äldre barnens läroböcker inte kunnat användas av de yngre barnen, därför att de gamla läroböckerna bytts ut mot nya. Det har visserligen blivit någon bättring i detta hänseende under senare tid, men för 15—20 år sedan, när jag hade mina äldsta barn i skolan, fingo vi byta om böcker tre eller fyra gånger i folkskolan, och sådant är naturligtvis inte föräldrarna särskilt glada åt. Nu när kommunerna börja övertaga kostnaderna för skolmaterielen, blir det ju ett intresse för det allmänna att böckerna förbilligas så mycket som möjligt. Jag vågar inte yttra mig så mycket i fråga om förbättring av utstyrseln, ty det förstår jag mig inte på. Men jag hoppas i varje fall, att den utredning som utskottet här rekommenderar skall kunna åstadkomma ett förbilligande av böckerna genom större enhetlighet.

Såsom en av representanterna nyss sagt, är det inte så mycket som skiljer utskottet och reservanterna åt. Även reservanterna vilja ju vara med om en utredning i syfte att förbilliga läroböckerna. Men reservanterna äro rädda för de sista raderna i utskottets hemställan, där det talas om »ett statligt förlag eller andra långt syftande åtgärder». Jag kan för min del inte förstå att det skulle vara så farligt, om utredningen kom till den slutsatsen, att ett statligt förlag i konkurrens med övriga förlag vore att rekommendera. Vi ha ju redan nu på sätt och vis en monopolsammanslutning, nämligen Svenska bokförlaget, som äges av P. A. Norstedt & Söner och Albert Bonniers förlag. Det är denna

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

sammanslutning som säljer de flesta av läroböckerna i landet. Men vid sidan härav finnas andra förlag, som också sälja läroböcker och konkurrera med Svenska bokförlaget. Jag vågar inte yttra mig om, huruvida Svenska bokförlaget skulle kunna förbilliga böckerna ytterligare. Ett vet jag emellertid, och det är att i många fall få författarna rätt litet betalt. Trots detta äro läroböckerna rätt dyra. Hur denna fördyring uppstår, anser jag vara nödvändigt att utreda. Om utredningen skulle komma till det resultatet, att ett statligt förlag vore att rekommendera, så är jag inte rädd för det i annan mån än det — såsom framskyntar i en del yttranden — kan föreligga risk för att det uppstår ett monopol på läroboksområdet. I sådant fall är jag inte övertygad om att det vore bra med ett statligt förlag, ty jag vill inte ha något monopol på detta område. Jag anser att fri konkurrens även här är av mycket stort värde. Men ändå tror jag att det skulle kunna inrättas ett statligt förlag i konkurrens med övriga utan att ett verkligt monopol skulle behöva uppstå. Det skulle ju kunna tänkas, att det statliga förlaget skulle kunna pressa ned sina kostnader genom stora upplagor och mindre mellanhandsvinster och att det på det sättet skulle kunna hålla läroböckerna så billiga, att övriga förlag inte skulle kunna klara sig i konkurrensen. Då skulle det kunna uppstå ett monopol, men det blir ju inte något monopol i egentlig mening. Det skulle i varje fall inte komma att uppskörtat allmänheten, då det uppstått i fri konkurrens, där konkurrenterna inte klarat sig.

Vi äro alltså från utskottsmajoritetens sida inte rädda för en förutsättningslös utredning på denna punkt, och vi hoppas, att den skall ge till resultat framför allt ett förbilligande av läroböckerna. Jag ber, herr förste vice talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Elmgren: Herr talman! Jag skall inte så utförligt gå in på det anförande som hållits av herr Jones Erik Andersson, då jag förmodar att man från utskottets sida senare i debatten kommer att något beröra de synpunkter, som han framförde. Det är endast i ett avseende jag skall be att få säga några ord, nämligen i fråga om granskningsförfarandet och då särskilt förslaget om att läroböckerna skulle granskas i manuskript. Herr Jones Erik Andersson har ju målat ut vilket besvär detta skulle medföra. Jag erinrar om, att läroboksnämnden enligt sitt i ärendet avgivna yttrande dock inte har avvisat detta förslag. Jag vill även framhålla, att det inte är nödvändigt att man förfar på det sätt nämnden nu gör, nämligen att man låter författarna sända in manuskripten till granskning. Jag anser att man, om man nu vill ge de små förlagen en möjlighet att konkurrera, skulle kunna låta förlagen sända in manuskripten till granskning. För en författare är det ju inte nog med att producera en bok, han måste ju även ha någon som förlägger och trycker den. Det skulle därför vara naturligt, att man lät förlagen sända in manuskripten. Då skulle man få garanti för att det inte blev alltför många böcker, ty det säger sig ju självt, att det inte ligger i förlagens intresse att sända in vilka förslag som helst till en sådan myndighet som läroboksnämnden.

Till herr Englund vill jag säga, att vi inte ha anledning att gå in på någon längre polemik, eftersom han ju i stort sett har en positiv inställning till frågan. När han emellertid säger, att utskottsmajoriteten lika gärna skulle ha kunnat gå på minoritetens linje, skulle jag för min del vilja säga, att minoriteten lika gärna skulle ha kunnat gå på majoritetens linje. Jag tycker nämligen, att man från reservanternas sida visat alltför stor rädsla för tanken på ett statligt förlag. Och jag vill i detta sammanhang påpeka, att man nog i reservationen sagt litet för mycket, när man sagt att motionären och utskottet skjutit frågan om ett statligt skolboksförlag i förgrunden. Detta är ingalunda fallet. I motionen fram-

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)
hålles, att möjligheten till inrättande av ett statligt förlag också bör tagas upp till prövning. Detta kommer närmast som ett tillägg till tidigare framställda yrkanden. Det är således reservanterna, som skjutit denna sak i förgrunden, och inte motionären.

I fråga om detta utredningsinitiativ vill jag påpeka, att den borgerliga fronten ingalunda är obruten, och jag hoppas, att vi skola få bevis härför även i denna kammare. Jag erinrar om, att vissa borgerliga tidningar uttalat sig om de förslag till utredningar, som framkommit, på ett annat sätt än man här i riksdagen från de borgerligas sida gjort. Beträffande ur borgerlig synpunkt så förskräckliga förslag som yrkanden om vissa socialiseringsutredningar säger tidningen *Expressen* nyligen i en ledare, att man från de borgerligas sida inte vidare borde avvisa sådana utredningar. Och i fråga om det nu föreliggande förslaget, som ju endast syftar till att inrätta ett statligt förlag i konkurrens med de redan befintliga — även jag tar avstånd från monopoltanken — kan jag återropa ett yttrande i *Aftonbladet*, där det heter: »Hyser man sina dubier beträffande lämpligheten av ett statsförlag, så är det bäst att företrädare för den åsikten får tillfälle att i en utredning lägga fram alla de skäl som talar mot det statliga förlaget. Ty som det nu är kan företrädarna för en annan åsikt ta till den alls icke betydelselösa repliken, att man ju i stort sett är överens om att det icke är bra ställt på området trots att det privata initiativet haft fritt, kanske alltför fritt spelrum.»

Till slut vill jag, herr talman, påpeka, att om kammaren bifaller den av bland andra herr Englund undertecknade reservationen, uppnår man inte det resultat, som herr Englund själv eftersträvar, nämligen en utredning av frågan, ty såvitt jag förstår måste kamrarna fatta samstämmiga beslut för att det skall kunna bli något utredningsinitiativ. Frågan om det statliga förlaget har som jag sade ingalunda skjutits i förgrunden av utskottet. Om man överhuvud taget vill göra något åt saken, bör man därför gå på bifall till utskottets hemställan, och jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till densamma.

Herr Fahlander: Herr talman! Jag vill instämma med läroboksnämndens vice ordförande herr Jones Erik Andersson, när han uttalar, att nämndens arbete visst inte varit utan betydelse, utan att det medverkat till en utrensning av ålderdomliga och icke fullvärdiga läroböcker på olika områden. Personligen anser jag emellertid, att nämnden icke gått tillräckligt hårt fram. Jag har svårt att förstå nämndens bundenhet vid de antydda föreskrifterna, att ett visst antal läroböcker — enligt min mening allt för många — icke skulle få utrensas. Herr Jones Erik Andersson är emellertid sedan inne på tanken, att nämnden i alla fall skall successivt utrensa en stor mängd av dessa böcker. Jag undrar om inte detta skulle ha kunnat göras på ett mycket tidigare stadium. Såsom utskottets ordförande nämnde, har man ju av så enkla böcker som ordlistor över svenska språket, avsedda för folkskolan, inte mindre än åtta olika slag. Och av läroböcker i matematik finns det inte mindre än ett femtiotal för folkskolan, därav ett tjugotal, som täcker hela området. Man frågar sig då om man verkligen gått till gränserna för vad som är möjligt i fråga om utrensning. Man skulle nog ha kunnat taga bort minst hälften av de s. k. A-böckerna utan att skolan skulle ha lidit men av det.

Man talar ofta om att man måste ha ett visst antal läroböcker för att en viss frihet skall kunna göra sig gällande. Jag vill påstå, att denna frihet sammanfaller med den orättvisa, som ligger däri, att små skoldistrikt med föga kvalificerade krafter kunna i många år av ren slentrian få ha kvar gamla föråldrade läroböcker. Vid samtal med en förlagsman har jag fått veta, att

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)
det förekommit att vissa skoldistrikt begärt omtryckning av en föråldrad lärobok, som de vant sig vid och därför vilja ha kvar.

Nämnden säger, att de dåliga böckerna så småningom komma att försvinna från marknaden av sig själva. Härav kan man ju bara draga en slutsats, nämligen att det är angeläget att de så fort som möjligt utmönstras. Varför skola vissa distrikts skolbarn arbeta med undermålig materiel? Vi böra väl hjälpa dem att bli befriade från de undermåliga böckerna.

I sitt yttrande säger läroboksnämnden vidare, att det skulle medföra stora kostnader att avlägsna vissa nu befintliga böcker. Det skulle medföra stora utgifter både för förlagen och för målsmännen. Detta förstår jag inte. Utmönstringen borde väl kunna automatiskt gå till så, att man när en läroboksupplaga går ut absolut förbjuder nytryckning av boken. En läroboksupplaga är dock inte så stor, att den kan leva hur många år som helst. Man bör ge akt på att en dålig bok inte blir omtryckt på begäran av skoldistrikt, som vant sig vid boken och ha svårt att fatta värdet av att införa en ny.

Frihet är ett uttryck som ofta missbrukas, och så är säkerligen fallet, när man såsom i detta fall använder frihetskravet som motivering för att vi skola ha exempelvis flera olika ordlistor för folkskolan. Med samma motivering skulle man ju kunna säga, att vi böra ha åtta upplagor av telefonkatalogen, som ju är en bok av ungefär samma natur som ordlistan. Jag kan inte förstå detta, lika litet som jag förstår, att en räknebok för Skåne skulle vara dålig för Övre Norrland. Det kan ju inte anläggas några provinsiella synpunkter på detta läroämne.

När motionären i sin framställning säger, att läroböckerna äro för få, vill jag bestämt bestrida detta och tvärtom hävda att de äro alltför många. Vi skulle kunna nöja oss med ett betydligt mindre antal av varje sort.

I fråga om den utredning, som man nu tänker sig skola komma till stånd, skulle jag vilja säga, att den främst måste taga sikte på en förändring av granskningsförfarandet. Jag beklagar den motsättning, som vid tillkomsten av statens läroboksnämnd år 1938 fanns mellan skolöverstyrelsen och dåvarande departementschefen och som resulterade i att vi utanför vårt undervisningsväsen fick en helt friställd nämnd, som skulle syssla med denna viktiga och grannliga uppgift. Jag undrar vilket företag av samma storleksordning som det som handhar vårt undervisningsväsen som skulle tillåta, att en i förhållande till företaget fristående nämnd skulle ha hand om en så viktig uppgift som fastställande av de redskap och instrument, med vilka företaget skulle arbeta. Detta är något alldeles orimligt, och det måste vara lika orimligt när det gäller så viktiga ting som de instrument, varmed undervisningsväsendet arbetar. Skulle det inte för detta ändamål kunna tillskapas en rotel eller avdelning inom skolöverstyrelsen av det slag som den har förut för olika sidor av undervisningsväsendet? Denna avdelning skulle få koncentrera sig på denna viktiga uppgift, och då skulle man också kunna realisera ett annat önskemål, som motionären talar om, nämligen en förbättring och ett förbilligande av undervisningsmaterielen i stort. Hittills är det ingen myndighet som närmare sysslat med denna viktiga uppgift, men den skulle som sagt kunna infogas i det ordinarie arbetet för denna nya rotel inom skolöverstyrelsen. Jag tycker också att om en sådan institution, sorterande under skolöverstyrelsen, kom till, skulle man även ha möjligheter att med anslag av statsmedel utlysa pristävlingar för att uppmuntra produktionen av goda läroböcker. När man kan utlysa pristävlingar för kärleksromaner med 25 000 kronor som första pris, 15 000 kronor som andra pris och 10 000 kronor som tredje pris, varför skulle man inte kunna tillämpa samma förfaringsätt när det gäller läroböckerna? När en lärobok på så sätt blivit antagen och författaren alltså fått täv-

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)
lingspriset såsom arvode, kunde läroboksavdelningen inom skolöverstyrelsen efter infordrande av anbud uppdraga åt något förlag att trycka och distribuera boken. Man skulle då säkert få både stora upplagor och billiga priser. Man behöver ju inte byta läroböcker varje år. Det har förekommit att skoldistrikt i 25 år använt en viss historiebok. Om man t. ex. vart tionde år på det av mig antydda sättet försökte få till stånd en god lärobok, skulle ju inte det medföra så stora kostnader för staten, om man tänker på den stora nytta ett sådant tillvägagångssätt skulle medföra.

Jag vill hoppas, att det nu blir ett beslut om en utredning, och jag vill lägga utredningen på hjärtat de synpunkter jag i all enkelhet framfört om en överflyttning av detta viktiga arbete till skolöverstyrelsen såsom högsta ansvariga myndighet för och vårdare av vårt så viktiga undervisningsväsen.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr **Andersson, Jones Erik**, erhöll nu ordet för kort genmäle och anförde: Herr talman! Herr Fahlander säger, att han förvånar sig över att läroboksnämnden inte kunnat mönstra ut de A-böcker, som den ansett böra utrenas. Jag vill med anledning härav uppreda vad jag sade förut, nämligen att vi hade direktiv från Kungl. Maj:t om att A-böckerna skulle vara orörda. Vi ha alltså inte kunnat vidtaga några åtgärder i detta hänseende, åtminstone inte ännu.

Jag vill även framhålla, att läroboksnämnden ingalunda är allenarådande, utan det är, märk väl, herr Fahlander, skolöverstyrelsen som i sista hand har avgörandet. Nämnden är endast en förberedande instans, och det är skolöverstyrelsen, som antingen fastställer nämndens beslut eller fattar ett annat beslut. Det sistnämnda har förekommit i åtskilliga fall, och när meningarna sålunda är stridande emot varandra, blir ärendet ofta överlämnat till Kungl. Maj:t, som får det sista avgörandet i sin hand.

Ordet lämnades härefter för kort genmäle till herr **Fahlander**, som yttrade: Herr talman! Jag ber att få tacka för upplysningen, men den täcker inte fullt vad jag ville veta. Herr Jones Erik Andersson påstod, att nämnden successivt skall söka avlägsna även A-böcker, och då är det tydligt, att Kungl. Maj:t senare medgivit, att onödiga sådana böcker få avlägsnas. Om så sker, skulle det glädja mig inte minst.

Endast ett par ord till. Det nuvarande förfarings sättet förefaller vara det mest otympliga man kan tänka sig. Först skall läroboksnämnden antaga eller underkänna en viss bok. Sedan går ärendet till skolöverstyrelsen för konfirmation. Om nämnden och skolöverstyrelsen stanna vid olika beslut, skall det gå till Kungl. Maj:t. Jag tycker faktiskt, att det är att gå för långt att besvara Kungl. Maj:t med ställningstagande till frågan om godkännande av en viss ABC-bok. Det är enligt mitt förmenande mera att vädja till högsta makten än till högsta sakkunskapen.

Herr **Wahlund**: Herr förste vice talman! Den föreliggande motionen har väckt stort intresse inom föräldraföreningarna landet runt. Föräldrarna överlämna med varm hand diskussionen om det statliga läroboksförslaget till de ärade ledamöterna i riksdagen. Föräldrarna ha mera intresse av att man råder bot på vad man kallar lärobokseländet, att man försöker att rensa i det florilegium av läroböcker som finns och att man försöker förhindra att täta läroboksombyten välla alltför stora utgifter för familjeförsörjaren. Det är ju ganska anmärkningsvärt, att det, som nyss sagts, skall finnas åtta ordlistor och tjugo räkneböcker.

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

Nog veta vi föräldrar, att läroboksnämnden gjort stor nytta, och vi veta även, att nämnden, som herr Jones Erik Andersson nyss sade, varit bunden av vissa direktiv. Men mycket återstår att göra och det är tillfredsställande att höra, att man nu har för avsikt att göra en utrensning även bland A-böckerna.

Föräldrarna intressera sig även för en annan sak, nämligen att få billiga läroböcker. Det lärer väl vara troligt, att den framkomliga vägen här är att söka bringa ned distributionskostnaderna. Man önskar även få läroböcker, som till sitt språk och också till sin typografi äro lämpligt avpassade för olika åldersstadier.

Personligen vill jag beklaga, att frågan om det statliga läroboksförlaget kommit att snedvrída diskussionen. Vi ha härigenom råkat i ett tvångsläge. Om det skall bli något resultat i år, måste vi följa utskottets linje. Jag tvekar inte att göra det, men jag önskar samtidigt, herr förste vice talman, säga ifrån, att jag inte tror ett dugg på staten som läroboksförläggare. I likhet med herrar Jones Erik Andersson och Herman Ericsson är jag rädd för ett statligt monopol på detta område. Det skulle kunna leda till likriktning av läroböckerna och detta böra vi vara rädda för, så visst som vi vilja vara medlemmar i ett demokratiskt samhälle, där man önskar att olika meningsriktningar skola få fritt brytas mot varandra. Det är även och framför allt av rent praktiska skäl som jag inte tror på det statliga förlaget. Jag tror inte att statstjänstemän äro så mycket mer kvalificerade att bedöma läroböcker än tjänstemännen vid enskilda förlag. Inte heller lär det bli billigare böcker med ett statligt förlag. Man säger, att det i så fall skulle kunna bli stora upplagor. Ja, men nu är det så med böcker, att man inte tjänar så mycket på de stora upplagorna. Sedan upplagan kommit upp till en viss höjd, spela de fasta kostnaderna mycket liten roll, och då betyder en ytterligare ökning av upplagan föga för pris-sättningen. Det föreligger till och med risk att böcker med mycket stora upplagor bli dyrare på grund av lagringskostnaderna.

När det nu gäller frågan, hur man skall taga ståndpunkt vid röstningen, måste jag säga, att jag inte tror att det är så farligt att rösta för utredning enligt utskottets förslag. Jag tror för min del, att den utredningen skall komma till det resultatet, att det inte är så lämpligt med en statlig förlagsrörelse. Men det vore ganska nyttigt, att vi finge papper på detta, så att man kunde avfärda tanken på staten som skoleboks-förläggare. Jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till utskottets hemställan.

Herr Bergh, Ragnar: Herr talman! Jag vill knyta an till vad herr Wahlund yttrade i fråga om det statliga läroboksförlaget. Utskottet har, såsom herr Jones Erik Andersson påpekat, uttalat sig både hit och dit om den saken. Man tar å ena sidan på sätt och vis avstånd från tanken på ett statligt läroboksförlag, men man menar ändå, att en utredning borde komma till stånd. Så kommer man med en from önskan, att i varje fall ett sådant statligt förlag inte skall få monopolställning. Det är emot den sista tanken som jag till en början vill opponera mig. Jag anser uppenbart, att även om ett statligt läroboksförlag kommer att existera vid sidan av andra läroboksförlag, kommer det statliga förlaget att i realiteten få monopolställning. Jag bygger denna min uppfattning bland annat därpå, att författarna komma att få intresse av att det blir det statliga förlaget som förlägger deras böcker. När de avslutat sin möda och vilja ha ekonomisk ersättning för den, resonera de som så, att de ha större chanser att få boken spridd om staten förlägger den. Den omständigheten, att boken kommer ut på ett statligt förlag, ger den en auktorisation, som den icke får, om ett privat företag förlägger den. Av detta resonemang har jag kommit till den uppfattningen, att det är omöjligt att avvisa tanken på monopolställning för ett statligt

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)
förlag och samtidigt vilja ha ett sådant eller i varje fall reflektera på ett sådant. Detta är ett exempel på det resonerande hit och dit, som kännetecknar utskottets utlåtande.

Från den utgångspunkt jag nu angivit skulle jag vilja ställa frågan om ett statligt läroboksförlag i sammanhang med problemet om undervisningens frihet. Jag betraktar det som ett av de största tillgångarna inom vårt undervisningsväsen, att vi ha något som man kallar för undervisningens frihet. Om vi jämföra situationen i vårt land i detta hänseende med situationen i en del närliggande länder — jag tänker närmast på de totalitära länderna — måste vi betrakta det såsom en oskattbar förmån, att vårt undervisningsväsen har — och sedan mycket länge haft — den principiella inriktningen att man icke skall servera färdiga åskådningar. Jag bortser i det sammanhanget naturligtvis från ABC-böckerna och andra sådana elementära ting. Jag tänker närmast på de läroböcker, som avse det opinionsbildande och personlighetsvårdande området. Jag tänker på framställningar av det religiösa livets utveckling, framställningar av historien överhuvud taget, samhällsläran och åtskilligt annat. Vi ha haft det så hos oss, att vi icke serverat en färdig åskådning. Vi vilja bibringa ett visst kunskapsmått, men vi vilja bibringa det på det sättet, att lärjungarna — de må nu komma från det högre eller lägre skolstadiet — skola kunna själva välja sin ståndpunkt. Det är ett av liberalismens allra viktigaste resultat, att vi ha kommit därtill. Denna ståndpunkt bygger väl ursprungligen på reformationens insatser, och den är en bestående tillgång, som jag anser att vi böra bevara.

Nu kan man ju fråga sig: vad har ett statligt läroboksförlag med denna sak att skaffa? Skulle det innebära en fara för undervisningens frihet, om vi finge ett sådant förlag?

Jag håller före, att så är fallet. När man ser, hur statsmakten undan för undan har centraliserats, hur den mer och mer dras till de centrala myndigheterna, så blir man rädd för ett ökat statsinflytande. Det är aktuellt, inte minst nu, att man bevarar denna tillgång, som jag nyss nämnde, att folk får fritt tänka själva. Vi leva, som var och en vet, i en period av stark koncentration och en tendens till förstatligande även då det gäller det ekonomiska livet, och ett av de intressantaste problem som diskuterats i detta sammanhang är hur individen i detta socialiserade samhälle skall få bevara sin personliga frihet. Jag är övertygad om att socialiseringens vänner önska denna personliga frihets bibehållande, men äro de av den uppfattningen, så bör det också vara logiskt och riktigt, att de inte minst vilja bevara denna liberala grundsyn i vårt undervisningsväsen, som efter mitt sätt att se kommer i fara, ifall staten även kommer att få den makten, att den via läroböckerna och undervisningen skall påverka folks sätt att tänka och välja.

Det var den ena saken, jag ville ha sagt. Det andra är att jag vill ifrågasätta, huruvida tillståndet på detta område är sådant, att för ögonblicket en utredning är påkallad.

Det har i ett annat sammanhang här i riksdagen för några dagar sedan sagts och vitsordats, att utredningsapparaten för närvarande är så överansträngd, att svårigheter finnas att effektuera alla beställningar som riksdagen kommer med. Nu äro ju riksdagens arbetsfält så vidsträckta, att vitt skilda slag av expertis måste tas i anspråk, men även på skolväsendets område pågå en hel del utredningar. Detta att jag vill ifrågasätta, huruvida det är så synnerligen angeläget att just nu göra den här beställningen, är beroende på en alldeles speciell synpunkt.

Det finns, som damerna och herrarna lagt märke till, en hel del framställningar, som riksdagen har gjort under de senaste åren, om utredningar i diverse ting men vilka beställningar icke ha effektuerats. Det ligger i vederbörande

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

statsråds skön att avgöra, huruvida en sådan beställning skall efterkommas eller inte. Efter min mening finns det mycket värdefulla och nödvändiga utredningsuppdrag som söka sin lösning. Jag hade i föl tillfälle att efterlysa en av riksdagen efter ett enhälligt utskottsutlåtande begärd utredning om magistraternas funktion, en sak som just nu är högeligen aktuell. Jag skulle tro att det är nödvändigt, i varje fall är det önskvärt, att denna sak är klar, innan processreformen föres ut i världen, annars blir det olägenheter för personaluppsättningen i rådhusrätter och magistrater o. s. v., men denna utredning är icke igångsatt. Kommer nu riksdagen och begär utredning än om det ena och än om det andra, så synes det mig föreligga den risken, att riksdagen själv ger vederbörande statsråds underlåtenhet att efterkomma riksdagens beställningar ett ökat moraliskt berättigande. Särskilt i den nuvarande situationen förefaller det mig således vara angeläget, att när man begär en utredning, skall man vara övertygad om att tillståndet är så till den grad dåligt, att man omedelbart bör ta i tu med den.

Jag är inte övertygad om att detta är situationen i detta fall. När man talar om de täta läroboksombytena, tycker jag nog att man rör sig med erfarenheter, som ligga åtskilliga år tillbaka i tiden. När man vidare talar om det stora antal läroböcker, som skulle förekomma särskilt inom folkskolan, förbiser man enligt min mening, att den åtgärd, som statsmakterna för några år sedan vidtog för att centralisera antagandet av läroböcker, på grund av kristiden icke har kunnat verka i full utsträckning. Rätten att avgöra vilka läroböcker man ville ha fräntogs då de lokala folkskolestyrelserna, och bestämmandet lades i händerna på statens vederbörande inspektör. Men så bröt kristiden in, och av naturliga skäl har man varit varsam. Man har velat bibehålla det gamla för att slippa byta. När tiden blir annorlunda, kommer med all säkerhet det nya förfarandet att leda till att en hel del av folkskolans läroböcker mönstras ut.

Jag är således, herr talman, inte alls övertygad om att denna utredning överhuvud taget behövs, och jag anser det olämpligt med hänsyn till den allmänna situationen, att ett utredningskrav framställes just nu. Det logiska slutet av detta resonemang skulle givetvis vara ett avslagsyrkande. Därav följer också, att jag med ganska stor glädje skulle se att kamrarna stannade i olika beslut, så att frågan fölle. Jag skulle helst vilja framställa ett avslagsyrkande, men eftersom jag räknar med att det icke skulle vinna anslutning, blir jag nödsakad att vid en kommande votering rösta för reservationen. Jag tror emellertid och vill med det sagda ha givit uttryck åt min mening, att för det första kan det statliga förlaget innebära fröet till en mycket stor fara för vårt kulturliv och vår personliga frihet, och för det andra, att denna utredning är skäligen opåkallad.

Herr **Myrdal**: Herr talman! Detta ärende hör icke till dem som jag känner ett särskilt ansvar att följa. Men anförandena här ha kommit att beröra vissa allmänna principer, och detta gör att jag vill deklarerera en uppfattning. Både herr Bergh och före honom min kära vän och kollega herr Wahlund gjorde nämligen i sin kritik av ett statligt läroboksförlag ett mycket stort nummer av att påstå, att ett statligt förlag skulle kunna innebära en »likriktning» av vår undervisning. Herr Bergh gick längre och talade i patetiska ordalag om »undervisningens frihet» i vårt land och gjorde skrämmande jämförelser med förhållandena i totalitära länder. Han påstod att om man beslöte att en utredning skulle vara i den meningen fullständig och förutsättningslös, att den även skulle inbegripa möjligheten av ett statligt förlag — låt vara med starkt understrykande av att detta icke skulle ha monopolrätt — skulle detta gå emot liberalismens heligaste principer. Här förefaller det mig som om en gensaga måste inläggas.

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

Först och främst förefaller det mig, att om man tar upp denna synpunkt om likriktning eller frihet i undervisningen, kan det ligga en fara för likriktning däri att vi ha en läroboksnämnd och över den skolöverstyrelsen, som granska läroböckerna. Men det kan knappast ligga någon fara för likriktning däri att man skapar ett ytterligare bokförlag tillsammans med de övriga. Personligen skulle jag härtill rent parentetiskt vilja foga, att det är min uppfattning, att vi här i svenskt skolväsen ha allt för litet av frihet, experimenterande och av möjligheter för individuella lärare och för kommunala skolstyrelser att avvika ifrån regler. Därför synes det mig att det ligger en fara i de stränga kursplanerna och riktlinjerna för våra skolor men däremot inte i att vi av praktiska skäl skulle kunna tänka oss att efter en utredning kunna finna det önskligt att ha ett statligt förlag, i all synnerhet som utskottet starkt understrukit att det icke skall ha någon monopolrätt.

Vilken nytta skulle man kunna tänka sig att man skulle kunna ha av ett statligt förlag? Jo, för det första skulle jag vilja föreställa mig, att om det finge en god ledning, skulle det statliga förlaget, som alltså arbetade i konkurrens med de andra, kunna göra mera på ett område, där den enskilda skolboksförslagsverksamheten gjort allt för litet, nämligen studera förhållandena mera ingående, se hur det är i andra länder, skaffa in material utifrån och ibland kanske skicka ut författare för att studera hur man arbetar i utlandet. Det skulle kunna anordnas tävlingar, och överhuvud taget skulle skolboksförfattandet kunna stimuleras, så att våra skolböcker skulle kunna bli litet bättre och modernare än de varit åtminstone i många ämnen, där jag haft tillfälle att titta på dem. Det vore en insats — det vill jag säga till herr Bergh — inte i likriktningens tjänst, utan i frihetens och framåtskridandets.

För det andra skulle ett statligt förlag — och det är för mig mera väsentligt — kunna så att säga bryta det monopol som faktiskt delvis föreligger i det stora läroboksförlag som vi ha och framför allt i de överenskommelser som förlagen ha med bokhandlarna. Jag föreställer mig att ett statligt bokförlag inte skulle vara så lätt att mota in i den monopolistiska ring, dit alla andra förlag väl för närvarande höra. För oss socialdemokrater framstår det mycket ofta på det sättet, att kanske det enda sättet att bryta en monopolistisk pris-situation, som i detta fall lägger en skatt på alla Sveriges föräldrar, är att sätta i gång en konkurrerande statlig verksamhet. När man kritiserar denna tankegång, förefaller det mig, att man inte är riktigt på det klara med vad man menar. Å ena sidan säger man, som herr Wahlund, att förlaget inte skulle skötas särdeles väl ekonomiskt, och han påstår också på för mig relativt tvivelaktiga grunder, att stora upplagor inte löna sig. Han tror alltså att detta företag inte skulle kunna konkurrera med de nu arbetande förlagen. Men å andra sidan påstår man, att ett sådant förlag, tydligen därför att det skulle bli konkurrenskraftigt, skulle kunna pressa ned böckernas pris, så att andra förlag inte skulle kunna existera. Här finns ingen logik. Vad jag hoppas av att ett statligt förlag sattes in i denna starka monopolistiska miljö är dels att det statliga förlaget skulle skaffa oss en hel del goda böcker och bättre böcker och dels att priserna skulle bringas ned, så att den monopolistiska prisbildningen på marknaden spricker och de enskilda förlagen få arbeta med lägre kostnader.

Överhuvud taget har jag den känslan i många sådana frågor som denna — och det är därför som jag tillåtit mig att fortsätta detta principiella resonemang — att våra borgerliga motståndare — jag talar nu som socialdemokrat — bli blinda och doktrinära så fort statligt företagande nämnes. Detta förefaller mig desto underligare, eftersom vi i Sveriges hela historia varit vana vid stora företag i samhällets ägo och eftersom detta har haft mycket bety-

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

delsefulla och gagnande verkningar i vår ekonomiska utveckling. Men sedan den tiden då socialdemokratien blev av avgörande betydelse i vårt politiska liv kunna vi socialdemokrater knappast på någon punkt föreslå ett ekonomiskt företagande utan att mötas av en enhällig front, där man talar om socialisering, och med socialisering menar man då något som varje hygglig människa, som inte vill lämna liberalismens urgamla principer för ett totalitärt, likriktat tillstånd och som inte vill döda friheten, måste stå emot. Jag har många gånger frågat mig vilkendera sidan som är doktrinär och vilken som inte är det. Jag menar att vår inställning icke är doktrinär, och jag menar att när utskottets majoritet kräver en utredning, som *också* skall innefatta möjligheten av ett statligt förlag, medan däremot reservanterna tydligen avse att utredningen icke skall omfatta det alternativet, är det utskottets majoritet, alltså socialdemokraterna, som gå på den odoktrinära linjen. Det är inte fråga om socialisering här, utan om ett statligt företag i konkurrens med privata, men majoriteten vill ha en förutsättningslös utredning, där denna utväg icke skall från början uteslutas utan skall kunna väljas, om den vid utredningen visar sig vara till ekonomiskt och kulturellt gagn.

Jag tillåter mig alltså att yrka bifall till utskottets förslag just med den motiveringen, att det innebär krav på en mera förutsättningslös utredning.

Herr Ericsson, Herman: Herr talman! Jag skall nöja mig med en liten replik till herr Bergh, som säger att han är så rädd för statens inflytande på detta område. När staten har hand om hela undervisningsväsendet, skall då staten inte ha hand om det verktyg som skall användas vid undervisningen, nämligen läroböckerna? Jag kan inte förstå, att statens inflytande på denna punkt skulle vara någonting att vara rädd för. Jag märker att herr Bergh fasar för ett eventuellt statligt bokförlag, men det kan inte vara till någon som helst skada, om ett statligt bokförlag får uppträda i full konkurrens med övriga företag, som vilja ge ut läroböcker.

Utskottet har ju givit ett uppslag i fråga om granskningen av böckerna. Det har ifrågasatt huruvida icke skolöverstyrelsen i stället för läroboksnämnden borde vara den som granskar läroböckerna, när de skola ges ut. Frågan är, om inte skolöverstyrelsen vore det rätta instrumentet, om den vid sin sida hade en nämnd med lekmanainflytande som rådgivande organ. Jag vet inte, huruvida statens läroboksnämnd har motsvarat de förväntningar man ställt på den när den inrättades, men nog anser jag att skolöverstyrelsen skulle vara bättre skickad för denna granskning, om den vid sin sida hade exempelvis de sakkunniga männen i läroboksnämnden att rådgöra med.

Vi gå mot en nyordning av vårt skolväsen. Vi hoppas alla, att vi skola få vårt skolväsen att motsvara den förskjutning i samhället som kommer att ske, att vårt skolväsen skall lyfta upp hela vår unga generation och att barnen skola få betydligt bättre utbildning än vi fått i de skolor som vi gått i, och då är det nödvändigt, att man som verktyg för denna skola också har goda läroböcker och billiga läroböcker. Målsmännens riksförbund, som väl känner till dessa saker, har ju för sin del mycket varmt förordat en utredning, och utskottet är ju, som jag förut sagt, enigt om själva utredningen. Det är bara i fråga om det statliga förlaget som meningarna gå isär, och på den punkten vidhåller jag fortfarande, att man inte behöver vara så rädd för statens inflytande på detta område, i synnerhet som utskottet mycket kraftigt har sagt ifrån, att vi icke anse ett monopol vara den rätta vägen utan anse att ett statligt förlag i konkurrens med andra förlag skulle kunna vara det bästa.

Jag vidhåller, herr talman, mitt yrkande om bifall till utskottets förslag.

Första kammarens protokoll 1945. Nr 25.

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

Herr **Wahlund**: Herr talman! I anledning av vad min vän och kollega herr Myrdal nyss yttrade, vill jag säga ifrån, att jag inte alls har någon panikartad inställning till socialisering i detta fall. Vad jag underströk var, att jag beklagade, att denna tanke om det statliga förlaget dragits fram i förgrunden och snedvridit diskussionen. För oss målsmän, sade jag, är det de andra punkterna i motionen som äro de viktiga, och det vidhåller jag. Jag talade också om likriktningen, men det gjorde jag bara i förbigående, och det erkände också herr Myrdal i sitt anförande. Jag uppehöll mig mera vid de praktiska sakerna. Till vad jag sade tidigare, vill jag lägga, att erfarenheterna från utlandet av statlig förlagsverksamhet icke ha varit uppmuntrande. Herr Englund talade om förhållandena i Amerika. Dem känner jag mycket litet till, men jag vet, att man i Österrike under tiden före Hitler försökte med en statlig förlagsverksamhet, men där slutade man ganska snart med det experimentet.

Det var framför allt dylika praktiska ting som jag återopade, och härvidlag var det en sak, som herr Myrdal satte i fråga, nämligen att man inte skulle vinna så mycket på de stora upplagorna. Jo, det är så, herr Myrdal, att bottenkostnaderna för en bok — författarkostnaden och de första uppsättningskostnaderna — bli relativt små i förhållande till de så att säga löpande kostnaderna, när man kommer till en viss storlek på upplagan, och vid en ytterligare upplagas ökning spela då dessa bottenkostnader mycket liten roll. Detta medför att boken då inte blir billigare, när upplagan ökas. Jag har bara velat säga detta, och den slutsats jag kommer till är: varför inte undersöka denna sak, så få vi se, om herr Myrdal eller jag har rätt.

Jag vidhåller, herr talman, mitt yrkande om bifall till utskottets hemställan.

Herr **Bergh, Ragnar**: Utskottets ärade ordförande tyckte det var egendomligt, att när staten bestämde över skolväsendet, den inte också skulle bestämma över läroböckerna eller undervisningens verktyg, som han uttryckte det. Jag fäste mig särskilt vid det sista ordet, och det förekommer också i utskottets utlåtande. Man använder detta substantiella uttryck *verktyg*, när man talar om läroböcker i de olika facken som om de vore maskindelar eller handverktyg, som man har på en verkstad. Utskottets ärade ordförande tycks förbise innehållet i dessa böcker.

När herr Myrdal propagerade för ett statligt läroboksförlag — jag får väl anse hans inlägg som en rekommendation för ett sådant i princip — anfördes såsom ett av argumenten, att man därigenom lättare än nu skulle få till stånd bättre och modernare läroböcker, och herr Myrdal menade, att då kunde man skaffa in utländsk litteratur på området och utländska förebilder, lära av dem och på det sättet åstadkomma ett bättre resultat. Tror inte herr Myrdal, att de allra flesta läroboksförfattare i detta land, innan de sätta sig att skriva en aldrig så enkel lärobok, försöka att ta reda på de förebilder som finnas även i utlandet, i den mån de kunna? Jag tror i motsats till herr Myrdal inte det bittersta på att ett statligt bokförlag skulle kunna höja läroböckernas kvalitet.

Sedan vill jag säga, att jag finner det rätt anmärkningsvärt, att herr Myrdal, när han talar om det statliga läroboksförlagets värde ur prispolitisk synpunkt och menar att det skulle kunna bryta en monopolställning, som enskilda företag ha, betonar han denna sak mycket starkt, medan han tar med mycket lätt hand på att ett statligt läroboksförlag skulle kunna åstadkomma vad även jag betecknar med ordet likriktning. Det är väl ändå — jag upprepar det — ganska självklart, att om vi få ett statligt bokförlag, så blir det icke ett förlag bland andra utan måste på grund av att det är statligt bli monopolistiskt, därför att läroboksförfattarna komma att söka sig dit. Jag har inte heller den minsta tvekan om att när det förlaget skall arbeta, komma politiska synpunkter

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

att i viss utsträckning göra sig gällande, och det är därför jag är rädd. Jag vill bevara undervisningsfrihet, och jag menar, att detta är möjligt, endast om vi få bevara den fria verksamhet vi hittills haft på området.

Herr **Anderson, Axel Ivar**: Herr talman! Denna fråga har på ett oväntat sätt dragit upp en socialiseringsdebatt. Detta var tydligen inte motionärens önskan och avsikt. Han har här i kammaren kraftigt framhållit, att hans avsikt ingalunda var att skjuta fram frågan om det statliga läroboksförlaget såsom en huvudpunkt. Det var för honom, om inte en bisak så i alla fall inte någon förstarangsfråga. Han ville ha en utredning till stånd, han ville ha denna utredning förutsättningslös, och han ville också, att denna utredning skulle inkludera frågan om ett statligt skolboksförlag. Men åtskilliga andra talare och främst herr Myrdal ha skjutit denna fråga i förgrunden på ett sätt som gör att debatten nu helt naturligt kommer att röra sig framför allt om detta spörsmål. Herr Myrdal har gjort detta med en erkännansvärd uppriktighet, men efter hans inlägg lär det vara absolut omöjligt för herr Elmgren eller någon annan att säga att frågan om det statliga förlaget är av underordnad betydelse. Herr Myrdal deklarerar klart och bestämt, att det här är fråga om att skaffa staten ett mera bestående och påtagligt inflytande på detta viktiga område, och han har till och med gått så långt, att han anger såsom en uppgift för ett statligt förlag att i viss utsträckning leda och dirigera — ja, ordalagen voro kanske inte dessa, men detta var innebörden, som jag och många andra fattade den. Jag häpnade över att höra en representant för vetenskap och fri forskning uttala sig på detta sätt, och jag frågar mig, om inte detta varslar om vad som här är i görningen. Det är nog inte fråga om på detta område lika litet som på något annat att, som herr Myrdal säger, gå fram förutsättningslöst, utan mer och mer tydligt tecknar sig en avsikt att på olika områden förmå riksdagen att taga initiativ som direkt och bestämt syfta i en viss riktning, nämligen mot en successiv socialisering. Jag vet att herr Myrdal inte tycker om att höra det namnet, utan helst vill blanda bort korten, när man kommer in på dessa diskussioner, men han får förlåta, om de som ha en annan uppfattning nämna sakerna vid deras rätta namn och försöka tolka de avsikter som ligga bakom hans ofta mycket svävande talesätt.

Herr Myrdal säger nu att de borgerliga visa en sådan rädsla, så fort det blir tal om socialisering — nej, inte socialisering utan förstatligande — de bli blinda och doktrinära, så snart man nämner ordet statsföretag. Vi socialdemokrater — säger herr Myrdal — äro däremot inte doktrinära, utan vi yrka bara på en förutsättningslös utredning. — Ligger det inte en viss grad av doktrinarism redan däri, att man vidhåller och så starkt som herr Myrdal har gjort understryker kravet på en utredning angående ett statligt bokförlag, då det dels från motionärens sida säges ifrån, att detta inte är någon huvudsak för honom, dels från skolöverstyrelsen klart och bestämt uttalas, att denna väg enligt skolöverstyrelsens mening icke är lämplig eller framkomlig? »Överstyrelsen hyser den uppfattningen», heter det, »att intet är att vinna genom drastiska statliga ingripanden på läroboksmarknaden. Tanken på ett statligt läroboksförlag med eller utan monopol kan överstyrelsen icke skänka sin anslutning.»

Flera andra hörda remissinstanser ha uttalat samma mening, men detta generar inte alls dem, som nu vilja till varje pris ha fram en utredning om ett statligt läroboksförlag. Man tar inte hänsyn till de sakskäl, som redan ha förbringats, utan utredningen *skall* komma till stånd. Jag tycker, att detta vittnar också om en viss doktrinarism.

Vad nu den borgerliga ståndpunkten beträffar, tror jag inte vi behöva se med så stora farhågor på utredningar om förstatliganden i olika hänseenden.

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

Men just på detta område är jag rädd. Om riksdagen skulle besluta en utredning om ett statligt läroboksförlag på så lös grund men med sådana intentioner bakom utredningskravet som här kommit till synes, är jag rädd, att vi skulle komma i ett mycket olyckligt läge, olyckligt för vår undervisning och kanske för hela vår kultur.

Det säges nu, att det här inte är fråga om att skapa ett monopol. Ja, jag undrar verkligen, ifall nu detta statliga bokförlag kommer till stånd, — vilket är mycket sannolikt att det gör, om de krafter få råda, som nu deklarerat sina avsikter — om detta bokförlag då kommer att nöja sig med att behöva konkurrera med de andra företagen? Jag tror icke att så blir fallet, åtminstone inte i längden. Av olika skäl och icke minst av ekonomiska kommer detta företag att begagna sig av alla de möjligheter som dess statliga ställning kommer att medföra så att det sannolikt mycket snart utvecklar sig till ett faktiskt monopol — och vad ett sådant betyder för vårt undervisningsväsen och vår kultur, är säkerligen inte herr Myrdal heller främmande för. När herr Myrdal nu så starkt understryker, att det här icke är fråga om ett monopol, gör han det därför att han är fullt medveten om att ett monopol på detta område vore olyckligt. Låt oss då inte ge ett uppslag till ett sådant monopol genom att här fatta beslut om utredning om ett statligt läroboksförlag!

Jag hemställer, herr talman, om bifall till reservationen.

Häri instämde herrar *Wistrand*, *Nordenson* och *Siljeström*, friherre *Beck-Friis* samt herrar *Herlitz*, *Mannerskantz*, *Velander* och *Carl Eric Ericsson*.

Herr **Myrdal** erhöll nu ordet för kort genmäle och yttrade: Herr talman! För att inte debatten skall snedföras vill jag klart säga ifrån, att herr Ivar Anderson kapitalt missförstått mitt anförande. Jag tänker då närmast på vad han yttrade i början av sitt anförande, och jag säger detta utan att på minsta sätt ifrågasätta, att han skulle ha gjort detta av ond vilja. Men jag är alldeles övertygad om att jag har rätt och detta desto mera som flera kamrater omkring mig viskat detsamma i mitt öra.

Min mening är icke att skjuta fram det statliga läroboksförlaget såsom en allt överskuggande viktig sak i detta fall. Mitt anförande, som var uppkallat av andra anföranden och alltså närmast hade negativ karaktär, var till för att protestera emot den föreställning, som man här försökt sprida, att faran för rikriktning inom vårt undervisningsväsen icke skulle ligga i tillvaron av den granskande nämnd, som vi redan ha, och inte heller i hela den byråkrati och det regelsystem, vi ha för kursplaner o. s. v., utan ligga i att vi för att göra läroböckerna billigare, skulle ha ett ekonomiskt inflytande på läroboksmarknaden genom att också ha ett konkurrerande statligt företag.

Jag har velat säga detta för att den saken skulle bli klarlagd, och jag vet, att när herr Ivar Anderson läser protokollet över vår debatt, kommer han att medge, att jag i denna replik haft rätt.

Herr **Ericsson, Herman**: När herr Bergh sade till mig, att jag hade glömt innehållet i böckerna, skulle jag vilja fråga: tror herr Bergh, att innehållet i läroböckerna blir sämre, om de skulle utges av ett statligt förlag? Jag tror det icke.

Herr **Arrhón**: Herr talman! Det var väl ingen i utskottet, som hade kunnat tänka sig, att denna fråga skulle kunna ge anledning till en så stor debatt som nu blivit fallet. Vad som möjligen kunnat ge anledning till en sådan miss-

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)

tanke skulle i så fall ha varit, att man i motionen mötte det icke närmare definerade begreppet »statligt förlag», och detta var också anledningen till att jag för min del reserverade mig.

Det finns emellertid anledning till, att åtminstone jag vill, att en utredning på detta område skall komma till stånd. Jag kan t. ex. ganska långt följa herr Fahlander i det resonemang, han har fört i dagens debatt, och det finns också en del andra omständigheter i samband med läroboksnämndens funktion i detta sammanhang, som jag tycker vara av så stort intresse, att jag funnit, att det nog skulle löna mödan att titta på hela det område, det här gäller, dock med den inskränkning, som framföres i reservationen. Icke minst äro de synpunkter, som kunna anläggas av de stackars människor, vilka skriva läroböckerna, och som äro missnöjda med de låga ersättningar, som de få för sin möda, värda beaktande.

Jag tror inte, att jag missförstått herr Myrdals anförande, ty han talade faktiskt om, att han avsåg, att det statliga förlaget bland annat borde skicka ut stipendiater i världen för att se på olika ting. På grundval av dessa studier och resor skulle sedan läroböcker utges.

Det förefaller emellertid, som om en förlagsverksamhet, som drives efter så expansiva principer, omöjligen kan bli ekonomiskt bärkraftig. Det förefaller mig, som om herr Myrdal härvid söker kombinera de uppgifter, som åligga ett förlag, med dem, som åvila ett pedagogiskt institut. Skulle ett förlag av denna typ bli bärkraftigt, måste man förutsätta, att det får ensamrätt på området, och då uppträda onekligen de risker för likriktning, som här nu senast av herr Ivar Anderson ha påpekats.

Jag vill vidare fästa kammarens uppmärksamhet på att till utskottets utlåtande också fogats som bilaga en »PM angående den statliga kontrollen över skolläroboksmarknaden i de övriga nordiska länderna». Jag har funnit det vara av intresse, att en dylik bilaga gjordes. Denna utredning visar, att man varken i Finland, Norge eller Danmark — de med oss närbesläktade länderna — på detta område använt sig av statliga ingripanden, utan att man tydligen är mycket mån om, att frihet skall föreligga.

Jag tror, herr talman, att det är av yttersta vikt, att i dessa sammanhang den fria marknadens princip hävdas — den är i detta fall det pris som en demokrati måste betala för den mänskliga lyx som friheten utgör — och jag ber, herr talman, att få yrka bifall till reservationen.

Herr **Englund**: Jag vill liksom herr Wahlund säga, att om jag motsatt mig tanken att vid denna utredning särskilt skjuta fram tanken på ett statligt bokförlag, så är det lika litet som hos herr Wahlund betingat av att jag skulle vara någon doktrinär antisocialist. Tvärtom är jag beredd att pröva herr Myrdals socialiseringsyrkanden från fall till fall efter de särskilda omständigheterna i dessa fall.

Men om jag på denna särskilda punkt gått emot motionärens tankegång, är det därför att det finns en bestämd erfarenhet — jag berörde den redan i mitt första anförande — av de svårigheter ett sådan statligt bokförlag ställs inför. Jag syftar på de försök, som gjorts i tre av Amerikas förenta stater. Erfarenheten därav blev i korthet den, att en sådan läroboksförlagsverksamhet vid sitt arbete med utformningens olika detaljer i böckerna är beroende av att den ingår i en brett differentierad förlagsverksamhet, och att den inte på ett ändamålsenligt sätt kan brytas ut ur denna förlagsverksamhet. Detta är det ena. Det andra är, att när detta statliga förlag vill presentera en lärobok, behöver den anlita material, till vilket det finns enskild författarrätt, och det har

Om förbättring och modernisering av läroböckerna m. m. (Forts.)
— åtminstone i Amerika, varit svårt att förvärva sådan författarrätt till vissa av de delar, som ansetts böra ingå i läroböckerna.

Jag vill medge, att detta senaste argument måhända inte har samma styrka i Sverige, eftersom författarrätten är mycket strängare på amerikansk botten än i Sverige. Men till denna särskilda erfarenhet från Amerika — alltså från ett i övrigt borgerligt samhälle och därför jämförligt med Sverige — skulle jag vilja lägga följande. Jag är alldeles överens med herr Myrdal att man på det sätt han säger bör titta på utländskt läroboksmaterial och skicka ut folk, som studerar detta och försöker bearbeta det svenska läroboksproblemet ur vidare aspekter än man hittills gjort. Men då frågar jag herr Myrdal: finns det någon rimlig anledning att knyta samman denna form av statsverksamhet, som skall koppla in vissa experter på skapande intellektuella uppgifter av psykologisk och pedagogisk art med den förlagsverksamhet, som skall förlägga och trycka de böcker, som bli frukten av detta skapande? Det är, så vitt jag kan se, ett alldeles inadekvat medel för de syften, man vill nå. Den man, som skall sköta läroboksförlaget, måste ju i varje fall ha en övervägande merkantil utbildning. Han kan rådfråga vissa experter, men de män, som han skall ta råd av, måste för honom bli auktoriteter, och det är mycket litet sannolikt att han med sin övervägande merkantila erfarenhet och sina övervägande merkantila synpunkter kommer att förena sådana insikter om den lämpliga avfattningen ur pedagogisk synpunkt av dessa läroböcker att det blir möjligt för honom att göra en självständig insats vid sidan av experterna.

Jag tror således att det på denna punkt inte är vi, som äro doktrinära. Utan att det är herr Myrdal som är doktrinär, när han till varje pris vill kombinera två så disparata uppgifter, som det är fråga om då det gäller att framställa läroböcker. Och jag skulle vilja säga, att i jämförelse med den grundläggande frågan om hur man skall få goda läroböcker författade, är frågan om hur böckerna skola förläggas, tryckas och distribueras så underordnad, att det inte finns anledning att ägna den så stor uppmärksamhet som herr Myrdal av någon anledning tycks vilja göra.

Herr Myrdal: Jag ber kammaren om ursäkt, att jag tar till orda ännu en gång. Jag gör det för att det skall råda full klarhet på en viss punkt.

Redan i sitt första anförande omnämnde herr Englund några erfarenheter från Amerika. Jag tog detta inte så allvarligt, annars skulle jag ha berört den saken tidigare. Nästa gång kom han emellertid tillbaka till detta.

Det är tre stater i Amerika, som ha haft statliga förlag men sedan gått ifrån detta system. Det viktiga argumentet mot är naturligtvis det, som han anförde första gången som nummer 1 och andra gången som nummer 2 — andra gången med viss reservation — nämligen att författarrätten i Amerika är så sträng, att ett sådant system knappast kan bli praktiskt. Jag vill att kammaren skall ha fullkomligt klart för sig, att den amerikanska författarrätten är sådan, att man i en bok i Amerika inte får trycka ett enda litet citat ur en annan bok utan att ha tillstånd av förlaget. Detta är en författarrätt, som praktiskt taget omöjliggör en sådan verksamhet som vi här tala om, och det betyder — och jag antar att herr Englund nog är av samma mening — att en jämförelse med förhållandena i Amerika i detta hänseende är orimligt att göra.

Sedan överläggningen ansetts härmed slutad, gjordes enligt därunder förekomna yrkanden propositioner, först på bifall till vad utskottet i det under behandling varande utlåtandet hemställt samt vidare på antagande av det förlag, som innefattades i den vid utlåtandet avgivna reservationen; och förklarades den förra propositionen, som upprepades, vara med övervägande ja besvarad.

Föredrogs ånyo första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 15, i anledning av väckt motion angående statens medverkan till ökat skydd åt den mänskliga faktorn i produktionslivet. *Ang. utbildningen av arbetsstudiemän m. m.*

I en inom första kammaren väckt och till dess första tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 211, av herr *Boman*, hade hemställts, att riksdagen ville i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, dels att en allsidig utredning måtte företagas huruvida och på vad sätt statsmakterna borde ge sin medverkan till ett ökat skydd åt den mänskliga faktorn i produktionslivet gentemot i motionen antydda yttringar av rationaliseringen, dels även att riksdagen måtte föreläggas de förslag, vartill utredningen kunde föranleda.

Till utskottet hade därjämte hänvisats ärende angående andra kammarens den 4 maj fattade beslut i anledning av en med förevarande motion likalydande motion, II: 47.

Utskottet hade i det nu föredragna utlåtandet av angivna orsaker hemställt, att första kammaren måtte, med biträdande av andra kammarens omförmälda beslut, för sin del besluta att i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla om utredning angående utbildning och eventuell auktorisation av arbetsstudiemän samt möjligheten att säkra arbetarnas medinflytande vid arbetsstudiernas bedrivande.

Herr *Wistrand*: Herr talman! Den arbetsstudieverksamhet, som sedan några decennier pågår inom Sveriges näringsliv, rönste vid sin tillkomst en hel del motstånd, vilket inte är så märkvärdigt, då det var fråga om en ny arbetsmetod. Jag har emellertid mer och mer fått den uppfattningen, att motståndet emot arbetsstudierna har lagt sig, och det är ganska riktigt, att det också bör lägga sig, eftersom det i alla fall här inte är fråga om något, som skall utgöra ett hjälpmedel endast för arbetsgivarna, utan också skall kunna vara ett medel att skaffa bättre arbetsbetingelser och mången gång även lättare arbetsvillkor för arbetarna. Vid sådant förhållande har det förefallit mig ganska egendomligt, att den i ärendet väckta motionen givit utskottet anledning till att anhålla om utredning angående utbildning och eventuell auktorisation av arbetsstudiemän samt möjlighet att säkra arbetarnas medinflytande vid arbetsstudiernas bedrivande.

Det är ju i själva verket så, att det redan nu sedan flera år försiggår utbildning för arbetsstudier vid Sveriges industriförbunds arbetsledareinstitut, i vars styrelse även arbetsledareförbundet är representerat, och att det dessutom finns en hel del kurser, som försiggå inom Svenska arbetsgivareföreningens yrkesförbund. Inom den högre tekniska utbildningen finns ju också vid tekniska högskolan en särskild professur i industriell ekonomi och organisation, under vilket ämne dessa arbetsstudier falla.

Det kan naturligtvis göras gällande — och det är väl detta som har gjorts gällande — att dessa kurser och denna utbildning hittills ha helt planerats från arbetsgivarsidan, och jag skall villigt medge att detta otvivelaktigt har inneburit en brist. Det är fullt berättigat, att arbetarna få tillfälle att genom sina organisationer vara med vid dessa kursers uppläggning och även att arbetsstudieverksamheten bedrivs i samförstånd med arbetarnas organisationer. Rörande den saken föreligger i själva verket ingen meningsskiljaktighet mellan de stora huvudorganisationerna på arbetsmarknaden; arbetsgivareföreningen har också inbjudit landsorganisationen till ett samarbete på denna punkt, ett samarbete som man har all anledning vänta skall bli fruktbarande liksom så mycket annat, som har kommit till i den ordning som det s. k. Saltsjöbadsavtalet förutsätter.

Man kan vid sådant förhållande onekligen fråga sig vad det då är för mening med en statlig utredning i denna fråga. Det är väl alldeles uppenbart,

Ang. utbildningen av arbetsstudiemän m. m. (Forts.)
att frågan löses mera praktiskt, mera lugnt, mera klokt och med bättre handlag, om den får lösas genom förhandlingar just mellan de båda intresserade parterna, vilka å ömse sidor äro mycket angelägna om att frågan skall lösas, än om man skall tränga sig in med en statlig utredning i deras inbördes förhållande.

Som motivering till detta förslag säges det, att utskottet anser frågan vara ett mera allmänt samhällsintresse och att det bör äga rum en utredning, vid vilken samhällsintresset icke eftersättes. Jag tycker att detta väl ändå är mera en fras, och att det icke kan ligga någon så synnerligen stark realitet där bakom. Det allmänintresse, som skall föreligga, måste väl vara det, att se till att arbetskraften icke överanstränges, att tidsstudiearbetet överhuvud taget går till under sådana förhållanden att det inte kan bli fråga om något obehörigt utnyttjande av arbetskraften. Jag undrar, vilka möjligheter samhället egentligen därvidlag har att komma längre än arbetarnas egna organisationer kunna göra vid en utredning. Jag är alldeles övertygad om att de ha långt större erfarenhet och långt större möjlighet att lämna bidrag till en gemensam utredning mellan huvudorganisationerna på arbetsmarknaden än genom en offentlig utredning. Alldeles särskilt skulle jag vilja vända mig mot vad utskottet talar om möjligheten av att sådana överläggningar mellan arbetsmarknadens parter icke komma att leda till positivt resultat inom rimlig tid. Här tillåter jag mig verkligen ett stilla löje. Nog talar väl all erfarenhet för att en överläggning, som äger rum mellan organisationerna på arbetsmarknaden i en fråga för vilkens lösning båda parterna ha deklarerat sitt stora intresse, skall fortare komma till resultat än en statligt upplagd utredning. Därom torde inte föreligga någon som helst tvekan.

Av vad jag sålunda här har anfört torde det framgå, att denna utredning måste, i varje fall i nuvarande situation, anses opåkallad. När vi stå inför en fråga, där vi klart se lösningen i en annan och åtminstone enligt min uppfattning bättre ordning, skola vi icke öka det redan alltför stora antalet framställningar om utredningar med att begära en utredning även beträffande densamma.

Jag ber därför, herr talman, att få yrka avslag på utskottets hemställan.

Herr Nordenson: Herr talman! Jag är i stort sett förekommen av herr Wistrand. Jag skall bara be att få tillägga några synpunkter.

Av de skäl, som ha framförts i motionen, är det ett par, som ha avvisats redan av utskottet, nämligen frågan om tidsstudiernas inverkan på arbetarnas hälsa, vilken fråga har hänvisats till institutet för folkhälsan, och frågan om den rätta fördelningen av resultaten av rationaliseringen, vilken fråga också har ansetts böra behandlas i annat sammanhang.

Det är sålunda egentligen endast två motiv, som återstå: behovet av utbildning av tidsstudiemän och önskvärdheten av arbetarnas medinflytande såväl vid denna utredning som vid tillämpandet av tidsstudierna.

Jag vill då erinra om att det ämbetsverk, som närmast har hand om dessa frågor och inom vars domäner det faller att bevaka de sociala och samhälleliga intressena nämligen socialstyrelsen, klart har avvisat förslaget om utredning och hänvisat till arbetsmarknadens parter. Det har såsom herr Wistrand nu påpekat utvecklats sig så, att dessa parter tagit upp frågan och äro inställda på att göra någonting. Man kan därför inte rimligtvis tala om att man inte skulle kunna vänta några resultat. Tvärtom har man all anledning att vänta resultat, eftersom arbetsmarknadsnämnden, som tagit upp detta, visat sig vara mycket effektiv i sitt arbete.

Jag vill med några ord beröra talet om den irritation, som dessa tidsstudier

Ang. utbildningen av arbetsstudiemän m. m. (Forts.)

framkalla och som varit det tyngst vägande skälet för att begära utredning. Jag tror att betydelsen av detta irritationsmoment blivit i rätt hög grad överdriven. Det har visserligen förekommit en del sådana fall men säkerligen inte så talrikt som en del i tidningarna omnämnda fall skulle kunnat ge vid handen. Jag vill särskilt understryka att ett av de fall, som spelat stor roll inte minst i motionen, inte tillhör denna kategori. Den konflikt, som i det fallet omtalas, kom inte till stånd därför att en tidsstudiemän bar sig olämpligt åt utan där var det fråga om en konflikt, som uppstod mellan arbetarna och ackordsättaren vid en ackordsättning i vanlig ordning. Om verkliga tidsstudier hade föregått denna ackordsättning, hade kanske denna konflikt icke kommit till stånd.

Jag har velat framhålla detta såsom exempel på varför jag tror, att den irritation, som det talas om, är i någon mån överdriven, och jag vill tillfoga, att jag tror att man har anledning förvänta sig allt bättre resultat på detta område.

Herr Wistrand framhöll, att industriens arbetsledareinstitut sedan flera år har anordnat kurser, varvid icke mindre än 300 tidsstudiemän utbildats, och den erfarenhet man fått av deras arbete har så gott som undantagslöst varit god.

Jag vill understryka att detta arbetsledareinstitut har mycket stora förutsättningar för att åstadkomma en tillfredsställande utbildning, och ledningen för arbetsledareinstitutet har på alla håll tillvunnit sig ett mycket stort förtroende. Ledaren för detsamma har visat sig ha en god psykologisk blick och ett mycket vidsynt samhällligt intresse. Han har under sitt arbete i hög grad behjärtat de samhälleliga synpunkterna, varom jag tror alla hans lärjungar säkerligen kunna vittna.

Vi ha sålunda i detta industriens arbetsledareinstitut ett organ, som arbetar i denna riktning, framgångsrikt och med goda garantier för gott resultat just ur de synpunkter, som här ha betonats. Det kan då knappast finnas någon anledning att kräva en statlig utredning som säkerligen skulle i förhållande till det pågående utredningsarbetet komma att »traska patrullo».

Jag ber därför, herr talman, att få instämma i yrkandet om avslag på denna motion.

Herr Ericsson, Herman: Herr talman! Såväl herr Wistrand som herr Nordenson veta ju, att tidsstudierna ofta ha skapat irritation på arbetsplatserna. Motionen har, efter vad jag hört, tillkommit med anledning av ett par händelser av denna art, som inträffat under senare tid. Denna irritation bland arbetarna var emellertid betydligt större när tidsstudierna började införas. Arbetarna voro ju då synnerligen rädda för tidsstudier, när de befarade, att arbetstakten skulle bli så uppressad, om de ville komma upp till någon förtjänst, att tidsstudierna skulle bli till skada för dem i stället för till nytta. Nu har det ju visat sig, att väl tagna tidsstudier och efter dem förnuftigt uppgjorda ackordsprislister äro till nytta för både företagarna och arbetarna. Följaktligen ha arbetarna under senare tid börjat vänja sig vid tidsstudierna och äro numera inte på långt när så rädda för dem. Men fortfarande kvarstår dock det faktum, att på många arbetsplatser kan den höga arbetstakt, som blir en följd av de ackordsprislister som framkomma efter tidsstudier, pressa arbetarna mycket hårt. Det finns till och med fall där arbetarna vid en del maskiner, där arbetstakten är för högt uppdreven, ha fått nervsammanbrott.

Motionen avser inte bara att utreda möjligheterna att bereda arbetarna medinflytande vid tidsstudiernas tagande och utbildningen av tidsstudiemän, utan även att få till stånd en utredning om tidsstudiernas inverkan på människornas psykiska och fysiska tillstånd vid den högt uppdrivna arbetstakten. Detta se-

Ang. utbildningen av arbetsstudiemän m. m. (Forts.)

nare syfte med motionen är minst lika viktigt. Här har ju institutet för folkhälsan en uppgift att fylla och jag hoppas, att institutet på den punkten skall följa utvecklingen med största uppmärksamhet. Det kan nämligen icke förnekas, att det finns vissa arbetsplatser, där arbetstempot är synnerligen uppdrivet och där arbetarna pressas mycket hårt på grund av de ackordsprislistor, som fastställts efter tidsstudier.

Det är visserligen sant, att det redan pågår en utredning på denna punkt, och även landsorganisationen har tillfrågats, om den vill vara med vid denna utredning. Landsorganisationen har dock tillstyrkt, att en statlig utredning företas i enlighet med motionärens önskemål. Orsaken härtill torde väl vara, att landsorganisationen anser, att en statlig utredning härvidlag är att föredraga framför en privat. Det är också anledningen till att utskottet här hemställt om denna statliga utredning.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Wistrand: Herr talman! Jag kan på intet vis se, att det finns en närmare part att ta hand om frågan huruvida tidsstudierna på något håll bedrivs så hårt, att de leda till nervsammanbrott o. s. v., än just vederbörandes egna organisationer. De äro ju de naturliga företrädarna för sina medlemmars intressen. Det är därför synnerligen lämpligt att anförtro denna sak åt dem som stå som parter på ömse sidor och som för övrigt hava gemensamt intresse av att tillse, att dylika menliga följder av tidsstudierna undvikas. Rätt förstått är det nämligen ett arbetsgivarintresse lika väl som ett arbetarintresse att arbetarna icke överansträngas och belastas över förmåga. Därför böra parterna själva också mycket väl kunna komma överens även på denna punkt. Partiorganisationerna själva kunna säkerligen ordna denna sak inbördes, även om det kan finnas någon enstaka enskild arbetsgivare, som inte har den rätta förståelsen för detta problem, eller om man på något håll från arbetarsidan driver olägenheterna av tidsstudier alldeles för långt.

Vad beträffar frågan om att utreda överansträngningen, vill jag erinra om att institutet för folkhälsan påpekat, att denna sak sammanhänger med organisationen av den statsunderstödda arbetsfysiologiska forskningen och därför bör utredas i samband därmed. Institutet har därför avstyrkt en separat utredning av frågan.

Herr Herman Ericsson, utskottets värderade ordförande, talade om landsorganisationens ståndpunkt. Jag är ledsen, att herr Strand inte är kvar i kammaren. Jag vet inte, om jag gör något som inte anses vara fullt passande, men jag anser mig i alla fall kunna meddela, att jag nyss samtalade med honom angående detta ärende. Jag sade därvid till honom, att det väl vore bäst, om parterna själva finge göra upp denna sak i enlighet med saltsjöbadsandan. Ja, visst är det den bästa formen för en utredning av frågan, svarade han mig.

Var och en som verkligen tänker sig in i denna fråga kan knappast komma till annan slutsats, än att vi icke böra gå emellan med en statlig utredning, som bara åstadkommer förvirring. Det är betydligt bättre att se till, att parterna själva få klara upp frågan. Leder inte det till resultat, har man anledning att komma tillbaka till saken. Jag tror för min del inte, att det finns ringaste risk för att vi åter skola behöva ta upp frågan här i riksdagen, ty den kommer att lösas av de berörda parterna själva. Intressemotsättningarna äro i grund och botten inte så stora, som de till äventyrs kunna se ut. Det finns i stället här en klar och tydlig intressegemenskap.

Efter det överläggningen förklarats härmed slutad, gjorde herr talmannen jämlikt de därunder förekomna yrkandena propositioner, först på bifall till samt

Ang. utbildningen av arbetsstudiemän m. m. (Forts.)

vidare på avslag å vad utskottet i det nu förevarande utlåtandet hemställt; och förklarade herr talmannen, sedan han upprepat propositionen på bifall till utskottets hemställan, sig anse denna proposition vara med övervägande ja besvarad.

Herr *Wistrand* begärde votering, i anledning varav uppsattes samt efter given varsel upplästes och godkändes en så lydande omröstningsproposition:

Den, som bifaller vad första kammarens första tillfälliga utskott hemställt i sitt utlåtande nr 15, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, avslås utskottets hemställan.

Sedan kammarens ledamöter intagit sina platser samt voteringspropositionen ånyo upplästes, verkställdes omröstningen på det sätt, att efter särskilda uppmaningar av herr talmannen först de ledamöter, som ville rösta för ja-propositionen, och därefter de ledamöter, som ville rösta för nej-propositionen, reste sig från sina platser; och befanns därvid, att flertalet röstade för ja-propositionen

Föredrogs ånyo första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 16, i anledning av väckt motion om anordnande av en allmänt medborgerlig utbildning för den manliga värnpliktiga ungdomen i samband med värnpliktstjänstgöringen.

Om anordnande av viss undervisning för värnpliktiga.

I en inom första kammaren väckt och till dess första tillfälliga utskott hänvisad motion, nr 123, av herrar *Arrhén* och *Bondeson*, hade hemställts, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om utredning angående anordnande av en allmänt medborgerlig utbildning för den manliga värnpliktiga ungdomen i samband med värnpliktstjänstgöringen.

Utskottet hade i det nu ifrågavarande utlåtandet på anförda skäl hemställt, att förevarande motion, I: 123, icke måtte till någon första kammarens åtgärd föranleda.

Reservation hade avgivits av herr *Carlström*, som ansett, att utskottets utlåtande bort hava den lydelse, reservationen visade, slutande med en hemställan, att första kammaren med anledning blivnit av motion I: 123 för sin del ville besluta, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t skulle anhålla, att Kungl. Maj:t ville föranstalta om en utredning rörande undervisning i allmänt medborgerliga ämnen under värnpliktsutbildningen.

Herr *Arrhén*: Herr talman! De tankar, som ligga bakom den motion, som nu har upptagits till behandling, äro inte precis av i dag. De stamma från 1890-talet, då dåvarande ledamoten av denna kammare professor Pontus Fahlbeck framförde dem i den offentliga debatten.

Det är ju omvittnat — och bekräftat genom de undersökningar, som gjorts under senare år — att kunskapsnivån bland värnpliktsklientelet icke är sådan som den bör vara. De kunskaper, som bibringats de unga under folkskoleåren, ha i stor utsträckning blivit utvädrade, när ungdomarna komma upp i värnpliktsåldern. Som exempel härpå anföres i motionen, att vid en undersökning 30 procent av deltagarna icke kunde skilja mellan demokrati och diktatur. I detta sammanhang kan också erinras om de vittnesbörd, som framlagts av läroverksadjunkten Carl Cederblad i hans kända undersökningar på detta

Om anordnande av viss undervisning för värnpliktiga. (Forts.)
område. Inom försvarsstabens bildningsdetalj har nyligen bland 3 325 värnpliktiga rekryter utförts diverse kompletterande undersökningar, som i stort sett bekräfta det intryck, man tidigare erhållit av de nyssnämnda kunskapsproven. Det har t. ex. visat sig, att en förkrossande hög procent inte visste, vilka de viktigaste politiska partierna i landet äro, vilken institution inom vårt samhälle som höjer eller sänker svenska folkets kronoskatt, endast 12 procent av de tillfrågade visste vilka partier, som stodo bakom »samlingsregeringen» o. s. v. Det är således uppenbart, att det föreligger ett starkt behov av att få till stånd ändrade förhållanden på detta område.

Det har även visat sig, att de olika militära instanserna varit mycket intresserade för denna fråga. Bland officerarna har detta intresse tagit sig många vackra uttryck. Det framgår av utskottets utlåtande, att överbefälhavaren för sin del närmast ställer sig sympatisk till tanken att i utbildningsprogrammet inlägga 30 timmars undervisning i medborgarkunskap, vilket föreslagits mot bakgrund av de gjorda utredningarna. Det är bara synd, förefaller det mig, att det näst bästa här får bli det bästa fiende. Jag har nämligen tänkt mig saken på det sättet, att värnpliktstiden skulle kunna inrangeras i systemet för ungdomens *fostran* och så att säga bli den avrundande delen i den processen. Såsom vi alla veta, har värnpliktstiden och de undersökningar, som i samband med denna göras på de värnpliktiga, även i andra avseenden en viss betydelse. Jag syftar närmast på de läkarundersökningar, som företas på de värnpliktiga. Därvidlag gör sig visserligen en stor brist på läkare gällande, och undersökningarna kunna därför inte bli så noggranna som önskligt vore. Men det eftersträfvade målet är i alla fall, att man vid läkarundersökningarna skall avslöja eventuella skavanker, sjukdomsanlag o. s. v. för att i tid kunna avhjälpa dem. Därigenom får samhället helt säkert mindre utgifter för den sociala omvårdnaden under ett senare skede av individernas liv. Under värnpliktstiden sker således en *medicinsk clearing*, om jag så får uttrycka mig. I motionen ha vi framfört tanken att även söka få till stånd en *kulturell clearing*, vilket enligt vårt sätt att se mycket väl skulle kunna åstadkommas genom åtgärder av den art, som förordas i motionen.

Som motionär är jag emellertid mycket tillfredsställd med det intresse, som de olika här berörda parterna, inte minst de militära instanserna, ha visat för denna fråga. I dagens läge är det dock troligen tyvärr inte möjligt att nå längre. Om man fortsätter att nysta denna tråd vidare, kommer man dock säkerligen så måningom till samma resultat som vi motionärer. Utvecklingen kommer troligen förr eller senare att leda dithän.

Alltsedan år 1941 har det gjorts en hel serie utredningar på detta område. Även om dessa utredningar ha berört frågor av liknande art, ha de dock icke omfattat de speciella problem, som vi motionärer upptagit. Jag erinrar om lantförsvarets utbildningskommission av år 1941, sjöförsvarets utbildningskommission av år 1943, upplysningsutredningen samt arméns officersutbildningskommission, som för övrigt just i dagarna avslutat sitt arbete. Dessa utredningar ha enligt min mening förberett det fält, som det här gäller att bearbeta. De ha dock hållit sig till vissa speciella områden och inställa inte, såsom vi vilja, värnpliktstiden i det samhälleliga sammanhang på uppfostrans område, som vi här önskat få till stånd. Därför ha vi begärt en särskild utredning på detta område.

Jag ber, herr talman, att få yrka bifall till reservationen.

Herr Ericsson, Herman: Herr talman! Den föreliggande motionen syftar till en utredning om anordnande av en allmänt medborgerlig utbildning för den manliga värnpliktiga ungdomen i samband med värnpliktstjänstgöringen.

Om anordnande av viss undervisning för värnpliktiga. (Forts.)

Samtliga försvarsgrenschefer, som yttrat sig, ha avstyrkt en utredning på denna punkt, och överbefälhavaren har mycket starkt uttalat sig mot motionärernas tanke. Han framhåller bl. a., att det icke är möjligt att inom den nuvarande värnpliktsutbildningens ram inrymma hela den allmänt medborgerliga utbildning, som motionärerna åsyfta. Den i motionen framförda frågan synes redan vara på ett tillfredsställande sätt utredd. Därvid har framgått, dels att inom den nuvarande värnpliktsutbildningens ram plats lämpligen bör och kan beredas för 30 timmars undervisning i samhällskunskap, varav 5 timmars undervisning om försvarets förutsättningar och funktion, dels att plats *icke* inom samma ram kan beredas för obligatorisk undervisning i modersmål och räkning. En ytterligare utredning synes överbefälhavaren sålunda ej vara erforderlig i vad avser bedrivande av här ifrågavarande undervisning inom krigsmakten.

Det är, herr talman, detta yttrande som har bestämt utskottets ståndpunktstagande, när vi ha yrkat avslag på motionen. Därtill kommer att två olika utredningar redan tidigare vidtagits på detta område, den ena år 1941 och den andra år 1943. Båda dessa utredningar ha sysslat med dessa frågor. Det är därför all anledning att avvakta resultatet av dessa båda utredningar, innan vi igångsätta en tredje.

Ungdomens fostran ligger givetvis utskottet mycket varmt om hjärtat. Vi kunna dock icke dela reservanternas uppfattning, att en obligatorisk medborgerlig utbildning under värnpliktstiden är det lämpligaste medlet att nå det eftersträfvade målet, i all synnerhet som en dylik utbildning icke kan inläggas utan att värnpliktstiden förlänges. Utskottet anser, att värnpliktstiden redan nu är tillräckligt lång, och att den absolut icke bör förlängas för att ge möjlighet till en obligatorisk undervisning av den art, som här föreslås. Samtliga på området sakkunniga militärer förklara, att man icke kan införa den av motionärerna föreslagna undervisningen utan en förlängning av värnpliktstiden. De värnpliktiga böra enligt min åsikt bibringas erforderlig fostran och undervisning genom ett förbättrat skolväsen, en fråga som vi ha att behandla i annat sammanhang. Vi hoppas, att folkskolan och dess undervisning så småningom skall bli så brett lagd, att de unga under sina skolår få lära sig vad de behöva för att träda ut i livet med tillräckliga kunskaper och väl rustade för att fylla sina funktioner på de platser, där de bli ställda, utan att värnpliktstiden behöver upptagas med dylik undervisning.

Dessa synpunkter ha varit avgörande för utskottets ståndpunktstagande och jag ber, herr talman, att med hänvisning till det anförda få yrka bifall till utskottets hemställan.

Efter härmed slutad överläggning gjordes i enlighet med de yrkanden, som därunder framkommit, propositioner, först på bifall till vad utskottet i det nu föredragna utlåtandet hemställt samt vidare på antagande av det förslag, som innefattades i den vid utlåtandet avgivna reservationen; och förklarades den förra propositionen, vilken förnyades, vara med övervägande ja besvarad.

Föredrogs ånyo första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 17, i anledning av motion angående utredning om skoindustriens framtida organisation m. m.

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m.

Med föranledande av en inom andra kammaren väckt motion, nr 83, av herr Allard m. fl., hade nämnda kammare på hemställan av sitt andra tillfälliga utskott för sin del beslutit att i skrivelse till Kungl. Maj:tt hemställa om utredning om skoindustriens framtida organisation och om åtgärder för att åstadkomma en ökad skokonsumention.

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

Detta beslut hade delgivits första kammaren, som hänvisat ärendet till sitt första tillfälliga utskott, vilket i det nu föreliggande utlåtandet på återopade grunder hemställt, att första kammaren måtte biträda andra kammarens i ärendet fattade beslut.

Reservation hade anmälts av herrar *Carlström*, *Lodenius* och *Englund*, vilka ansett, att utskottets utlåtande bort hava den lydelse, som i reservationen angivits, och avslutas med en hemställan, att motion nr 83 icke måtte till någon första kammarens åtgärd föranleda.

Herr **Carlström**: Herr talman! Andra kammaren har redan fattat beslut i denna fråga, ett beslut som går ut på bifall till vad andra kammarens andra tillfälliga utskott hemställt, nämligen bifall till vad motionärerna i detta ämne ha föreslagit.

Motionärerna ha begärt en statlig utredning om skoindustriens framtida organisation samt om åtgärder för att åstadkomma en ökad skokonsumtion. Såsom skäl för utredningen anföres bl. a. i motionen: »Den svenska skoindustrien har sedan lång tid tillbaka brottats med svårigheter på grund av industriens överdimensionering. Som en följd därav har antalet arbetslösa och korttidsarbetande inom skoarbetarkåren varit ovanligt stort. Kriget och de därigenom starkt försämrade möjligheterna till import av hudar för bottenläder gjorde att läget från år 1940 blev särskilt allvarligt. År 1943, sedan skoransoneringen blivit införd, ingrepp industri- och arbetsmarknadskommissionerna med vissa reglerande och kontrollerande åtgärder. Detta innebar bl. a., att lädertilldelning ej skulle komma andra fabriker till del än dem som kunde hålla sina arbetare fullt sysselsatta, d. v. s. införa 48 timmars arbetsvecka. En del arbetare blevo därigenom överflödiga och tvingades över till andra yrken.» Dessa ingripanden ha, enligt motionärernas påstående, av arbetarparten hälsats med stor tillfredsställelse. Det heter härom i motionen: »Den reglering av skoindustrien, som länge varit önskvärd men som tydligen varit omöjlig att genomföra, blev nu ett faktum, som medförde en stabilisering av industrien, som tidigare varit obefintlig. Vid en återgång till normala förhållanden med importmöjligheter i full omfattning komme förutsättningen för denna kontroll ej längre att finnas.» Man skulle då således komma tillbaka till det läge som rådde före kriget. Motionärerna anse därför, att något bör göras för den svenska skoindustrien. Det gäller, säger man, dels att förebygga arbetslöshet och korttidsarbete, dels att åvägbringa de rationaliseringsåtgärder, som kunna vara genomförbara och slutligen gäller det att undersöka om åtgärder kunna vidtagas för att få till stånd en ökad konsumtion av skor.

Yttranden över motionen ha i vanlig ordning inhämtats ifrån kommerskollegium, kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering, arbetsgivareföreningen, industriförbundet, landsorganisationen, sko- och läderindustriarbetarförbundet, skofabrikanternas förening och Kooperativa förbundet.

Det framgår av de inkomna yttrandena att olika utredningar redan igångsatts på detta område. Sålunda har industriens utredningsinstitut igångsatt en utredning rörande skoindustriens struktur i syfte att få till stånd ett allsidigt klarläggande av förhållandena i branschen. Vidare har skoindustriens egen organisation tillsatt en s. k. planeringskommitté med uppgift att särskilt söka komma till rätta med frågan om korttidsarbetet. Vissa åtgärder för att lösa denna fråga har genom kommitténs försorg redan vidtagits och en överenskommelse mellan branschföretagen på detta område har träffats. Slutligen har industriförbundet förklarat sig berett att, när de pågående undersökningarna slutförts, ta upp diskussion med arbetarnas organisationer om det utredningsresultat var-

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

till man kommit. Man kan troligen förvänta, att denna överläggning mellan parterna skall skapa ökad klarhet om de problem, som motionärerna berört i sin motion.

Vi som stå för den till utskottets utlåtande fogade reservationen anse, att det icke finns någon anledning för riksdagen att besluta en statlig utredning innan de utredningar, som försiggå på enskilt initiativ, ha blivit slutförda och förrän man sett, till vilket resultat dessa komma. Vi yrka därför avslag på motionen och hemställa, att första kammaren måtte för sin del besluta i annan riktning än andra kammaren, nämligen att avslå motionen.

Jag vill i detta sammanhang nämna, att bl. a. en part som i mycket stor utsträckning företräder konsumenterna, nämligen Kooperativa förbundet, har avstyrkt motionen. Kooperativa förbundet har ansett, att kärnpunkten i problemet ligger i försäljningsverksamhetens ordnande efter översiktliga linjer. Vidare framhålles tullskyddets skadliga inverknings på prisbildningen. Kooperativa förbundet anser, att tullskyddets verkningar böra utredas och i samband därmed de före kriget gällande kvalitetsbestämmelserna.

Utskottets majoritet har helt anslutit sig till vad andra kammarens tillfälliga utskott har anfört och hemställer att första kammaren måtte biträda andra kammarens i ärendet fattade beslut. Andra kammarens andra tillfälliga utskott har särskilt understrukit, att utredningen bör bli förutsättningslös och tillägger: »Olika alternativ böra prövas och då också frågan om fullständig eller partiell socialisering av hela eller viss del av skoindustrien, om detta skulle befinnas vara den enda framkomliga vägen.» Utskottets ställningstagande i denna del sammanfaller med den ståndpunkt, som kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering intagit, och utskottet går sålunda längre än vad motionärerna påyrkat. I motionen nämnes nämligen ingenting om statligt ingripande på annat sätt än i fråga om stegring av konsumtionen. Det heter härom i motionen: »Närmast till hands ligger väl att genom vissa socialpolitiska åtgärder, exempelvis något rabattsystem för de lägre inkomstagare, som tidigare ej haft möjlighet att köpa skor i önskad omfattning, bidra till en höjning av konsumtionen.»

Jag har, herr talman, velat framhålla dessa synpunkter såsom motiv för vår reservationsvis framställda hemställan om avslag på motionen.

Herr Nordenson: Herr talman! Om man vore bestämd motståndare till alla de utredningskrav, som framföras här i riksdagen, borde man nog rösta för dem samtliga i den livliga förvissningen, att Kungl. Maj:t helt enkelt inte kommer att kunna exekvera allt vad riksdagen begär. Jag vill dock inte gå på en sådan katastroflinje, då jag anser, att många av de utredningar, som begäras av riksdagen, också böra komma till stånd. Det är angeläget, att de verkligen utföras och leda till resultat. Men därför är det enligt min mening så mycket angelägnare, att vi tillse, att riksdagen icke begär sådana utredningar som inte äro verkligt nödvändiga och mycket starkt motiverade.

När man läser den föreliggande motionen, de remissvar som ha inkommit och utskottets utlåtande, kan man inte värja sig för känslan, att utskottet i sin motivering svävat ut alltför mycket och att den begärda utredningen kommer att bli synnerligen vittomfattande och vittutseende, om den verkligen skall genomföras enligt programmet. Utskottet talar rätt allmänt om motiven, men antyder de önskemål, som framkommit från olika håll, och man kan därför säga, att utskottet har givit utrymme för alla dessa olika önskemål i sitt tillstyrkande utlåtande. Jag skall be att få ta upp några av dessa motiv till granskning och visa, vad de innebära och varthän de föra.

Det första kravet är att man skall granska produktionens fördelning och

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

se vad som kan göras på detta område. Det har framhållits att produktionen av skodon är synnerligen splittrad, att det förekommer en mängd småföretag, som inte äro rationellt bedrivna, och att det därvidlag bör göras en ändring. Man frågar sig då onekligen, hur detta rimligtvis skall gå till. Det talas om en partiell eller hel socialisering. Även om man inte går så långt, finner man att de åtgärder, som skulle bli nödvändiga att företaga, äro ytterligt vittgående. Jag kan inte finna annat, om man här skall kunna åstadkomma någonting genom statliga ingripanden, än att det ingripande som närmast kan komma i fråga måste vara tvångsinlösen eller tvångsfusion eller tvångskartellisering. Det blir alltså fråga om synnerligen djupgående ingripanden om man utgår från den hittills rådande näringsfriheten.

Nu kan man invända att detta gäller endast ett speciellt område, där exceptionella förhållanden föreligga. Jag tror emellertid att man skall göra klart för sig att ett sådant ingripande — eller kanske rättare ett sådant hot om ingripande — på en punkt i näringslivet har verkningar långt utanför denna bransch. Det är inte så att näringslivet arbetar på det sättet, att den ena branschen alltid är mycket illa skött och den andra mycket välskött. Inom alla branscher sker det skiftningar — näringslivet liksom allt annat liv går sin utveckling framåt rytmiskt. Det finns alltid perioder inom en bransch då den arbetar under mindre gynnsamma förhållanden. Det kan bero på marknadens förändringar, nya arbetsmetoder och på mycket annat, och det tar alltid en tid innan en omställning kan genomföras. Då kan det finnas anledning att säga att denna bransch inte är tillfredsställande ur samhällets synpunkt och då kan den göras till föremål för ingripanden.

Går man fram på det sättet, som här är föreslaget, innebär det i själva verket ett hot emot hela näringslivet, en ständig risk för att så snart det kan påvisas något missförhållande åt ena eller andra hållet kommer staten och griper in med en utredning och kanske även griper in i branschens själva organisation. Detta är inte bara ett hot mot skoindustrien, utan ett hot mot näringslivet i dess helhet, som kan verka mycket ogynnsamt. Det måste verka irriterande på näringslivet att ha den känslan över sig, att det plötsligt kan bli föremål för ingripanden av detta slag. Jag tror att det är särskilt viktigt att beakta detta i en tid, då vi alla tala om nödvändigheten av hög produktivitet och nödvändigheten av att näringslivet skall arbeta så att det kan ge sina anställda full sysselsättning. Hela detta hot och hela denna osäkerhet innebär en bromsning på företagsamhetens vilja att gå ut och ta risker.

Vi tala i dessa tider mycket om nödvändigheten av säkerhet och vi äro alla besjälade av önskan att skydda människorna från svåra risker. Vi vilja skydda dem för följderna av olycksfall och sjukdom, skydda dem för arbetsoförmåga vid invaliditet och ålderdom och skydda dem framför allt för den olycka som arbetslösheten innebär. Men då tror jag också, när vi nu driva detta säkerhetskrav och trygghetskrav så hårt att man bör ha sinne för att även näringslivet måste ha en viss grad av trygghet i sitt arbete. Det är nödvändigt på ett område som till hela sin natur är riskbärande. Och jag vill understryka att upprullningen av detta problem, så som skett, innebär ett hot mot näringslivet på bred front.

Jag vill också i detta sammanhang påpeka att det ligger en viss motsägelse redan i detta krav på koncentration, därför att i samma veva talas på vissa håll om att man måste beakta angelägenheten att små företagsenheter få vara kvar. Det innebär nämligen en fördelning av näringslivet inom olika orter, så att detta inte blir alltför ensidigt inriktat. Här har man sålunda i själva verket uppställt ganska klart mot varandra stridande önskemål, som inte göra utredningen lättare.

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

Vidare tar man upp specialiseringsproblemet. Man talar om att produktionen är alltför litet specialiserad; ett flertal företag arbeta med alltför många modeller och enheter och det är önskvärt att komma till en de långa seriernas produktion. Mot detta talar emellertid att det är nödvändigt ur tekniska synpunkter vid materialets behandling att samtidigt arbeta med modeller av olika typer för att på lämpligt sätt kunna utnyttja materialet. Vidare är det också ur sysselsättningssynpunkt bättre att arbeta på en bredare front, ty en fabrik som arbetar mycket ensidigt är mera utsatt för säsongfluktuationer med ty åtföljande risk att icke kunna sysselsätta sina arbetare så jämnt som önskvärt vore. Här föreligger sålunda krav som gå stick i stäv mot varandra och som äro mycket svåra att avväga.

Nu skulle man ju kunna säga, att om det ur företagarnas synpunkt vore fråga om krav, som direkt strida mot deras egna intressen, vore det inte lämpligt att företagen själva verkställde utredningen. Men i själva verket är det så att företagarna ha allt intresse av att alla dessa synpunkter bli i möjligaste mån tillgodosedda. Därför är det också företagaren som har de största möjligheterna att överväga huru dessa delvis inbördes mot varandra stridande önskemål skola kunna på ett rätt sätt avvägas. Jag tror inte att en utomstående därvidlag egentligen kan lämna några värdefullare bidrag.

Sedan kommer frågan om den geografiska fördelningen av industrien. Det har pekats på att arbetslönerna spela en så stor roll och att det finns en benägenhet att förlägga fabrikerna till de orter där arbetslönerna äro lägst. Detta har medfört att det vuxit upp en del nya företag, som i själva verket voro onödiga, och därigenom har skapats en icke önskvärd överkapacitet. Detta vill man nu motarbeta, och det talas om att man skall åstadkomma överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter för att därigenom få till stånd en lämpligare löneavvägning mellan olika orter och på så sätt undanröja en av orsakerna till uppkomsten av överkapaciteten.

Ja, men det är ett utomordentligt svårt problem som man här ställer upp för utredningen. Det skulle såvitt jag förstår innebära att i de orter, som för närvarande ha låga löner, skulle man inte tillåta att lönerna voro de som betingas av dyrortsgrupperingen, utan där skulle det krävas högre löner för arbetarna i skoindustrien än för andra industrier på platsen för att komma i paritet med de löner, som till äventyrs betalas på de platser, där de flesta skofabrikerna för närvarande äro belägna. Detta skulle sålunda innebära att man i viss mån bryter sönder den lönesättning som nu existerar, något som jag tror skulle vara förenat med ganska stora svårigheter. Och är det meningen att man på något sätt skall förändra vår dyrortsgruppering, så är ju detta ett ännu större problem.

Jag tror att man här har begärt att denna utredning skall taga upp problem, som knappast låta sig lösas på det här antydda sättet.

Vad sedan beträffar sysselsättningsproblemet är man ense även inom skoindustrien att det hittillsvarande korttidsarbetet inte är önskvärt. Men omfattande åtgärder ha redan vidtagits för att få bort det, och enligt meddelande från skoindustrien lär det nu sedan ett par år praktiskt taget vara borta på grund av den begränsning som har skett inom skoindustrien och arbetsmarknadens stora möjligheter att absorbera arbetskraft. Man är, som den föregående talaren påpekade, inställd på att undvika korttidsarbetet även i fortsättningen och överenskommelser i den riktningen ha redan träffats. Man är sålunda på god väg att lösa detta problem, som här har uppställts som ett av de alla viktigaste.

Man har också framhållit att frågan om tullskyddet skall göras till föremål

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)
för granskning. Det har då påpekats att det gällande höga tullskyddet sannolikt starkt bidragit till skoindustriens dåliga läge. Den formuleringen ger ju en känsla av att bara man tar bort tullarna, skulle allting bli all right. Det är naturligtvis ingalunda så, utan det skulle tvärtom skapa utomordentliga svårigheter. Vad man hoppas är väl att dessa svårigheter skulle bli en sporre, som skulle tvinga fram en bättre ordning. Men man skall se detta krav på tullarnas sänkande och eventuella avskaffande mot det krav, som samtidigt uppställas för skoindustrien, nämligen att åstadkomma en sådan organisation av industrien, att den producerar så goda skor som möjligt till lägsta möjliga priser, men samtidigt ger god och säker inkomst åt sina arbetare. När vi veta att tullarna såsom prisskydd betyda ganska mycket — det har påpekats att de i vissa fall motsvara praktiskt taget hela arbetskostnaden på skodon — är det inte något så särdeles lätt problem att på en gång lösa alla dessa mot varandra stridande önskemål.

Jag tycker att det program, som här rullas upp för utredningen, påminner en smula om Mark Twains skildring av den snälle gossen, som gav bort 25 öre till en änka med tio barn och sade: »Spendera nu frikostigt, men se till att ni har någonting kvar för er ålders höst!» Problemet här förefaller mig att vara ungefär lika lättlost.

Så kommer man slutligen över till frågan om skokonsumtionen och talar om angelägenheten av att höja den. Det är helt och hållet ett socialt problem. Det måste naturligtvis ske i främsta rummet genom att man lämnar möjligheter för de sämst ställda i samhället att öka sin konsumtion, och det blir väl närmast en subventionsfråga. Man har ju varit inne på den frågan inom kommissionen för ekonomisk efterkrigsplanering och föreslagit vissa åtgärder i denna riktning. Men detta är som sagt ett socialt problem och bör ju då behandlas som ett sådant. Jag har mycket svårt att se, hur en utredning på detta område skulle kunna lösa även detta mycket besvärliga problem, som ju måste ses i sammanhang med andra sociala åtgärder av liknande beskaffenhet.

När man ser på denna vidlyftiga önskelista rörande vad utredningen skall åstadkomma, har man anledning att fråga sig vad statsmakterna ha för särskilda möjligheter att bättre än industrien själv lösa dessa problem. Jag vill då erinra om att beträffande just frågan om koncentrationen av tillverkningen ha statsmakterna under de gångna åren vid flera tillfällen lämnat sociallån till nödlidande fabriker, som icke kunnat upprätthålla sin tillverkning och som, i fall den fria konkurrensen hade fått verka, säkerligen skulle ha försvunnit. Det har inte varit så, att man inte skulle ha haft uppmärksamheten fäst på det förhållandet att det fanns för många produktionsenheter, utan industrien har för sin del faktiskt samtidigt strävat efter att minska antalet. Under 1930-talet ha sålunda sex fabriker blivit fusionerade med andra just för att bringa ned antalet företag och koncentrera tillverkningen. Dessa fabriker ha omfattat icke mindre än 500 arbetare. Medan sålunda industrien å sin sida strävat efter en önskvärd koncentration, ha statsmakterna gått i rakt motsatt riktning och bidragit till uppehållandet av enheter som ur den effektiva produktivitetens synpunkt icke kunnat anses önskvärda.

Jag vill också erinra om en affär som nyligen ägde rum. De militära myndigheterna skulle göra ett uppköp av skodon, det gällde 30 000 par marschskodon, och entreprenad utlystes. Även en statlig fabrik inlämnade ett anbud. Oaktat denna fabrik var specialiserad på området, visade det sig att dess anbud låg högre än de enskilda företagens, även högre än sådana företags som icke voro särskilt specialiserade. Man framhöll emellertid nu från fabriksstyrelsens sida, att det var angeläget att den statliga fabriken fick beställningen för att hålla sysselsättningen i gång, och beställningen gick också dit trots att

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

priset var högre. Här visade sig sålunda att statsmakterna icke gått den rationella vägen, utan ha låtit sig influeras av sysselsättningskravet. Det må i och för sig vara ett krav som har en bestämd tyngd, men det visar ytterligare hur utomordentligt svårt det är för en statlig utredning, som skall beakta alla dessa olika synpunkter, att verkligen komma till en rationell lösning.

Man skulle kunna förstå kravet på ett statligt ingripande, om det kunde visas upp att ingenting gjorts av industrien själv. Men som den föregående ärade talaren redan påpekat ha på detta område tvärtom omfattande åtgärder vidtagits från industriens sida. Industriens utredningsinstitut har tagit upp frågan från en mera allmän principiell bas, och skoindustrien har själv skapat en planeringskommitté, som i första rummet tagit upp frågan om korttidsarbetets avskaffande och där vidtagit åtgärder. Man har också tagit upp frågan om en rationellare distribution — överhuvud taget är industrien inne på vägen att försöka komma till rätta med sina problem. Jag vill understryka att dessa initiativ inte tagits nu på sistone, efter det att uppmärksamheten särskilt har riktats på skoindustrien, utan dessa initiativ ha tagits tidigare. Vi äro sålunda i det läget att det göres ett omfattande arbete inom industrien själv för att åstadkomma rättelser på de punkter, där befogade anmärkningar kunnat göras.

Jag vill nu framhålla att det inte är någon fruktan för utredningar, som gör att man här ställer sig avvisande från industriellt håll. Den tanken framkastades ju här för några dagar sedan i debatten. »Varför äro ni så rädda?» undrade man. Industrimännen äro inte rädda för dylika utredningar. Men vi anse att dessa innebära ett orosmoment för industrien och vi anse att en utredning inte bör komma till stånd, om det inte finns rimlig anledning att tro att den verkligen kan leda till resultat.

Jag vågar påstå, herr talman, att denna utredning är upplagd på en så ytterligt bred front och med framhållande av önskemål, som äro så disparata, att det finns all anledning att tro att en utredning icke kan på ett effektivt sätt lösa de problem, den kommer att få sig förelagda. När man då vidare ser att industrien själv, som är närmast till det och som har den största kompetensen, på allvar har tagit upp frågorna till behandling och med energi gått in för att finna en lösning, då finns det ingen anledning för statsmakterna att belasta det statliga utredningsmaskineriet med även denna utredning.

Jag ber därför, herr talman, att få yrka bifall till den av herr Carlström m. fl. avgivna reservationen.

Herr Ericsson, Herman: Herr talman! Såvitt jag förstår är det här inte fråga om en socialisering av skoindustrien, utan om en förnyad organisation, som skulle innebära att arbetarna kunde få full sysselsättning inom denna industri. Samtliga som ha yttrat sig i denna fråga ha varit av den bestämda meningen, att en överdimensionering inom industrien föreligger. Det framgår av den statistik som finns i motionen om hur antalet arbetstimmar för skoarbetarna under en rad av år har varit betydligt lägre än arbetstimmarna för andra arbetare. Man ser det kanske tydligast av ett sammandrag, som finns i Kooperativa förbundets yttrande, varav framgår att Kooperativa förbundets skofabrik, som är en modern anläggning, har kunnat hålla sina arbetare i arbete flera timmar om året än vad den övriga skoindustrien har kunnat göra. År 1939 var det genomsnittliga antalet arbetstimmar för hela industrien i Sverige 2 158, Kooperativa förbundets skofabrik hade 2 135 medan de övriga skofabrikerna inte orkat upp till mer än 2 088. År 1938 voro mottvarande siffror för Kooperativa förbundets skofabrik 2 252 och för hela industrien 2 137, medan skoindustrien i övrigt endast hade kommit upp till 2 035. Resultatet är ännu sämre år 1937. Då hade Kooperativa förbundets skofabrik ett antal arbets-

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)
timmar på 2 137, hela industrien 2 180, medan skoindustrien i övrigt endast hade 1 987.

Det är därvidlag motionen avser att försöka få en utredning till stånd som skall få fram ett förslag till en organisation, varigenom man kan nå bättre effektivitet inom industrien. Se vi sedan på hur många par skor per arbetare, som tillverkas på året, finna vi att även härvidlag Kooperativa förbundets skofabrik ligger i täten. Denna skofabrik tillverkade år 1941 789 par skor per man och år, medan övriga skofabriker inte tillverkade mer än 666 par. År 1944 var siffran för Kooperativa förbundets skofabrik 916 par under det att skoindustrien i övrigt endast kom upp till 755 par. Det var alltså år 1941 18,5 procent bättre resultat inom Kooperativa förbundets skofabrik och år 1944 icke mindre än 21 procent bättre resultat än inom den övriga skoindustrien.

Det är utskottsmajoritetens övertygelse att man genom en rationalisering av skoindustrien skulle kunna få fram samma resultat både när det gäller antalet arbetstimmar per år och när det gäller tillverkade par per år och arbetare, som vid Kooperativa förbundets fabrik. Det är inte säkert att detta mål kan nås endast genom att taga bort en del fabriker. Motionärerna peka på att det i närheten av varandra kan finnas tre fabriker med ett arbetarantal på mellan 80 och 100 arbetare i varje fabrik, och de anse att detta kan vara till förfång för industrien. Det är emellertid inte så säkert att det verkligen är till förfång, det beror helt och hållet på hur industrien är organiserad. Förhåller det sig så att samtliga tre fabriker ha full uppsättning av läster och maskiner och andra anordningar för alla slag av skor, är detta helt naturligt alldeles på tok. I stället skulle dessa tre fabriker specialisera sig — den ena på mansskor, den andra på barnskor o. s. v., så att inte samtliga tillverkade alla de hundratals olika typer som behövs i produktionen.

Jag är övertygad om att en specialisering, alltså en överenskommelse mellan fabrikanterna själva om en sådan specialisering skulle kunna leda till en förbättring av resultatet. Detta är alltså ett förhållande som visar att det är en samhällelig fråga och att det är i samhällets intresse att lösa denna fråga. Det framgår framför allt av det arbetslöshetsunderstöd, som har måst betalas ut till skoarbetarna under senare år. Under åren 1936—1939 betalade arbetslöshetskassan ut icke mindre än 1 341 800 kronor i arbetslöshetsunderstöd till skoarbetarna — jag skall återkomma till den saken senare när det blir tal om ökningen av konsumtionen.

Vidare finns det en del fabriker som inte ha köpt egna maskiner utan som hyra maskiner av andra. Det skulle ju här kunna tänkas att hyressumman för dessa maskiner blir för hög och att en sänkning av hyran, eller en specialisering varigenom en fabrik inte behöver hyra en del av dessa maskiner, också skulle kunna leda till ett förbilligande och ett förbättrande av produktionen. Det måste vara galet att antingen hyra dyra maskiner eller också köpa dyra maskiner, om dessa maskiner endast skola användas halva tiden eller möjligen något mer, i stället för att vara i gång så gott som dygnet om. Detta vore naturligtvis det bästa. Om man emellertid vill undvika nattarbete, kunde man i alla fall fordra att alla maskiner skulle vara i gång under hela arbetstiden. Det måste vara ett slöseri med kapital att låta dyrbara maskiner stå oanvända stora delar av året.

Motionärerna anse att en utredning bör företagas på dessa punkter. Vi veta också att en utredning pågår inom industrien, men vi äro inte säkra på att inte denna utredning kan bli alltför ensidig. Vi anse en statlig utredning vara avsevärt bättre, därför att den får större tyngd och bredd.

Herr Nordenson ansåg, att den av oss föreslagna utredningen var så pass brett lagd, att den skulle bli svår att företa, men skall man komma till något

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

resultat, måste man naturligtvis ta med allting, som finns att utreda. Man måste plocka med allt möjligt för att verkligen få utredningen så bred och resultatet så noggrant som möjligt. Då är det ju nödvändigt, att utredningen lägges på mycket bred bas, så att man får med alltsamman. Och att en utredning är nödvändig framhålles även av en facktidning inom denna bransch, skofabrikanternas föreningsblad, som skriver: »En återblick på skobranschens utveckling under det gångna året ingiver ej någon känsla av tillfredsställelse och belåtenhet. Något måste göras för att åstadkomma en förändring till det bättre. Man får ej längre förbida tiden i väntan på att den kapitalförstörelse, som pågår, skall medföra en behöblig reducering av antalet fabriker och skoaffärer. Innan detta inträffar, kan hela branschen bli utarmad, och vem skall sedan hålla stånd mot den utländska konkurrensen!» Man är alltså även från fabrikanternas sida överens om att en utredning är nödvändig på detta område. Men det är mer, som kommer fram i yttrandena än detta om organisationen. Det kommer också fram en del om distributionen eller rättare sagt försäljningsorganisationen, där det finns mycket att uträtta. Här kan man med ännu större rätt än beträffande antalet fabriker säga, att det säkerligen här och var finns för många skoaffärer. Jag gick en gata på söder, som inte var längre än något hundratal meter. På denna gata fanns det tre skoaffärer, förmodligen med rätt höga hyror. Det är troligt, att en enda affär skulle ha kunnat klara den skoförsäljning, som förekom inom detta område. Även här är en utredning alldeles nödvändig, och vi äro inte säkra på att industrien tar upp också detta spörsmål i sin utredning. På den punkten skriva skohandlarna i sin tidning, att här är det ännu nödvändigare att företa en utredning. »Vi beräkna endast för dagen, och låta framtiden sköta sig själv. Vi låta tillverkningen vara självändamål, och akta ringa det kapital som kastas bort på varor utan köpare. Vi starta butiker för att sätta krokben för våra konkurrenter, och bekymra oss föga om vad detta nöje drager i kostnader och underhåll. Vi tävla med varandra om färger, modeller och mönster samt sälja lyxvaror året om för mindre pris per par än vad en halvsulning kostar. Vi lägga ned svindlande summor på butikslyx, skyltning och reklam men taga aldrig med detta kapital i våra kalkyler. Vi handla utan beräkning och låta ödet bestämma dag och tid för en uppgörelse, när det inte längre vill gå ihop. Så göra fabrikanterna, och så göra skohandlarna, vi ha alla del i den oreda som skapats inom branschen. Men det bör göras ett slut på allt detta under det år som stiger över tröskeln till vår oroliga värld.» Så skrevo skohandlarna i sin tidning vid ingången av år 1945. Detta visar ju klart och tydligt, att en statlig utredning är alldeles nödvändig, och utskottet är på den här punkten inte så övertygat om att den utredning, som försiggår inom industrien, är tillräcklig. Jag har sagt det en gång förut, och jag understryker det ännu en gång, att skall man komma till något resultat, måste man här bruka allvar, och då måste man ta med allting i beräkningen, som kan påverka priser och kvaliteter.

Sedan kommer jag fram till det sista i motionen, där det talas om en ökning i konsumtionen. Det är klart, att före världskriget förekom en stor överproduktion av skor. Skoarbetarna hade kortare arbetstid än andra, men samtidigt gingo i våra skolor tusentals små barn, som hade synnerligen dåliga skor, kanske bara ett par var. Om det regnade, när de gingo till skolan om morgonen, voro de genomblöta, när de kommo fram, och fingo gå i sina våta skor hela dagen. När de sedan kommo hem, hade de inga andra skor att ta på sig, utan fingo gå i det enda par de hade även på eftermiddagen. Skorna hunno knappast torka till dagen efter. Detta är ett tillstånd, som inte kan få fortsätta. Vi måste även på den punkten försöka göra någonting, så att barnen och hela svenska folket får råd att köpa tillräckligt med skor. Jag menar då, att det hade varit

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)
bättre att ge ut dessa 1 300 000 kronor till stödjande på ett eller annat sätt av skokonsumtionen än att ge ut dem till arbetslöshetsundersöd. Pengarna hade alldeles säkert blivit bättre använda, om arbetarna hade haft fullt arbete och denna miljon hade getts ut till stödjande av konsumtionen.

Allt detta, herr talman, gör, att vi anse de utredningar, som pågå — vilka vi inte på något sätt vilja rikta någon anmärkning mot, ty vi tro, att de göra allt vad de kunna för att sanera industrien — inte vara tillräckliga. Vi anse en statlig utredning på detta område i syfte att verkligen tränga in i alla de problem, som här kunna uppstå, vara bättre.

Därför ber jag att få yrka bifall till utskottets förslag.

Herr andre vice talmannen: Herr talman! Liksom i så många andra fall på sista tiden har denna diskussion i hög grad blivit en socialiseringsdiskussion. Det tycks ligga en allmän panik i luften. Så fort man begär en utredning om en sak, som har med produktionen att göra, heter det, särskilt från högerhåll, att här föreligger ett socialiseringsinitiativ, här skall man lägga statens döda hand på företagslivet och skapa oro i sinnena. Det har ju redan påpekats, att förstatligandet endast nämnes som ett alternativ bland många andra i såväl motionen som utskottets framställning. Herr Nordenson säger, att utskottet svävar vida ut över motionens ram. Om jag har kunnat läsa utskottets utlåtande riktigt, bygger det i allt väsentligt på motionen. Herr Nordenson menar, att en utomstående inte kan lämna något bidrag till en sådan undersökning som det här skulle vara fråga om. Jag förstår inte varför. Det finns ju expertis på skoindustriens organisering även utanför skoindustrien. Det finns företagsledare även på andra håll, och det finns sådana, som kanske kunna se mera objektivt på dessa frågor än vad skoindustriens egna män kunna.

Det har påpekats här, att det har vuxit upp nya, framför allt små skofabriker. Herr Nordenson citerade ett uttalande av vilket skulle framgå, att anledningen till dessa fabrikers uppkomst skulle vara, att på dessa orter utginge billiga arbetslöner, som kunde utnyttjas. Jag vill då påpeka, att detta inte är någon allmän orsak till startandet av dessa nya fabriker. De ha i rätt hög grad vuxit upp i Norrland, där man förut trodde, att skoindustrien inte kunde få fast fot. Men jag har hos skoindustriarbetarförbundet förvissat mig om, att skoarbetarnas inkomster vid dessa fabriker i Norrland inte äro lägre än i Örebro och Kumla utan i många fall högre. Jag tror, att det förhållandet, att dessa fabriker i Norrland vuxit sig så pass starka som de ha gjort, i hög grad beror på själva krigskonjunkturen. Dessa fabriker äro ju specialiserade, de arbeta huvudsakligast med grova skor av en enhetlig modell. De ha därigenom under kriget fått en viss favör, bland annat genom leveranser till armén, under det att de större fabrikerna nedåt våra bygder alltjämt måste arbeta med experiment och anpassning efter modets olika skiftningar. Det är anledning anta, att denna konjunktur försvinner och att livet blir svårare för de nystartade fabrikerna i Norrland och på andra håll, när nu kriget är över och näringslivet kommer in på andra banor.

Det har talats om tullarna. Herr Nordenson har pekat på att man inte utan vidare kan avskaffa dessa. Jag är inte heller säker på att det går, men att skoindustriens snedvridning har ganska mycket med själva tullsystemet att göra kan man inte komma ifrån, inte heller att en undersökning av dess svagheter inte kan ske utan att man går även tullarnas problem in på livet är alldeles säkert.

Herr Nordenson säger, att det inte är lätt att göra en utredning här. Det är inte lätt att komma till klarhet om var felet ligger. Nej, men just detta borde väl vara en anledning att gå problemet in på livet och att försöka komma

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

till klarhet om var felen ligga samt om de svagheter i industrien, som påpekas från olika håll och som även erkänns av företagarna själva. Om man är så säker på att en sådan utredning skall ge vid handen, att här inte kan bli något förstatligande, borde särskilt dessa, som fasa för förstatligandets och socialiseringens principer, inte vara rädda, utan tvärtom tillstyrka en utredning med särskild hänförelse.

Herr Nordenson frågar, vad statsmakterna egentligen kunna göra. Statsmakterna ha bidragit till att öka det elände, som har rätt, säger han och pekar på de sociallån, som i ett flertal fall ha beviljats. Ja, det finns ett graverande fall. Det var, när staten understödde en fabrik här i Stockholm, Stockholms skofabrik. Jag måste för min del erkänna, att det var en misslyckad åtgärd. Jag gjorde vid det tillfället allt vad jag kunde för att hindra, att det stödet gavs. Å andra sidan har det varit fråga om fabriker i nödlidande distrikt, i Norrland, i Bohuslän och där nedåt. Där ha ju förelegat speciella skäl, och sådana ha vi måst böja oss för i många fall, fastän vi sagt oss, att det ur ren produktionssynpunkt var oriktigt att stödja ett företag, som inte hade förutsättningar för att leva. Men det där med sociallånen är ju en sak för sig. Det är egentligen någonting, som har med det enskilda näringslivet att göra. Det enskilda näringslivet skapar svaga företag, och när dessa inte kunna klara sig, komma inte bara företagarna, utan även arbetarna och be staten att hjälpa, och hela den bygd, där dessa företag äro belägna, mobiliseras kring anspråken på staten. Vi veta hur det går till, när sådana kriser uppstå. I en drift, som organiserats under det allmännas medverkan och rationaliserats, skulle jag tro, att sådana problem inte behöva uppstå.

Herr Nordenson var orolig för de verkningar en utredning skulle ha. Han sade, att det finns en rytmik i produktionen: ibland går det bra ibland går det dåligt. Om man då, när det går dåligt, ingriper genom att sätta i gång utredningar, skapar man oro inom hela näringslivet. Gentemot detta skulle jag vilja påpeka, att på det ifrågavarande området är det inte fråga om en tillfällig svaghet, utan om ett permanent ont. Det kan väl inte innebära ett hot mot näringslivet i dess helhet, om det allmänna ingriper och gör en undersökning i fråga om en bransch, som kroniskt har brottats med svårigheter, som bl. a. tagit sig uttryck i, som det påpekades i utskottet, att produktionskapaciteten inom industrien bara har utnyttjats till omkring 75 procent.

Vidare sade herr Nordenson, att man skulle kunna förstå, att en sådan här utredning igångsättes, om inte företagarna inom branschen själva hade uppmärksammat de problem som föreligga. Om man skall lägga den synpunkten på frågan, skulle det ju vara mycket lätt att slå ihjäl alla krav på statliga initiativ för att rätta till där något brister inom produktionen. Man behövde då bara säga: »Det där veta vi själva, och vi klara av det, om vi kunna.» De initiativ, som ha tagits från företagarnas egen sida, vittna väl snarare om att det onda finns, och om staten nu vill hjälpa till med att försöka rätta till det onda, så kan det väl ändå inte vara någonting som man från företagsverksamhetens egen sida har någon anledning att se snett på, och det bör väl under alla förhållanden inte kunna väcka någon oro inom näringslivet i dess helhet.

Jag anser alltså, att det finns en rimlig anledning till denna utredning. Skoindustrien är ju snarast en typisk industri, som man skulle välja, om man ville göra ett stickprov på vår svenska produktion. Om man vill visa på en företagsverksamhet, som man anser bör undersökas för att därigenom få erfarenheter beträffande även andra områden, skulle man välja just denna industri.

Herr Carlström lämnade en felaktig uppgift, när han påstod att Kooperativa förbundet, som i så hög grad representerar konsumenterna, skulle ha ställt sig avvisande till kravet på en utredning. Om den uppgiften är riktig, har utskot-

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)
tet lämnat en felaktig upplysning. På s. 5 i utskottets utlåtande redogöres för vad Kooperativa förbundet yttrat. Såsom herr Carlström mycket riktigt nämnde, sägs det där, att förbundet anser att kärnpunkten i problemet ligger i försäljningsorganisationen och dess ordnande efter översiktliga linjer och att förbundet framhåller tullskyddets skadliga verkningar. Slutligen sägs det, att förbundet tillstyrker utredningen. Förbundet, som representerar en stor del av konsumenterna, anser alltså att en utredning är erforderlig om förhållandena inom detta område, där förbundet självt deltar genom ett av de större produktiva företagen.

Jag har ingen anledning att för min del uttala mig enbart klandrande om skoindustrien. Det är i många avseenden en föregångsindustri. Den är effektiv i sin teknik. Den är, skulle man kunna säga, efter våra förhållanden för effektiv. Den är i fråga om förmågan att producera vida överdimensionerad, som det heter både i motionen och utskottsutlåtandet. Det betyder alltså att den kan tillverka långt flera skor än marknaden kan konsumera. Det finns ett maskineri och en arbetarstam som kan producera flera skor än det finns möjlighet att avyttra. Det betyder att trots denna effektivitet i produktionen den svenska skoindustrien inte har kunnat exportera till andra länder, ehuru det utan tvivel finns en kundkrets och en köpkraft. Det betyder också att det användes ett större antal arbetare för den produktion, som kan avyttras, än som är erforderligt. Det har bland annat tagit sig uttryck i korttidsarbetet, som det talas om i motionen och som skulle ha givit anledning till motionens framställande. Jag skulle nästan med den erfarenhet jag har kunna säga, att jag har fattat det så, att arbetsgivarna anse det som ett deras eget intresse att det finns en stor arbetarkår, en stor reserv att ösa ur, när behovet av ökad arbetskraft gör sig gällande. Man säger här på något ställe — jag vet inte var jag läste det, men antingen var det i något inlägg i andra kammaren eller också var det i någon reservation — att arbetarna ha gått med på korttidsarbetet därför att de också tyckte att det var bra. I den situation, som uppstod i krigets början, när produktionen måste skäras ned och arbetarna ställdes inför alternativet att en del av dem skulle avskedas och andra få arbeta fullt eller också att alla skulle arbeta med begränsad arbetstid, då sade de, att de inte hade någon erinran mot att korttidsarbetet praktiserades. Det betyder inte att de anse, att det är någon ur deras synpunkt lycklig lösning av problemet. När sedan ransoneringen kom och de statliga myndigheterna för lädertilldelning ställde det villkoret, att den arbetskraft som användes skulle utnyttjas fullt ut och den andra arbetskraften lösgröas, väckte det allmän tillfredsställelse inom arbetarnas egna led. Men i fråga om dessa ting äro väl arbetarna i allmänhet slagna till slant. Detta är inte enda gången under skoindustriens historia som sådana situationer uppstått. Så har det varit många gånger och det har hos arbetarna inom industrien skapat den uppfattningen, att det är något fel i organisationen som borde kunna bortarbetas. Det är klart att de inte med ogillande se att arbetsgivarna själva ta upp den tanken, men det är från arbetarnas sida som tanken har fötts, att denna utredning borde kunna göras effektivare, om staten lämnar sin medverkan till densamma. Det är givet att detta inte bara är ett arbetarintresse. Det finns också flera andra intressen, konsumentintresset och samhällets intresse. Jag tror att ur alla dessa synpunkter är det angeläget, att denna fråga inte bagatelliseras utan göres till föremål för en utredning. Här är ett fall då en sådan allsidig utredning kan bli av ett utomordentligt intresse inte bara för skoindustrien och dess intressenter utan även för näringslivet i dess helhet. Det är inte detsamma som herr Nordenson syftar på när han säger att denna utredning skulle vålla oro hos näringslivets män på andra områden. Produktionsproblemen pocka verkligen på en undersökning. De böra skjutas i förgrunden. Man kan

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

inte skjuta dem ifrån sig och säga, att allting ordnar sig, om det enskilda intresset får ta hand om saken. Därigenom skulle man samla på hög massor av problem i vårt land, när dock i andra länder alla dessa problem aktualiseras på ett sätt som måste sägas vara revolutionärt. Jag tror att ett sådant samlande på hög snarast skulle föra den blinda socialiseringens spöke närmare oss i stället för fjärrare. Om man ännu en gång skall tala om arbetarna, tror jag inte att de äro för en socialisering för dess egen skull, men de vilja var och en inom sin industri ha ordning, trygghet, effektivitet och klarhet. Om man i panik skjuter dessa problem ifrån sig, gör man saken värre inte bara ur arbetarnas synpunkt utan också ur näringslivets egen synpunkt.

Jag anser alltså, herr talman, att det inte finns någon anledning att lägga paniksynpunkter på denna fråga, varför jag ber att få tillstyrka bifall till utskottets förslag.

Herr Nordenson: Herr talman! Den föregående ärade talaren har framhållit, att det här skulle råda en skräck för bara ordet socialisering och att man mer eller mindre skulle se spöken. Jag vill då påpeka, att jag inte särskilt tryckt på att bakom utredningskravet skulle ligga en socialiseringsrisk, utan vad jag har betonat är, att vid motiveringen av denna utredning tagits upp så många synpunkter och anlagts så vitt skilda och mot varandra stridande synpunkter, att man har all anledning att tro att en utredning inte kan leda till något verkligt nyttigt resultat. Jag har också pekat på att detta innebär ett orosmoment, och det måste jag för min del vidhålla. Vi i näringslivet kunna inte komma ifrån känslan av att man här sätter in kritiken från så många olika håll och har visat så pass liten förståelse för näringslivets problem på sistone, att vi känna alla dessa åtgärder som ett verkligt hot. Jag skall ta ett exempel från annat håll för att stryka under, varför man känner sig oroad för närvarande.

Om man tittar på arbetarrörelsens efterkrigsprogram, finner man t. ex., att där föres fram med mycken skärpa kravet på åtgärder mot s. k. monopolistisk verksamhet, och det visar sig, att detta begrepp utsträcker mycket långt, så att man anser att monopolism föreligger, så snart det finns någon tendens eller möjlighet för ett företag att driva en mera självständig prispolitik. Även om det finns en mängd, oberoende av varandra arbetande företag, som utbjuda sin vara på marknaden, så kallas det i alla fall monopolism, om ett företag skaffat sig ett sådant anseende på marknaden, att det kan ta ut ett något högre pris. Mot detta skall det nu lagstiftas, och man fördömer allt samarbete såsom ytterligt förkastligt och hyllar i höga toner konkurrensen och talar om nödvändigheten att införa fri konkurrens.

Några sidor längre fram i samma program finna vi ett påpekande om att fri konkurrens kan leda till en splittring av produktionen och distributionen, som inte alls är önskvärd, enär det kan innebära en fördyring. En illustration till det skulle skoindustrien utgöra. Det kan ju samhället inte finna sig i, utan ett ingrepp måste ske. Då måste, säger efterkrigsprogrammet, de små enheterna sammanföras till större enheter, lämpligen under det allmännas ledning.

Det betyder, herr talman, att om företagen inom ett område samverka för att undvika de olyckliga verkningarna av en alltför vittgående konkurrens, då vädrar man ögonblickligen monopolism, och då kräves det ingripande från det allmänna. Splittra de sig och gå oberoende av varandra, samverka de för litet, och då skall man ingripa mot det. Det är detta sätt att angripa företagen från alla håll, så att vad de än göra är det galet, som skapar en verkligt allvarlig oro för den svenska produktionen. Det råder i detta program och i

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

de tendenser, som där finnas, en oklarhet om vad som skall anses acceptabelt och tolereras inom näringslivet, som i längden blir ganska outhärdlig. Som jag ser det, är detta något av det allra allvarligaste i den nuvarande situationen. Det är det, som vi känna återverkningarna av, när man nu tar upp kritiken mot skoindustrien och kräver en omfattande utredning med alla möjliga motiveringar. Här kommer sålunda kritik från alla håll, och vi känna att den kommer att riktas mot näringslivet i dess helhet. Det innebär enligt min mening ett hot som kan få ganska allvarliga återverkningar, och som därför inte får bagatelliseras. Det är hela inställningen till näringslivet som här är det avgörande. Om man sedan talar om socialisering eller ej, blir mera underordnat.

Nu vill jag säga att detta om socialiseringen har även på annat håll väckt betänkligheter. Jag har låtit mig berättas, att det i början på 1930-talet var diskussioner om huruvida man i den dåvarande socialiseringsnämnden borde föra fram kravet på socialisering av olika industrier, och då lär även skoindustrien ha varit på tal. Vid det tillfället var det emellertid många framstående socialdemokratiska politiker även från den trakt, som herr andre vice talmannen representerar, som bestämt motsatte sig detta krav. Uppfattningarna om socialiseringens nödvändighet ha alltså tydligen även på socialdemokratiskt håll varit ganska skiftande.

Herr andre vice talmannen framhöll, att den omtalade subventionen endast ägt rum i några få fall och då i Norrland. Men i själva verket är det i ett flertal fall även i mellersta Sverige som dessa lån ha lämnats, varmed man har uppehållit enheter, som säkerligen ur allmän konkurrenssynpunkt egentligen borde ha upphört. Han påpekade, att när man angriper skoindustrien, är det därför att den har visat en permanent och inte en övergående svaghet. Men man får inte glömma att skoindustrien för närvarande har undergått vissa väsentliga förändringar och på allvar tagit itu med sina problem. Herr Åkerberg erkände ju att skoindustrien i många avseenden arbetar mycket effektivt. Han använde till och med uttrycket att den var alltför effektiv, varmed jag förstår att han avsåg industriens överkapacitet, men även den strävar man ju nu att försöka eliminera.

Jag får därför säga, att jag inte kan finna, att herr Åkerberg här på något vis har jävat min kritik mot detta utredningskrav. Min synpunkt kvarstår, nämligen att man här har tagit upp problemet på så bred grund och med så många mot varandra stridande utgångspunkter, att utsikterna att nå ett resultat äro ytterst minimala, medan däremot industrien själv har verkliga förutsättningar att komma till rätta med saken.

Utskottets ordförande har tagit fram en del statistik för att visa, hur allvarliga missförhållandena äro, och har då pekat på att antalet sysselsättnings-timmar per år har varit betydligt lägre i skoindustrien än inom den övriga industrien i landet och att det enda undantaget skulle vara Kooperativa förbundets skofabrik, som haft mycket bättre siffror. Mot det vill jag framhålla, att dessa sysselsättnings-siffror ha varit i stigande ända från 1935 fram till 1940 och med endast en liten sänkning 1940. Det har sålunda i genomsnitt skett en väsentlig förbättring. När herr Eriesson gör gällande, att KF:s skofabriks siffror äro mycket gynnsammare, så vill jag erinra om att han sätter dessa siffror mot hela den övriga skoindustriens, alltså även det stora antalet småfabriker som ju ha arbetat med korttidsarbete. Jämför man KF:s fabrik med de stora enskilt ägda fabriker, finner man att de sistnämnda i flera fall ligga fullt ut lika bra till och i vissa fall bättre än KF:s fabrik. Att siffrorna bli så pass låga för skoindustrien i gemen, beror på att dessa små enheter som bekant ha arbetat med korttidsarbete, och det är ett fenomen som inte är alldeles oberoende av arbetarnas egen inställning. I flera fall ha

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

arbetarna själva ansett det önskvärt att få arbeta med korttidsarbete i stället för att bli entledigade, och i ett mycket stort antal fall har man använt gifta kvinnor, som ha önskat deltidsarbete för att få tillfälle att sköta sina hem. Det har sålunda här inte bara varit korttidsarbete mot arbetarnas egen önskan, utan i vissa fall i samförstånd med dem. Det är detta korttidsarbete som gör att dessa siffror för skoindustrien i gemen bli låga, men de äro nu i stigande och det har sagts mig från skofabrikantehåll, att sedan ett par år tillbaka förekommer inte längre något korttidsarbete och att den frigjorda arbetskraften har kunnat sysselsättas på annat håll. På en del större fabriker är man fullt inställd på att i fortsättningen icke anlita korttidsarbete, och man verkar nu för att få det genomfört över hela linjen. Ett av de starkaste motiven för denna undersökning kan man sålunda anse vara under avveckling.

Herr Ericsson framhöll också, att man vid Kooperativa förbundets fabrik gjorde flera skor per arbetare och år än vid andra fabriker. Att han kommer till det resultatet, beror på att han fortfarande ställer KF:s fabrik mot hela den övriga skoindustrien. Tar man fram siffrorna från en del av de största enskilda företagen, så finner man att de ligga i nivå med eller högre än Kooperativa förbundets siffror, oaktat dessa fabriker i regel arbeta med ett mycket stort antal modeller, medan Kooperativa förbundets fabrik är i hög grad inställd på att tillverka enhetsskodon. Förhållandet är sålunda det, att det är de stora fabrikerne i motsats till de små som arbeta efter fullt tillfredsställande linjer och med undvikande av korttidsarbete, men att man har grundad anledning förmoda att dessa förhållanden beträffande de små fabrikerne för framtiden komma att bortfalla.

Herr Ericsson talade om en massa förhyrda utländska maskiner, som inte utnyttjas i tillräcklig grad. Det sammanhänger med att maskinerna icke få köpas, utan endast hyras. Det gör det mycket lättare för en person utan större kapitalresurser att starta en fabrik. När det nu talas så mycket om värdet av en ny utredning, vill jag påpeka att för många år sedan togs frågan om dessa hyreskontrakt upp och gjordes till föremål för en undersökning av patentverkets förutvarande chef för att man skulle se, om det kunde åstadkommas en rättelse. Veterligen har denna utredning, om den ens blivit färdig, i varje fall icke lett till något resultat. Det ger mig en känsla av att de statliga utredningarna kanske inte ha så förfärligt stora möjligheter att lösa dessa problem.

Herr Ericsson strök under att när man gör en utredning, måste man ta med alla sidor av problemet och beakta alla synpunkter. Men om man anlägger så vitt skilda och mot varandra stridande synpunkter som här ha framförts från olika håll i motionen och remissvaren, så har man stora garantier för att man inte får något verkligt positivt bärande resultat. Det tror jag däremot man kan få, i den mån de, som bäst känna förhållandena, få handlägga utredningen. I varje fall anser jag att man under sådana omständigheter bör avvakta vad industrien själv kan komma med. Det är därför jag har yrkat bifall till reservationen.

Herr Myrdal: Herr talman! Nu när debatten lider mot sitt slut, skall jag underlåta att gå in på en detaljerad polemik. Eljest innehöll inte minst herr Nordensons sista anförande en del uppgifter som jag skulle vilja ställa mig skeptisk mot. Jag skall emellertid nu inskränka mig till att påpeka, att i fall korttidsarbetslösheten under de två sista åren försvunnit, är det inte på grund av en rationalisering inom industrien och allra minst på grund av en rationalisering, som industrien själv har gjort, utan på grund av ett dekret från kom-

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)
missionsförvaltningen. Jag skall också tillåta mig att påpeka, att det knappast är på det sättet, att det är de små fabrikerernas siffror som så att säga fördärva arbetslöshetsstatistiken. Tvärtom är sysselsättningen vid de små enheterna, de s. k. torparföretagen, något jämnare.

Men jag vill inte uppehålla mig vid dessa ting, utan vill här, i nära anslutning till vad herrar Åkerberg och Herman Ericsson redan ha sagt, understryka och framhäva, hurusom vi alla dock äro eniga i två väsentliga hänseenden. Vi äro eniga om att denna industri lider av stora svagheter och att här behövas stora reformer. Det är en industri, som är överdimensionerad och icke ger arbetarna full och säker sysselsättning, trots att den är starkt tullskyddad. Vi äro vidare eniga om att här uppenbarligen behövs en utredning, och meningsskiljaktigheten hänför sig egentligen bara till vem som skall göra denna utredning och hur den skall göras. Reservanterna mena att det är tillräckligt med den utredning som företages av industrien, medan utskottet vill ha en statlig utredning. När utskottets majoritet, till vars mening jag ansluter mig, vill ha en statlig utredning, beror det ju ur en synpunkt på att man menar, att denna fråga icke bara berör industrien, utan även arbetarna och konsumenterna och överhuvud det allmänna. Att utskottsmajoriteten vill ha en statlig utredning, beror ur en annan synpunkt därpå, att vi mena att blott genom en sådan utredning kunna vi ha garantier för att vissa viktiga sidor av problemet bli beaktade. Konsumtionssidan och tullfrågan kan man knappast beräkna att industrien skulle beakta.

Jag skulle ur herr Nordensons första anförande vilja hämta ett ytterligare skäl för att denna utredning bör vara statlig. Han framhöll som sin mening att en hel del statliga åtgöranden, bland annat en del s. k. sociallån, hade varit till skada för industriens struktur. Jag är i likhet med herr Åkerberg benägen att åtminstone på vissa punkter ge herr Nordenson rätt däri, men denna omständighet, att den statliga politiken hittills i förhållande till skoindustrien har varit mindre väl upplagd, är väl ett ganska starkt skäl, icke, som han menade, *mot* en statlig utredning, utan *för* en sådan, som då naturligtvis också komme att lägga upp linjer för statens politik i förhållande till skoindustrien.

Ur ytterligare en synpunkt är det angeläget för oss att denna utredning blir statlig, ehuru den naturligtvis skall bedrivas i nära samband med industriens utredning och med utnyttjande av all den sakkunskap och alla de uppgifter som där framkommit, nämligen att utredningen skall bli förutsättningslös även i det hänseendet, att socialiseringsalternativet såsom en möjlighet icke från början uteslutes. Det är ju det enda kravet från socialdemokratiskt håll. Man kan ju knappast begära att vid den utredning, som industrien företar, skulle på ett rättvisande sätt undersökas, huruvida en socialisering, total eller partiell, av denna industri skulle vara den bästa vägen att rationalisera densamma.

Herr Nordenson, som jag här tillåter mig särskilt vända mig mot, gjorde gällande att motionens framläggande och dess antagande av riksdagen utgör en framstöt, som innebär ett hot mot det enskilda näringslivet, som skapar en sådan oro, att det på ett skadligt sätt påverkar arbetet inom den enskilda industrien. Jag skall tillåta mig att på den punkten ställa mig kritisk. Herr Nordenson sade visserligen att de undersökningar, som nu ha satts i gång inom skoindustrien, icke alls voro föranledda av motionen, eftersom de hade påbörjats, innan motionen väcktes, men både herr Nordenson och jag vet ju, att denna fråga inte aktualiserats från socialdemokratiskt håll först genom denna motion. Bland annat finns ju en rätt utförlig behandling av saken i arbetarörelsens efterkrigsprogram, och jag tror att jag inte misstar mig, då jag me-

Ang. skoidustriens framtida organisation m. m. (Forts.)

nar att de framstötar, som här gjorts från socialdemokratiskt håll, verkligen varit till gagn inte minst i det hänseendet, att de så att säga ha stärkt känslan inom industrien för att man måste ta upp saken och göra någonting åt den. Jag har för övrigt erfarenheter från helt andra industrier som tydligt visa, att ett intresse från socialdemokratiskt håll för en industris struktur utlöst ett livligt intresse för rationalisering inom industrien och att vi kunnat säga oss, att redan yrkandet om utredning eller påbörjandet därav har kunnat föranleda rationalisering av industrien.

Jag vill härutöver i denna sak säga, att som förhållandena här i landet äro, både de ekonomiska och de politiska, är det klart att den enskilda industrien, för att få arbeta ostört, som herr Nordenson säger, måste demonstrera sin överlägsenhet. När en industri blir ett problembarn, såsom skoidustrien har blivit, måste staten komma att intressera sig för vad orsaken är och överväga, hur det skall nås en rättelse, vare sig genom socialisering eller på andra vägar. Detta är ett förhållande som industrien måste finna sig i. Det är helt enkelt ett faktum i vårt samhälle, och jag vet att ansvarskännande företagare såsom herr Nordenson ha fullkomligt klart för sig, att det från industriens sida existerar ett ansvarighetsförhållande inte bara till kapitalisterna, aktieägarna, utan även till arbetarna, konsumenterna och till samhället. I fall man nu som herr Nordenson hör till den företagartyp, som jag brukar kalla den moderna företagartypen, och sätter in alla sina krafter på att rationalisera produktionen och att därigenom nå låga priser, höga löner och en jämn sysselsättning, behöver man icke känna statens intresse — och socialdemokratiens intresse, skulle jag vilja tillägga — såsom ett hot, ty vårt intresse är icke att få makt över industrien. Vårt enda intresse är högsta möjliga produktions-effektivitet och högsta möjliga rationalitet, alltså just låga priser, stor produktion, höga löner och jämn sysselsättning. Att ett sådant krav ställes på industrien kan vara ett hot för den dålige företagaren men icke för den framsynte företagaren som är inställd på rationalitet.

Ur den synpunkten skulle jag gärna vilja ha ett erkännande från företagarkåll, måhända dock icke i denna debatt. Dessvärre kunna vi inte, trots att saken är mycket intressant, gå in så mycket i fortsatt diskussion, som vi kanske på båda sidor skulle önska. Lika väl som ur socialdemokratisk synpunkt en deklARATION, att vi icke äro intresserade för något annat än en effektiv produktion, är självklar, tycker jag det också från den motsatta sidan kunde komma ett erkännande, att den duglige företagaren under sådana förhållanden icke har anledning att känna det statliga intresset för produktionen såsom ett hot, utan tvärtom såsom ett intresse som måste vara industrien till gagn.

Herr talman! Jag tillåter mig att yrka bifall till utskottets förslag.

Herr Ericsson, Herman: Herr talman! Eftersom det har ifrågasatts, vad Kooperativa förbundet har sagt i sitt yttrande — närmast huruvida detsamma gått i tillstyrkande riktning eller ej — skall jag be att för kammaren få upplysa, att jag har förbundets yttrande i min hand. Däri heter det: »På grund av vad vi ovan anfört tillstyrkes, att den av motionärerna ifrågasatta utredningen kommer till stånd.» Men det säges också, att utredningen bör komma till stånd i samarbete med Industriens utredningsinstitut och skofabrikantföreningen. Vidare påpekas det, att utredningen bör ta sikte på en sänkning av tullskyddet och en modernisering av kvalitetslagstiftningen. Beträffande tullskyddet är att märka att en tullsats på 6 kronor per kilogram verkar så, att för lätta, finare damskor tullen blir 2 kronor 70 öre per par, under det att för tyngre herrskor densamma blir 4 kronor 50 öre. På den punkten vill Kooperativa

Ang. skoindustriens framtida organisation m. m. (Forts.)
 förbundet få en ändring till stånd. Förbundet begär sålunda en utredning, huruvida det inte vore lämpligt att antingen ta bort tullen eller i varje fall ändra den, så att högsta tullskyddet lägges på de finare varorna och lägre tullskydd på de grövre och tyngre varorna.

Herr Nordenson: Herr talman! Herr Myrdal uttalade att vi företagare borde vara tacksamma för det intresse som ägnas vår verksamhet från socialdemokraternas sida. Men när det intresset i sig innebär ett hot om socialisering, får herr Myrdal ursäkta mig, att jag inte kan känna någon djupare hjärtats tacksamhet mot honom. Jag vill erinra honom om att, om jag inte missminner mig alldeles, det nyligen stått en artikel i tidskriften »Tiden», där en person, som står herr Myrdal utomordentligt nära, har uttalat, att i den mån arbetare, företagare o. s. v. kunde lösa sina problem utan statens inblandning, borde man från socialdemokratiskt håll anteckna sådant med tillfredsställelse. Jag kan tyvärr inte ordalagen riktigt, men det var ett klart uttalande om önskvärdheten av att vi i näringslivet klarade våra problem själva. Det är just vad jag velat framhäva.

Överläggningen ansågs härmed slutad, varefter herr talmannen jämlikt därunder förekomna yrkanden gjorde propositioner, först på bifall till samt vidare på avslag å vad utskottet i det under behandling varande utlåtandet hemställt; och förklarade herr talmannen, sedan han upprepat propositionen på bifall till utskottets hemställan, sig finna denna proposition vara med övervägande ja besvarad.

Herr Nordenson begärde votering, i anledning varav uppsattes samt efter given varsel upplästes och godkändes en omröstningsproposition av följande lydelse:

Den, som bifaller vad första kammarens första tillfälliga utskott hemställt i sitt utlåtande nr 17, röstar

Ja;

Den, det ej vill, röstar

Nej;

Vinner Nej, avslås utskottets hemställan.

Sedan kammarens ledamöter intagit sina platser samt voteringspropositionen ånyo uppläst, verkställdes omröstningen på det sätt, att efter särskilda uppmaningar av herr talmannen, först de ledamöter, som ville rösta för ja-propositionen, och därefter de ledamöter, som ville rösta för nej-propositionen, reste sig från sina platser; och befanns därvid, att flertalet röstade för ja-propositionen.

Vid förnyad föredragning av första kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 18, i anledning av väckt motion angående utredning om åtgärder för drunkningsolyckornas bekämpande, bifölls vad utskottet i detta utlåtande hemställt.

Anmälades och godkändes bankoutskottets förslag till riksdagens skrivelser till Konungen:

nr 320, i anledning av väckta motioner om viss ändring av pensionsbestämmelserna för beställningshavare, som frivilligt överförts till arméns och marinens övergångsstater;

nr 321, i anledning av väckt motion angående utredning om pensionsförmåner för innehavare av arvodesbefattningar för pensionerad personal vid försvarsväsendet;

nr 322, i anledning av väckta motioner om fyllnadspension åt vissa förutvarande befattningshavare hos nedlagda Bjarred—Lund—Harlösa järnväg; samt

nr 323, i anledning av väckta motioner om rätt till familjepension i vissa fall för utom äktenskap födda barn efter befattningshavare eller arbetare i statens tjänst.

Anmälades och bordlades

sammansatta konstitutions- och första lagutskottets utlåtanden och memorial:

nr 2, i anledning av väckta motioner angående bokförings- och redovisnings-skyldighet för sammanslutningar och andra, som bedriva politisk propaganda;

nr 3, i anledning av väckta motioner om skyldighet för utgivare av periodisk skrift att redovisa hur skriften finansieras; samt

nr 4, med föranledande av kamrarnas skiljaktiga beslut beträffande sammansatt konstitutions- och första lagutskotts utlåtande nr 1 i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till ändrad lydelse av §§ 17, 21, 27 och 28 rege-ringsformen, m. m.;

statsutskottets utlåtanden och memorial:

nr 163, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående de av internationella arbetsorganisationens konferens år 1944 vid dess tjugusjätte sammanträde antagna rekommendationerna i vad propositionen hänvisats till statsutskottet;

nr 164, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag för budgetåret 1945/46 till vissa byggnadsarbeten vid statens sinnessjukhus m. m. jämte i ämnet väckta motioner;

nr 165, i anledning av Kungl. Maj:ts framställningar angående statens kreditgivning till utlandet m. m.;

nr 166, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående anslag till kristillägg m. m. för budgetåret 1945/46;

nr 167, i anledning av Kungl. Maj:ts i statsverkspropositionen gjorda förslag om anslag för budgetåret 1945/46 till oförutsedda utgifter; samt

nr 168, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut i fråga om anslag för budgetåret 1945/46 till landsfiskalerna m. fl.;

bevillningsutskottets betänkanden:

nr 45, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning om krigskonjunkturskatt för år 1945, m. m., jämte i ämnet väckta motioner; samt

nr 47, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning angående ändrad lydelse av 1 och 2 §§ förordningen den 28 september 1928 (nr 376) om särskild skatt å vissa lotterivinster, m. m., jämte i ämnet väckta motioner;

bankoutskottets utlåtanden:

nr 47, i anledning av väckt motion angående ordnande av riksdagshusets omgivning; samt

nr 48, i anledning av styrelsens för riksdagsbiblioteket framställning om uppflyttning till högre lönegrad av befattningarna såsom förste och andre bibliotekare vid bibliotek; samt

nr 49, i anledning av väckta motioner om tillämpning i full utsträckning inom det statliga pensionsväsendet av grundsatsen om pensionernas oantastbarhet;

första lagutskottets utlåtande nr 39, i anledning av väckta motioner angående revision av utskökningslagen och i samband därmed stående lagstiftning;

andra lagutskottets utlåtande nr 58, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med anhållan om riksdagens yttrande angående de av internationella arbetsorganisationens konferens år 1944 vid dess tjugusjätte sammanträde antagna rekommendationerna, såvitt propositionen hänvisats till lagutskott; ävensom

första kammarens andra tillfälliga utskotts utlåtande nr 15, i anledning av väckta motioner dels om utredning rörande statens medverkan till en lösning av industriens arbetarbostadsproblem, dels om en ingående undersökning beträffande landsbygdens bostadsstandard, dels ock angående åtgärder för likviderande av bostadsbristen vid vissa bruk i Värmlands län m. fl. län.

* Justerades protokollsutdrag för denna dag, varefter kammarens sammanträde avslutades kl. 6,03 eftermiddagen.

In fidem
G. H. Berggren.